

Tilaa todellisuudelle

Lastensuojelun edunvalvojien kokemuksia lasten
käsityksistä omasta tilanteestaan lastensuojeluprosessissa

Salla Laine (0158363)

Pro gradu -tutkielma

Syksy 2012

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Tilaa todellisuudelle –Lastensuojelun edunvalvojien kokemuksia lasten käsityksistä omasta tilanteestaan lastensuojeluprosessissa

Tekijä: Salla Laine

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityön koulutusohjelma/sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ_x_Sivulaudaturtyö__Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 76 sivua, 1 liite

Vuosi: syksy 2012

Tiivistelmä:

Tutkimus selvittää lastensuojelun edunvalvojien kokemusten pohjalta alle 12-vuotiaiden lasten käsityksiä omasta tilanteestaan lastensuojeluprosessissa. Lastensuojelun edunvalvonta perustuu YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen ja lastensuojelulakiin. Laki velvoittaa lastensuojelun edunvalvojan määrättäväksi lapselle, mikäli on syytä olettaa, etteivät lapsen huoltajat pysty turvaamaan lapsen etua. Edunvalvojan tulee selvittää lapsen näkemys omasta tilanteestaan, lastensuojelulain puitteissa edustaa lasta, käyttää huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa ja turvata hänen etunsa kaikissa viranomaistoimissa.

Tutkimuksessa tarkasteltiin lastensuojelun edunvalvojien vuorovaikutuksen muotoja lapsen kohtaamisessa, näkemyksiä lapsen käsityksen selvittämisestä ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Esiin tuli myös yleisemmin ammattilaisten näkemyksiä edunvalvontatyöstä. Aineisto koostuu kuuden lastensuojelun edunvalvojan puhelinhaastatteluista. Tutkimus on laadullinen fenomenologinen tutkimus, jossa tutkimusmenetelmänä käytettiin teemahaastattelua. Tutkimusaineisto analysoitiin sisällönanalyysiin ja teemoitteluun tukeutumalla.

Lapsen hyvä kohtaaminen ja osallisuuden mahdollistaminen on tulosten mukaan lastensuojelun edunvalvontatyön ydinosaa. Oikeanlaisella lapsen kohtaamisella ja vuorovaikutusmenetelmillä on mahdollista tavoittaa lapsen kokema todellisuus. Luottamukseen pohjautuvassa lapsi-aikuisuhteessa hyvin pienikin lapsi pystyy tuottamaan kehitystasonsa mukaisia käsityksiä hänelle tärkeistä asioista ja tapahtumista. Alle 12-vuotiaan lapsen käsitys omasta lastensuojeluasiastaan on pääsääntöisesti mahdollista selvittää, mikäli lapsi kykenee ilmaisemaan itseään ja mikäli edunvalvoja pystyy tulkitsemaan lapsen näkemystä. Yli 6-vuotiailla lapsilla on edellytykset hahmottaa hänelle määrätyn edunvalvonnan merkitys. He pystyvät osallistumaan heitä koskeviin lastensuojelutoimiin pienempiä lapsia monipuolisemmin, ja heidän mielipiteilleen voi jo antaa enemmän itsenäistä painoarvoa.

Metakommunikaatio on keino, jolla edunvalvoja voi arvioida ulkopuolisen silmin vuorovaikutussuhdetta ja käyttäytymiseen vaikuttavia tekijöitä. Kuusi vuotta täyttäneiden lasten omat metakommunikaatiotaidot ovat myös yleensä kehittyneet, millä on vaikutusta arvioidessa lapsen todellisuutta ja mahdollisia vääristyneitä käsityksiä. Edunvalvojien kokemusten mukaan lastensuojeluasian kokonaisuus sekä lapsen kokemukset ja valmiudet tehdä yhteistyötä edunvalvojan kanssa vaikuttavat vuorovaikutukseen kuitenkin enemmän kuin ikä.

Suomessa lastensuojelun edunvalvonta on saanut aikaisempaa merkittävemmän osan sosiaalityössä lastensuojelulakiuudistuksen tultua voimaan vuonna 2008. Lastensuojelun edunvalvonta vahvistaa osaltaan uuden lain tavoitetta turvata lapsen osallisuus häntä itseään koskevissa asioissa. Lastensuojelun edunvalvonta on ilmiönä ajankohtainen, sillä toimintatapa on Suomessa vielä uusi ja tutkimustietoa aiheesta on vähän. Myös käytännöt lastensuojelun edunvalvojan tarpeen arvioimisesta ja hakemisesta etsivät muotoaan.

Avainsanat: lastensuojelun edunvalvonta, lapsen oikeudet, metakommunikaatio, fenomenologia

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_x_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi_x_

(vain Lappia koskevat)

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Lastensuojelun edunvalvonta	4
2.1 Taustalla lapsen oikeudet	5
2.2 Lapsen etu oikeuksien keskiössä	8
2.3 Lapsen mielipiteen selvittäminen	10
2.4 Käytäntöjen rakentumisesta	12
3 Tutkimuksen toteuttaminen	17
3.1 Tutkimustehtävä ja metodologiset lähtökohdat	17
3.2 Tutkimusaineisto ja tutkimusmenetelmät	20
3.3 Aineiston analyysi	22
3.4 Tutkimuksen eettisyys	25
4 Lapsen kohtaaminen	29
4.1 Yhteistyö lapsen kanssa ja verkostoyhteistyö	29
4.2 Lastensuojelun edunvalvonnan merkitys lapselle	36
5 Todellisuuden rakentuminen	41
5.1 Lapsen käsityksen selvittäminen	41
5.2 Metakommunikaatio vuorovaikutuksessa	45
6 Merkityksiä lastensuojelun edunvalvontatyöhön	53
6.1 Lapsen osallisuus	53
6.2 Työn tulokset	58
7 Johtopäätökset	62
Lähteet	71
Liite	76

1 Johdanto

Yhdistyneiden Kansakuntien lapsen oikeuksien sopimus sekä lastensuojelulaki korostavat lapsen edun toteutumista ja ensisijaisuutta. Sopimuksesta ja laista huolimatta Suomessa on lapsia, joiden elämässä on heidän tasapainoista kasvuaan ja kehitystään merkittävästi uhkaavia tekijöitä. Lastensuojelun tukitoimilla on tarkoitus vastata lasten erilaisiin pahoinvointia aiheuttaviin ilmiöihin ja turvata lapsen edun mukainen oikeus tulla huomioituksi kokonaisvaltaisesti. Tämä tutkimus kohdistuu erityisen suoje- lun tarpeessa olevien lasten lastensuojelun edunvalvontaan, millä pyritään muun las- tensuojelutyön lisäksi turvaamaan lapsen asema ja oikeus tulla kohdatuksi häntä kos- kevissa asioissa. Lastensuojelun edunvalvoja toimii huoltajan sijasta ja käyttää lapsen puhevaltaa lastensuojeluasiassa.

Lapsen oikeuksiin nykyisen lainsäädännön puitteissa kuuluu useita myötä- ja itsemää- räämisoikeuksia. Lastensuojeluasioissa lapsella on 12 vuotta täytettyään huomattavia oikeuksia häntä itseään koskevissa asioissa. Myös pienempien lasten näkemys omasta tilanteestaan tulee lastensuojeluasioissa ottaa huomioon. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sitä haasteellisempaa hänen mielipiteensä selvittäminen usein on. Viran- omaisen tehtävä on viime kädessä ottaa lapsen tilanne kokonaisvaltaisesti huomioon ja turvata lapsen edun toteutuminen. Tämä edellyttää lapsen kehitystason mukaista kohtaamista. Lapsen näkemyksen huomioiminen riittävän kattavasti vaatii puolestaan taitoa työskennellä lasten kanssa. Lastensuojelun edunvalvonta on yksi, ja Suomessa vielä uusi keino turvata lapsen edun mukainen osallisuus häntä itseään koskevissa asioissa. Vuonna 2008 voimaan astuneessa uudessa lastensuojelulaissa lastensuojelun edunvalvonta on saanut ensimmäisen kerran oman pykälänsä ja sitä kautta aikaisem- paa merkittävämmän roolin suomalaisessa lastensuojelutyössä.

Lastensuojelun edunvalvontaa järjestetään lasta koskevissa lastensuojelu- ja rikospro- sesseissa. Tutkimukseni aihe koskee edunvalvontaa lastensuojeluasiassa, sillä haluan rakentaa työni keskittyen lastensuojeluasiakkuudessa olevan lapsen ja hänen edunval- vojansa väliseen vuorovaikutukseen. Rikosprosessia puolestaan ohjaa tavoite toden- taa, onko rikosta tapahtunut, eikä niinkään lapsilähtöinen työskentelyote (Tulensalo 2010, 106). Tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut lastensuojelun edunvalvojien ko-

kemuksista lasten käsitysten selvittämisestä heidän omasta tilanteestaan lastensuojeluprosessissa. Rajasin tutkimustehtäväni koskemaan alle 12-vuotiaita lapsia, sillä tälle ikäryhmälle YK:n lapsen oikeuksien sopimus ja laki eivät tarjoa tarkkaan määriteltyä oikeutta tulla kuulluksi heitä koskevissa lastensuojeluasioissa.

Suomessa lastensuojelun edunvalvontaa on tutkittu hyvin vähän. Kotimainen aiheeseen liittyvä tutkimus on Tampereen yliopistossa julkaistu väitöskirja (Korpinen, 2008), joka sivuaa lastensuojelun edunvalvontaa tuomioistuinkäsittelyssä olevien lastensuojeluasioiden kautta. Vuonna 2012 (Laakso ym.) on ilmestynyt Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarjana Edunvalvoja – Se on minua varten. Lasten ja edunvalvojien kokemuksia edunvalvojasta lastensuojelussa ja rikosprosessissa. Kansainvälisiä tutkimuksia on tehty muun muassa lastensuojelun edunvalvontaan käytetystä ajasta sekä edunvalvontatyöstä perheoikeudellisissa prosesseissa (ks. www.CAFCASS.gov.uk). Suomalaista lastensuojelutyöhön liittyvää lapsilähtöistä tutkimusta on enemmän: lasten osallistumisesta itseään koskevaan päätöksentekoon, lapsikeskeisyydestä ja lapsilähtöisyydestä lastensuojelutyössä (es. Forsberg 2000; Maula 2004) sekä lapsen kohtaamisesta ja lapsen oikeuksista sosiaalityön eri osa-alueilla (es. Laitinen ym., 2007; Mikkonen 2010.)

Tutkimukseni on kvalitatiivinen fenomenologinen tutkimus. Metodologiset valintani pohjautuvat fenomenologian yksittäisille kokemuksille annettaviin merkityksiin sekä niiden hermeneuttiseen ymmärtämiseen. Tutkimukseni metodologiseen tutkimusotteeseen vaikuttavat myös konstruktionistiset piirteet. Sosiaalinen konstruktionismi kiinnittää huomion sosiaaliseen todellisuuteen ja ihmisen tapaan viestiä siitä. Sosiaalinen konstruktionismi viittaa tässä yhteydessä siihen, miten näen tutkimusaineistoni.

Tutkimuksen luvussa 2 tarkastelen lastensuojelun edunvalvonnan taustalla vaikuttavia tekijöitä: lapsen oikeuksia ja etua, lapsen mielipiteen selvittämistä sekä suomalaisen lastensuojelun edunvalvonnan lähtökohtia. Luvussa 3 käyn läpi tutkimuksen toteuttamiseen ja tutkimuksen eettisyyteen liittyvät tekijät. Luvut 4, 5 ja 6 ovat tutkimukseni empiiriset pääluvut. Luvussa neljä kysyn, mitä lapsen kohtaaminen lastensuojelun edunvalvontatyössä merkitsee. Luvussa 5 keskityn tarkastelemaan edunvalvojan keinoja selvittää lapsen käsitystä omasta tilanteestaan, ja luvussa 6 tuon näkyväksi edunvalvojien kokemuksia lapsen osallisuudesta ja työn tuloksekkuudesta. Luku 7 koostuu

tutkimuksen keskeisistä tuloksista ja pohdinnasta siitä, mitä asiantuntijuutta lastensuojelun edunvalvonta tuo sosiaalityöhön. Lastensuojelun edunvalvojasta käytän tekstissä pääsääntöisesti nimitystä edunvalvoja tai työntekijä. Lapsen huoltajat ja vanhemmat tarkoittavat lapsen huollosta vastaavia henkilöitä.

”Lastensuojelu auttaa lapsia. Aikuisten tehtävä on katsoa, ettei lapsi jää auton alle liikenteessä. Jos on paha mieli niin aikuisen pitäis ottaa syliin ja lohduttaa vähän. Lasten oikeudet on sitä, että saa hyvää käytöstä.” -Touko 6v.-

2 Lastensuojelun edunvalvonta

Suomessa ensimmäinen lastensuojelulaki astui voimaan vuonna 1936. Lastensuojelun käytännön toteutuksesta vastasivat kunnat ja sosiaalilautakunnat. Sosiaalilautakunnat muodostuivat muiden kunnallisten lautakuntien tapaan poliittisten perusteiden valituista maallikkojäsenistä. Ensimmäisen lastensuojelulain aikaa on kuvattu yksilöihin kohdistuvana, kontrolloivana valtiopaternalismina. Lakia kritisoitiin kapea-alaiseksi ja rajoittuneeksi, mihin pyrittiin vuoden 1983 lastensuojelulailla vastaamaan laajentamalla näkökulmaa lasten ja heidän perheidensä elämässä esiintyvistä ongelmista. Lastensuojelussa siirryttiin suojeluhenkisestä enemmän lasten etua ja hyvinvointia korostavaan aikakauteen. Kunnat olivat edelleen velvollisia järjestämään sosiaalihuoltolain mukaiset sosiaalipalvelut, joihin lastensuojelu kuului. (Forsberg 1998, 32; Korpinen 2008, 26.)

Vuoden 1983 lastensuojelulakiin kohdistui ajan mittaan useita muutosvaatimuksia. Lakia kritisoitiin muun muassa sen vaikeaselkoisuudesta ja yleisyydestä. Lapsen näkymättömyys lastensuojelun asiakkaana oli yksi kritiikin aihe. Käytännössä lastensuojelutyötä on tehty korostuneen paljon aikuisten kesken, sen sijaan, että työtä olisi tehty yhteistyössä lasten kanssa. Velvoitetta lapsen mielipiteen ja toivomusten selvittämisestä vahvistettiin uudessa lastensuojelulaissa, jossa lapsen osallisuutta on korostettu nimeämällä sille oma luku (LSL 417/2007, 4. luku). Lapsen entistä parempi huomioonottaminen ja lapsen osallisuuden mahdollistaminen olivatkin vuonna 2008 voimaan astuneen lastensuojelulain keskeisiä tavoitteita. (Mikkola 2004, 77; Oranen 2008, 8; Korpinen 2008, 27-28.)

Myös sosiaalityöntekijöiden roolia niin lapsen huostaanoton valmistelijana kuin lapsen edun ajajana on pidetty ongelmallisena. Yksi merkittävä uuden lastensuojelulain kohta koskee mahdollisuutta määrätä lapselle edunvalvoja, mikäli lapsen vanhemmat eivät pysty huoltajan asemassa turvaamaan lapsen oikeuksia ja käyttämään lapsen puhevaltaa. Edunvalvoja on ollut mahdollista määrätä lapselle jo vuonna 1983 voimaan tulleen lain aikana, mutta käytännössä edunvalvojia on määrätty harvoin eikä lastensuojeluasioihin perehtyneitä edunvalvojia ole aina ollut saatavilla. Lastensuojelun edunvalvontahankkeella (ks. www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/ Lastensuojelunedunvalvon-

ta/) 2005-2011 on luotu uutta mallia suomalaiselle edunvalvojatoiminnalle. Lastensuojelun edunvalvonnan voimallisempi tulo lastensuojelutyöhön on ollut aidosti uusi ilmiö ja pistänyt eri toimijat aikaisempaa perusteellisemmin pohtimaan lapsen oikeuksien toteutumista sosiaalityössä. (Korpinen 2008, 28; Niskala ym. 2010, 5.)

2.1 Taustalla lapsen oikeudet

Lastensuojelun edunvalvonta perustuu Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimukseen lapsen oikeuksista. Erityisesti sopimuksen kohdat 3 (Lasta koskevia päätöksiä tehtäessä on aina ensimmäiseksi otettava huomioon lapsen etu), 12 (Lapsella on oikeus ilmaista omat mielipiteensä kaikissa itseään koskevissa asioissa ja ne on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti) ja 13 (Lapsella on oikeus ilmaista mielipiteensä, kunhan ne eivät loukkaa muiden oikeuksia. Lapsella on oikeus saada tietoa) korostuvat lastensuojelun edunvalvonnassa. Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsen etu on otettava ensisijaisesti huomioon kaikissa lasta koskevissa viranomais-toimissa. Suomen perustuslaki puolestaan määrää kohtelemaan lapsia tasa-arvoisesti yksilöinä ja turvaamaan heille osallistumisoikeuden itseään koskeviin asioihin. Lapselle tulee antaa mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimitissa joko suoraan tai lapsen edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä. (Taskinen 2010, 178, 179.)

Lapsen oikeuksien sopimus on hyväksytty Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksessa vuonna 1989. Sopimus on laaja-alainen ja kattaa koko lapsuuden ajan 18 ikävuoteen saakka. Sopimus koostuu 60 artiklasta ja kolmesta lisäpöytäkirjasta. Sopimus käsittää muun muassa ne vähimmäisoikeudet, jotka kuuluvat kaikille sopimukseen liittyneiden maiden lapsille. Sellaisia ovat esimerkiksi 2. artiklan syrjäntäkielto sekä 6. artiklan synnynnäinen oikeus elämään. (Unicef, 2012)

Lapsen oikeuksien sopimuksen juuret ovat Geneven lapsen oikeuksien julistuksessa vuodelta 1924 ja Yhdistyneiden Kansakuntien vuonna 1959 hyväksymässä lapsen oikeuksien julistuksessa. Lapsen oikeus erityiseen huolenpitoon on tunnustettu myös ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa sekä kansalaisoikeuksia ja poliitti-

sia oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa. Myös lasten hyvinvoinnista huolehtivat etujärjestöt ja kansainväliset järjestöt ovat osaltaan ottaneet vastuuta lapsen oikeuksien toteutumisesta. (Unicef, 2012; Coward & Cook 1996, 171-173.)

Lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus on varhaisempien aikojen lapsen oikeuksien yleismaailmallisten julistusten pohjalta laadittu nykyaikaan ja lasten arkeen istutettu asiakirja. Suomessa lapsen oikeuksien sopimus on ratifioitu eli saatettu valtiosisäisesti voimaan vuonna 1991 (SopS 60/1991). Lapsen oikeuksien sopimus on asiakirja, johon valtio on sitoutunut, ja Suomessa se on voimassa myös lainsäätöinä. Toisin kuin kansallisiin lakeihin, lapsen oikeuksien sopimukseen sisältyy valvonta. Suomen tulee viiden vuoden välein raportoida lapsen oikeuksien toteutumisesta YK:n lapsen oikeuksien komitealle, joka sitten antaa Suomelle palautteena huomautuksia tai suosituksia. Suomen tulee toimia epäkohtien poistamiseksi ja raportoida kansainväliselle yhteisölle niiden toteuttamisesta. (Jaakkola 2000, 8; Möller 2009, 20.)

Viimeisin Suomen hallituksen laatima (neljäs) määräaikaisraportti ajoittui vuosille 2003-2008. Raportin käsittelyn yhteydessä komitea kuulee julkisessa suullisessa kuulemistilaisuudessa sekä hallituksen edustajia että vakiintuneen käytännön mukaisesti myös kansalaisjärjestöjä. YK:n lapsen oikeuksien komitea on antanut Suomelle arvionsa lapsen oikeuksien toteutumisesta kesäkuussa 2011. Suositusten painopisteenä olivat lastensuojelun laatuun sekä kouluhyvinvointiin liittyvät kysymykset. Suomi sai komitealta huomautuksen kansainvälisten velvoitteiden laiminlyönnistä koskien kehitysapua. Komitea kehottaa Suomea toimittamaan seuraavat yhdistetyt viidennen ja kuudennen määräaikaisraporttinsa 19. heinäkuuta 2017 mennessä. (Ulkoasianministeriö, 2012; Unicef, 2012.)

Lapsen oikeuksien sopimus katsoo lapsen oikeuksien olevan häntä itseään koskevien asioiden lisäksi myös lapsen oikeutta olla päättämässä yhteiskunnallisista ratkaisuista ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Eeva Kuuskosken (2000, 16-17) mukaan tämä haastaa aikuiset kehittämään uudenlaisia kuulemisen kanavia, mutta ennen kaikkea herkkyyttä asettua lapsen asemaan. Lapsen hyvinvointi yhteiskunnassa ei toteudu pelkästään lain, rakenteiden ja valvonnan kautta. Kuuskoski teroittaaakin perheiden hyvinvoinnin tukemista ja vanhempien velvollisuuksia toimia lapsen edun hyväksi.

Jaakkolan (2000, 10) mukaan lapsen oikeuksista puhuttaessa onkin keskeistä huomioida lapsen ja hänen vanhempiensa välinen suhde. Vanhemmilla on oikeus päättää lapsensa kasvatuksesta, mutta perhe on lapsen oikeuksien sopimuksen 18. artiklan mukaan myös ensisijaisesti vastuussa lapsen oikeuksien toteutumisesta.

Lapsen oikeudet herättävät väistämättä keskustelun aikuisten velvollisuuksista. Unicefissa vaikuttanut James P. Grant on sanonut: ”lapsen oikeudet ovat aikuisen velvollisuuksia” (Unicef, 2012). On hyvä huomioida, että lapsen oikeuksien sopimus on yksi monista ihmisoikeussopimuksista ja asettaa lapset ihmisarvoltaan aikuisten kanssa samanarvoiseen asemaan. Sopimus toki korostaa lasten tarvetta suojeluun ja siinä mielessä myös velvoittaa aikuisia.

Lapsen oikeuksien toteutuminen on koettu ongelmalliseksi. Suomessa niiden toteutumisesta on viime sijassa vastuussa valtio, joskin valtiolta on siirretty iso osa velvollisuuksista kunnille. Valtio huolehtii lainsäädännöstä sekä rahanjaosta kunnille, mutta ei kuitenkaan riittävästi valvo sitä, miten kunnat hoitavat velvoitteensa. Mikäli lasten osallisuutta parantavan työn suunnitelmalliselle kehittämiselle, seurannalle ja arvioinnille ei ole rakenteita, on lasten osallistuminen vaikeaa. Lapsen oikeuksien toteutumisen ja valvonnan jääminen pelkästään byrokraattiselle tasolle herättää lasten parissa työskentelevien ammattilaisen keskuudessa huolta. (Möller 2009, 20-21; Oranen 2008, 8.)

Valtion velvollisuuksiin kuuluu lapsen oikeuksista tiedottaminen sekä lapsille että aikuisille (Unicef, 2012). Lapsen oikeudet eivät ole viime aikoina herättäneet juurikaan julkista keskustelua, eikä Suomessa ole tällä hetkellä vireillä olevia hallituksen esityksiä lapsen oikeuksiin liittyvissä kysymyksissä. Unicef (2011) kuitenkin uutisoi Suomessa lapsijärjestöjen peräänkuuluttavan lapsen oikeuksien vahvempaa huomioonotamista tulevassa kehityspolitiikassa. Lapsen oikeuksien toteutumisen puolesta tehty työ tulisi tehdä kaikilta osin näkyväksi, ja toiminnan vaikutukset lapsiin tulisi voida selvittää.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus on saanut olemassa olonsa aikana osakseen monenlaista kritiikkiä. Sopimusta on pidetty muun muassa liian lapsikeskeisenä siinä mielessä, että lapsen elinympäristöä ja läheisiä ihmissuhteita ei ole sopimuksessa huomi-

oitu riittävästi. Yhteisöllisyyden merkitystä onkin haluttu korostaa, ja lapsen hyvinvoinnin katsotaan linkittyvän kiinteästi koko lapsen lähipiiriin. Perhekeskeisyyden ajatellaan raivaavan jälleen enemmän tilaa sosiaalityön kentällä ja sosiaalipalveluiden muotoutuvan lapsen oikeuksien näkökulmasta perheen oikeudeksi saada yhteiskunnan palveluja. (Connolly & Ward 2007, 119-122, 126.) Lapsen oikeuksien sopimus on nähty myös liian eurooppalaiseksi, lähinnä länsieurooppalaiseksi, minkä vuoksi sen ei ajatella istuvan sellaisenaan kaikkien sopimusmaiden lapsipolitiikkaan (John 2003, 27).

2.2 Lapsen etu oikeuksien keskiössä

Yhdistyneiden Kansakuntien lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan kaikissa lasta koskevissa toimissa tulee huomioida lapsen etu. Viranomaisen tehtävänä on edistää lapsen suotuisaa kehittymistä ja hyvinvointia punnitsemalla eri vaihtoehtoja niin, että lapsen etu on ratkaisuja tehtäessä huomioitu ensisijaisena. Lapsen edun arviointi vaatii tapauskohtaista laaja-alaista tarkastelua niin perheen sisäisen kuin perheen ja ympäristön välisen vuorovaikutuksenkin näkökulmasta. Lapsen edun voi nähdä koostuvan tavallisista arjen asioista, ja lapsen huoltajilla on lainsäädännön mukaisesti päävastuu lapsensa asioissa. Mikäli lapsen elämä sisältää syystä tai toisesta hänen kehitystä vaarantavia tekijöitä, on yhteiskunnan edustajan velvollisuus ja oikeus tarvittaessa puuttua tilanteeseen. (Taskinen, 2010, 25, 28.)

Lastensuojelulain keskeiset periaatteet (4 §) määrittelee lapsen edun kriteerit:

” Lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri vaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle: 1) tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet; 2) mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon; 3) taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen; 4) turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden; 5) itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen; 6) mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan; sekä 7) kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen.” (Räty 2008, 20-21).

Eva Gottbergin (2004, 42) mukaan lapsen oikeuksien ensisijaisuus on leimallista nykyaikaisessa lasta koskevassa lainsäädännössä. Yhdistyneiden Kansakuntien lapsen oikeuksien sopimuksen 3. artiklan säännöksen mukaan *”kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu”*. Artiklan voidaan katsoa merkitsevän yleisen tason päätöksenteossa ja seuraamusten arvioinnissa sitä, että asioita tarkastellaan erikseen lasten kannalta. Yksilö- ja perhekohteisessa päätöksenteossa tulee puolestaan päätyä siihen ratkaisuun, mikä ensisijaisesti vastaa asiassa mukana olevan lapsen etua.

Lapsen edun lähtökohdista tapahtuva työskentely on lapsen kunnioittamista ja kunnioituksen toteutumista kaikissa tilanteissa. Kuten muissakin asiakassuhteissa, tulee lasta kunnioittaa antamalla hänelle kuuluva elintila, arvostaa hänen elämäntarinaansa, kohtelemalla häntä hyvin sekä turvaamalla hänen oikeudet. Lapsi tarvitsee myös aikuisilta vahvistusta siitä, että hän on arvokas omana itsenään. Lapsen edun toteutuminen on ensisijaista kaikessa työskentelyssä lapsen kanssa, ja hyvän ammattietiikan mukaan työntekijän tulee tehdä parhaansa sen turvaamiseksi. Ammatilliseen etiikkaan kuuluvat myös oleellisena lasten kanssa työskentelyä tukeva, tarkoituksenmukaisen koulutuksen hankkiminen ja riittävä täydennyskoulutus. Työntekijän tulee olla koko ajan tietoinen oman toimintansa motiiveista, päämääristä ja käyttämistään keinoista. Myös oman ammattitaidon rajojen tiedostaminen on osa eettistä lastensuojelutyötä. (Mattila 2007, 49-50.)

Lapsen edun arvioimisessa ja lapsen edun mukaisten toimenpiteiden toteuttamisessa vaikuttavatkin lapsilähtöisen työskentelyn eettiset kysymykset. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia on laatinut alan ammattilaisille eettiset ohjeet, jotka perustuvat kansainvälisen sosiaalityöntekijäjärjestö IFSW:n eettisiin ohjeisiin. Ammattieettisiä periaatteita (Healy 2008, 239-240) kansainvälisen sosiaalityöntekijäjärjestön kanssa on ollut kehittämässä Sosiaalityön koulujen maailmanjärjestö IASSW. Ammattieettisen periaatekannanoton (2004) tarkoituksena on ollut sosiaalityön vaikuttajien keskuudessa edistää yleistä eettistä keskustelua eri jäsenmaissa. Eettiset haasteet näyttäytyvät eri maiden välillä osittain erilaisina, ja osittain ne ovat yhteneviä. Kuten lapsen oikeuksien sopimusta, myös sosiaalityön etiikkaa ja arvoja kri-

tisoidaan liian länsimaisiksi ja kulttuurierot jäävät huomiotta. Tämä asettaa kansainvälisesti sosiaalityön lapsiasiakkaat eri arvoiseen asemaan.

Työntekijän tulee tiedostaa ammattialansa eettiset ohjeet ja periaatteet. Edunvalvontatyössä kohdattavat ongelmatilanteet, niiden ratkaiseminen sekä erityisesti lapsen aseman ja näkemyksen riittävä huomioiminen edellyttää eettisten kysymysten eteen pysähtymistä. Talentian (2010, 15) eettiset ohjeet kiteyttääkin: Työntekijän tulee pyrkiä luottamaan lapsen tuottamaan tietoon sekä kuulemaan lasta haastavissakin tilanteissa. Juuri siinä on sosiaalityön ydin: kuunteleminen ja kuuleminen niin, että työntekijä auttaa jäsentämään asiakkaana olevan lapsen elämää yhdessä hänen kanssaan.

2.3 Lapsen mielipiteen selvittäminen

Yhdistyneiden Kansakuntien lapsen oikeuksien sopimuksessa lapsen suojeluperiaatteen rinnalla kulkee näkemys lapsesta itsenäisenä toimijana ja omien oikeuksiensa kantajana. Lapsi nähdään kykenevänä ajattelemaan ja toimimaan omissa asioissaan, minkä vuoksi lapselle tulee mahdollistaa osallistumisoikeus häntä koskevissa ratkaisuissa. Lapsen oikeus puhua omasta puolestaan on merkittävä oikeus. Se mahdollistaa lapsen puolustaa näkemystään silloin, kun se on merkittävästi ristiriidassa hänen huoltajiensa kanssa. Suomessa ilmiö on melko uusi. Se, että lapsen vanhemmat voivat olla lapselle vaaraksi tai vanhemmat ovat keskenään täysin eri mieltä lapsen asioista, nousi yleisempään keskusteluun vasta 1980-luvulla. (Jaakkola 2000, 9-10.)

Lastensuojelulain (5 §) mukaisesti *”Lapselle on hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa, lasta tai nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä ja lastensuojelua toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin.”* (Räty 2008, 30.)

Lapsen huoltajilla on lähtökohtaisesti päätäntävalta lapsensa asioista, mutta lastensuojeluasioissa 12-vuotias on huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella itsenäinen asi-

anosainen puhevaltaisuus- ja muutoksenhakuoikeuksineen (LSL 21 §). 12 vuotta täytettyään myös lapsen vastustus estää huolto- ja tapaamisoikeuspäätöksen pakkotäytäntönpäätöksen. 15-vuotiaana nuori saavuttaa yleisen asianosaiskelpoisuuden ja voi käyttää huoltajan ohella itsenäistä puhevaltaa omissa asioissaan eri viranomaistoimissa. Myös alle 12-vuotiaan lapsen mielipide on huomioitava, mikäli hän on kehitystasonsa puolesta kykenevä ilmaisemaan näkemyksensä. (Gottberg 2004, 50; Rätty 2008, 126.)

Lapsen oikeuksien sopimuksen 12. artiklan mukaisesti lapselle tulee antaa mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa. Lapsen kuulemisen menettelyä ohjaa kansallinen lainsäädäntö (ks. LSL 20 §, 42 §, LHL 11 §). Lapsen osallisuutta häntä koskevissa asioissa ei ole rajoitettu sopimuksissa tai lainsäädännössä, eikä lapsen osallisuutta tule käytännön työssä sivuuttaa. (Talentia Ry 2005, 14; mm. Asiakaslaki 8-10 §). Lapsen suojeluperiaatteen myötä lapsen mielipide asiassa voidaan kuitenkin jättää myös selvittämättä, mikäli viranomaisen katsoo selvittämisen vaarantavan lapsen terveyttä tai kehitystä. (Aaltonen 2009, 257; Rätty 2008, 117, 261.) Lapsioikeudelliset ja lapsipsykologiset kannanotot korostavat, että lasta ei saa asettaa sellaiseen tilanteeseen, että hän kokee joutuvansa valitsemaan vanhempiansa välillä. Suomen lapsioikeuden ohjeistuksen mukaan lasta tulee kuulla hienovaraisesti sekä kiinnittää huomio mielipiteen motiiveihin. Lapselle tulee vakuuttaa, että hänellä on halutessaan mahdollisuus tuoda esiin mielipiteensä, mutta asioista päättävät aikuiset. (Auvinen 2002, 147-148.)

Vanhemmilla on velvollisuus (LHL 4.2 §) keskustella lapsen kanssa ja ottaa hänen mielipiteensä huomioon, kun he tekevät päätöksiä lapsen henkilöön liittyvissä asioissa. Lapsen mielipiteen painoarvo asiassa määräytyy lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Oikeuskäytännön mukaan lapsen mielipiteellä on merkitystä silloin, kun tahdonmuodostus täyttää riittävät kriteerit; lapsi on ikänsä ja kehitystasonsa puitteissa riittävän päätöskykyinen, lapsi on saanut kehitystasonsa mukaista riittävää tietoa käsiteltävästä asiasta, lapsi on huolellisesti harkinnut asiaa ja hän on ilmaissut tahtonsa ilman pakkoa, taivuttelua ja manipulointia. Lapsen riittävän kehitystason ja päätöskykyyn arviointi on kuitenkin hankalaa. Haasteellista on myös arvioida lapsen kykyä ymmärtää syy-seuraus-suhteita tai ottaa oma etunsa huomioon tunnepitoisissa kysymyksissä. (Aaltonen 2009, 241, 244-245.)

Sointu Möller (2009, 21) kirjoittaa, että on tavanmukaista ajatella lapsen osallisuuden mahdollistamisen häntä itseään koskevassa päätöksenteossa lapsen edun vastaisena. Lapsen asioista vastaavat viranomaiset voivat katsoa asioiden käsittelyn olevan liian muodollista ja rakenteiden olevan lapselle pelottavia. Lapsen oikeutta tulla kohdatuksi häntä itseään koskevissa asioissa ei voi kuitenkaan ottaa pois. Viranomaisten tulee noudattaa lakia ja lapsen oikeuksien sopimusta lapsen osallisuudesta ja mahdollistaa niiden toteutuminen kaikissa asiakastilanteissa muuttamalla rakenteet lapsen kohtaamiselle otollisiksi.

Lapsen mielipiteen selvittäminen niin lastensuojeluasiassa kuin lastensuojelun edunvalvonnassa on tärkeää, mutta on hyvä huomioida, että lapsen edun arvioiminen tehdään erikseen. Lapsen huoltajien päätösvalta tai lapsen mielipide ei voi ylittää lapsen etua. Yksityisoikeudellistenkin asioiden taustalla vaikuttaa lastensuojelulaki. (Gottberg 2004, 51.)

2.4 Käytäntöjen rakentumisesta

Suomessa ei ole muodostunut vakiintunutta käytäntöä siitä, milloin lastensuojelun edunvalvojaa tulisi käyttää, miten lapselle haetaan edunvalvojaa tai mitä edunvalvojan tehtäviin kuuluu. Suomessa lapsen huolto ja lapsen holhous ovat lainsäädännöllisesti erotettu toisistaan. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (LHL 4 §) määrittää lapsen huoltoon liittyvät tehtävät. Lain määrittämisen mukaan yksi huoltajan tehtävistä on edustaa lasta hänen henkilöään koskevissa asioissa. Vielä tänäkin päivänä lastensuojelun edunvalvonta yhdistetään hyvin usein holhoustoimen edunvalvontaan, joka kuitenkin lähtökohtaisesti määrittelee lapsen edustamista talouteen liittyvissä kysymyksissä. (Marjomaa ym. 2010, 13-14.)

Kymmenen vuotta lapsen oikeuksien sopimuksen ratifioimisen jälkeen vuonna 2001 Suomessa säädettiin laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (SHAL), joka mahdollisti sosiaalihuollon asioissa lapsen henkilöä koskevan edunvalvonnan. Tuolloin käytössä oleva sosiaalihuollon asiakaslaki käsitti mahdollisuuden ja velvollisuuden hakea lapselle edunvalvojaa huoltajan sijaan, jos tietyissä sosiaalihuollon asi-

oissa huoltajan katsottiin olevan estynyt toimimaan lapsen edunvalvojana ja arvioimaan lapsen etua. Aikaisemmin Suomessa oli tapauksia, joissa lapselle määrättiin edunvalvoja tietyissä rikosasioissa. Näissä tapauksissa lapsen edunvalvojana toimi juridisen koulutuksen saanut henkilö. Ajan mittaan edunvalvonta sosiaalihuollon prosesseissa toi mukanaan lapsen oikeuksien sopimuksesta syntyvän velvoitteen mukaisesti tarpeen edunvalvojan kyvystä arvioida lapsen etua sekä taitoa kohdata lapsi ja toimia lapsen lähtökohdista hänen edustajanaan ja käyttää lapsen puhevaltaa. Tämä pyrittiin huomioimaan vuonna 2008 voimaan tullutta lastensuojelulakia uudistettaessa. (Marjomaa ym. 2010, 14.)

Nykyisen lastensuojelulain (417/2007) tultua voimaan lastensuojelun edunvalvonnan asema on vahvistunut. Nytemmin lakiin (Edunvalvojan määrääminen huoltajan sijaiseksi, LSL 22 §) sisältyy velvoite edunvalvojan määräämisestä tietyissä tilanteissa: *”Lapselle tulee lastensuojeluasiassa määrätä edunvalvoja käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa, jos:*

- 1) on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa; ja*
- 2) edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi.*

Hakemuksen edunvalvojan määräämiseksi voi tehdä holhoustoimesta annetussa laissa (442/1999) tarkoitettuna holhousviranomaisena toimiva maistraatti, sosiaalihuollosta vastaava toimielin tai huoltaja itse.

Holhousviranomaisena toimiva maistraatti voi määrätä edunvalvojan, jos huoltaja ja sosiaalihuollosta vastaava toimielin ovat siitä yksimieliset. Muutoin edunvalvojan määrää tuomioistuvin. Edunvalvojan määräämiseen sovelletaan, mitä holhoustoimesta annetussa laissa tai muussa laissa säädetään sijaisen määräämisestä edunvalvojalta.” (Räty 2008, 129.) Edunvalvontamääräyksellä lapsen huoltaja syrjäytetään lakimääräisestä (LHL 4 §) tehtävästään valvoa lapsen etua ja käyttää lapsen puhevaltaa siinä asiassa, mihin edunvalvoja on huoltajan sijaan määrätty (Tammi & Lapinleimu 2010, 43).

Lastensuojelun edunvalvojan hakemisessa käytetään perusteluna lähinnä lastensuojelulakia, mutta lapsen henkilöön liittyvä edunvalvonta mainitaan edelleen myös laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (SHAL 10 §) (Räty 2008, 129). Kä-

räjäoikeuden antamia päätöksiä lastensuojelun edunvalvojille tiettyä tehtävää varten on perusteltu myös holhoustoimilaililla (es. Laki holhoustoimesta 11 §). Lastensuojelun edunvalvojan määrääminen edellyttää lähes poikkeuksetta lastensuojelun asiakkuuden alkamista, mikäli lapsella ei asiakkuutta jo ole (Tammi & Lapinleimu 2010, 43).

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee virkansa puolesta avustaa lasta lastensuojeluasioissa puhevallan käytössä ja tarvittaessa ohjata häntä oikeusavun piiriin (LSL 24 §). 12 vuotta täyttäneen lapsen oikeuksiin sisältyy myös juridinen kuuleminen, mikä pitää sisällään oikeuden tietojen saamiseen ja omien näkemysten ilmaiseamiseen (Hallintolaki 34 §, 36 §). Sosiaalityöntekijän tehtävänä on huolehtia siitä, että lapselle haetaan tarvittaessa edunvalvoja. Lastensuojelun edunvalvojana voi toimia juristi tai lapsen asioihin perehtynyt asiantuntija, jolla on taitoa ja kokemusta lasten kanssa työskentelystä. (Taskinen 2010, 65.) Lastensuojelun edunvalvojina toimivat ovat pääsääntöisesti sosiaalityön osaajia, ja he tekevät edunvalvontatyötä oman toimensa ohessa tai yksityisesti. Edunvalvonta voi olla myös osana muuta työnkuvaa (Tulensalo 2010, 88).

Edunvalvoja voi käyttää huoltajan sijaan puhevaltaa lapsen puolesta hänen lastensuojeluasiassaan. Lapsen huoltaja säilyttää edunvalvontamääräyksestä huolimatta oman asianosaisasemansa, eli huoltajalla on mahdollisuus käyttää puhevaltaa omasta puolestaan. Puhevallalla lastensuojeluasioissa tarkoitetaan sitä, että henkilöllä on oikeus pyytää toimenpiteitä sosiaalitoimelta, tulla kuulluksi ennen päätöksentekoa, hakea sosiaalipalveluja ja lain mukaisia etuuksia sekä vaatia muutosta päätöksiin hallinto-oikeudelta ja Korkeimmalta hallinto-oikeudelta. Edunvalvojalla on myös mahdollisuus käyttää puhevaltaa 12 vuotta täyttäneen lapsen ja vanhempien tai huoltajien rinnalla. Edunvalvojalla on lastensuojeluprosessissa myös oikeus tutustua kaikkiin lastensuojelun asiakirjoihin. (Taskinen 2010, 65, 67; Tammi & Lapinleimu 2010, 43.)

Lastensuojeluasiassa edunvalvojan tulee voida arvioida lapsen kehitystarpeita sekä toimia lapsen puolueettomana edustajana ja luottohenkilönä. Lastensuojeluasioissa edunvalvojan keskeinen tehtävä on selvittää lapsen mielipide, arvioida lapsen edun toteutumista sekä edustaa lasta sosiaalitoimessa ja tuomioistuimessa. (Taskinen 2010, 65, 67.) Määräys edunvalvojan tehtäväksi ja työskentelyprosessin vaiheet (Kuvio 1.) määrittävät aina tilannekohtaisesti. Tyypillisiä lastensuojeluasioita ovat huostaanot-

toon ja sijoittamiseen liittyvät tilanteet. Lasten edunvalvonta voi sijaishuollossa olevilla lapsilla jatkua useita vuosia. Edunvalvoja edustaa lasta kaikissa asiakassuunnitelmapalavereissa sekä muissa lastensuojeluasiaan liittyvissä palavereissa ja pitää lapsen yhteyttä myös muina aikoina. (Laakso ym. 2012, 10-11.)

Edunvalvonnan tarpeen arviointi
Edunvalvojan hakeminen
Edunvalvontapäätös
Edunvalvojan toiminta
Edunvalvonnan päättyminen

Kuvio 1. Lastensuojelun edunvalvonnan vaiheet (Tammi & Lapinleimu 2010)

Saksassa, Englannissa, Walesissa, Skotlannissa, Pohjois-Irlannissa ja Yhdysvalloissa on lastensuojelun edunvalvontaa toteutettu jo pidempään, mutta niiden toimintatavat eivät ole istuneet sellaisenaan suomalaisen sosiaalityöhön ja lastensuojelun edunvalvontatyön kehittämiseen (Niskala ym. 2010, 5; Bilson & White 2005, 223). Suomessa vuonna 2005 eri järjestöjen yhteistyöllä Pelastakaa Lapset ry:n luotsaama ja Raha-automaattiyhdistyksen rahoittama lastensuojelun edunvalvontahanke sai alkunsa. Tähän vaikutti merkittävästi YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen juurtuminen suomalaiseen lastensuojelujärjestöjen kehittämistyöhön sekä se, että lapsen oikeudet ja lapsen äänen kuuluminen nousi yleisempään keskusteluun sosiaalityön kentällä (Marjomaa ym. 2010, 10).

Lastensuojelun edunvalvontahanke on päättynyt jatkohankkeen vuosien 2010-2011 jälkeen. Hankkeen aikana muun muassa kehitettiin lastensuojelun edunvalvontatyön alueellisia ja valtakunnallisia rakenteita, kerättiin tietoa toteutuneista edunvalvonnoista, mallinnettiin edunvalvonnan prosessi sekä julkaistiin laatusuositukset lastensuojelun edunvalvojan työskentelylle. Hankkeen vaikuttamistyön myötä lastensuojelun edunvalvonta tuli 2008 voimaan astuneeseen lastensuojelulakiin ja on mukana useissa kansallisissa lastensuojelun oppaissa ja suosituksissa. Hankkeen aikana järjestettiin useita koulutuksia eri ammattiryhmille sekä koulutettiin noin 150 lastensuojeluun ja lapsen edustamiseen perehtynyttä henkilöä yhteistyössä Helsingin yliopiston Koulu-

tus- ja kehittämiskeskus Palmenian kanssa. Hanke on hakenut jatkorahoitusta Ray:ltä. (Anttila 2011, 3, 5-6.)

Lastensuojelun edunvalvojien koulutusta on jatkettu kuluvan vuoden aikana ja seuraava koulutus on tarkoitus järjestää vuonna 2013. Lastensuojelun edunvalvojien koulutuksessa korostetaan lapsilähtöistä työskentelytapaa ja koulutuksen rekrytoinnissa painotetaan niin lastensuojelun kuin lasten kanssa työskentelyn osaamista (Laakso ym. 2012, 22).

Lastensuojelulakiuudistuksen myötä lastensuojelu on muuttunut aikaisempaa juridisoituneemmaksi. Lastensuojelun päätöksentekoa on siirretty tuomioistuimille ja lastensuojelun edunvalvojat toimivat osaltaan lastensuojelun interventioissa turvaamalla lapsen osallisuuden, erityistarpeet ja oikeusturvan toteutumisen. Suomessa lastensuojelun edunvalvonta ei ole kuitenkaan rakentunut ilman hämmennystä ja kritiikkiä sosiaalityön eri foorumeilla. Lastensuojelun edunvalvontahankkeen ulkopuolinen arviointi jakoi käsitykset edunvalvonnasta lastensuojelussa. Toisen näkemyksen mukaan kyse on teknisestä juridisesta instrumentista, jota tulee käyttää vain erityisissä tilanteissa. Vastakkainen näkemys puolestaan korostaa edunvalvonnassa olevan kyse poliittisideologisesta toiminnasta, jonka kautta voidaan laajemminkin edistää lapsen oikeuksien toteutumista ja lapsen äänen kuulumista. Lastensuojelun edunvalvontahankkeessa mukana olleet järjestöt ovat sitoutuneet jälkimmäiseen tapaan nähdä lastensuojelun edunvalvonta. (Niskala ym. 2010, 6.)

Sosiaalityössä lastensuojelun edunvalvoja edustaa tahoja, joka pyrkii puolustamaan ja tuomaan esille lapsen oikeudellista asemaa. Tämä on luonnollista, sillä lastensuojelun edunvalvonta on noussut keskeiseksi toiminnaksi nimenomaan lakiuudistuksen myötä. Lapselle edunvalvonta ei kuitenkaan tarkoita pelkästään juridisia kysymyksiä. Oikeusturvan lisäksi lapselle on tärkeää tulla huomioiduksi ja kuulluksi. Lapsi tarvitsee vaikeaan elämäntilanteeseensa rinnalla kulkijan, joka pystyy häntä koskevilla asioilla tavoittamaan lapsen todellisuuden. Tähän pyrin tutkimuksellani saamaan lisätietoa. Seuraavassa luvussa kuvaan tutkimuksen toteuttamista koskevia valintojani: tutkimustehtävän ja metodologiset lähtökohdat, tutkimusaineiston ja tutkimusmenetelmät sekä analyysin. Tutkimuksen eettisiä kysymyksiä käyn läpi luvun lopussa.

3 Tutkimuksen toteuttaminen

3.1 Tutkimustehtävä ja metodologiset lähtökohdat

Tutkimuksessani oli lähtökohtaisesti tarkoitus kerätä tietoa lastensuojelun edunvalvojen kokemuksista lasten kanssa työskentelystä ja lasten käsitysten selvittämisestä heidän lastensuojeluasiassaan. Halusin ymmärtää, miten edunvalvoja vuorovaikutuksessa alle 12-vuotiaan lapsen kanssa voi selvittää hänen oman näkemyksensä asiasta niin, että lapsi voi tuoda rehellisen näkemyksensä esille. Lähdin siitä oletuksesta, että lapset eivät kaikissa tilanteissa pyri kertomaan totuutta lastensuojelullisesta huolesta. Lapsen tuottamaan virheelliseen tietoon voivat vaikuttaa monet tekijät. Lapsi voi olla esimerkiksi väsynyt tilanteeseen ja haluaa vähätellä asian vakavuutta, kertoa aikuisten tuottamaa tarinaa eteenpäin olettaen toisten aikuisten haluavan lapsen toimivan niin tai lapsi voi suojella vanhempiaan peläten heitä tai vanhemmille mahdollisesti tulevaa sanktiota.

Lapsen ja lastensuojelun edunvalvojan välisessä suhteessa voi ensisijaisen tärkeänä pitää luottamusta ja avoimuutta. Kun tarkastellaan lapsen suhdetta edunvalvojaan, on mahdollista muodostaa syvälinen ymmärrys lapsen kyvystä luottaa aikuiseen ja sitä kautta arvioida lapsen edunvalvojalle tuottamaa todellisuutta. Lastensuojelun edunvalvontatyöskentelyn alussa lapsen voi olla vaikea erottaa esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityöntekijän ja edunvalvojan rooleja. Lapselle tulee tehdä hänen kehitystasonsa mukaisesti selväksi edunvalvojan tehtävä hänen elämässään lapsen näkemyksen ja mielipiteen puolustajana ja esiintuojana, mutta myös lapsen edun arvioijana. Tässä tutkimuksessa tarkastelen edunvalvojen kokemuksia lasten kanssa työskentelystä ja oletan, että lastensuojelutyö ja siihen liittyvä edunvalvonta ovat edunvalvontatyötä tekeville henkilöille selviö. Tutkimustehtävä muodostui seuraavanlaiseksi:

Lastensuojelun edunvalvojen kokemuksia lapsen käsityksistä omasta tilanteestaan lastensuojeluprosessissa.

- Millaisia kokemuksia lastensuojelun edunvalvojilla on alle 12-vuotiaan lapsen näkemyksen selvittämisestä?

Tutkimukseni metodologisina lähtökohtina ovat fenomenologis-hermeneuttinen tutkimusperinne sekä sosiaalinen konstruktionismi. Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimusote on osa laajaa hermeneuttista perinnettä. Fenomenologinen merkitysteoria lähtee siitä oletuksesta, että ihminen on yhteisöllinen ja hänen toimintansa on tarkoituksenmukaista. Yksilö suhtautuu ympäröivään todellisuuteen rakentamiensa merkitysten kautta, joiden lähteenä ovat toiset ihmiset. Fenomenologisen tutkimuksen kohteena on inhimillisen kokemuksen tutkiminen, jossa kokemukset saavat henkilökohtaisia merkityksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 33-34.)

Fenomenologian yksi keskeinen ajatus on tietoisuuden intentionaalisuus eli ihmisen tietoisuus on aina suuntautunut johonkin kohteeseen. Inhimillisen tajunnan kautta kohteet ilmenevät yksilön tietoisuuteen, ja sitä kautta rakennamme tietoa. Tietoisuus on mahdollista tavoittaa niin arkielämässä kuin tieteellisen havainnoinkin kautta. Fenomenologisessa ihmistieteellisessä tutkimuksessa on tärkeää, että tutkittava ilmiö tavoitetaan sellaisena kuin se tutkittavalle ilmenee. Tutkimuksen keinoin tulee saavuttaa yksilön kokemusmaailma ja hänen asioille antamansa merkitykset. Tämä edellyttää kunnioittavaa suhtautumista yksilön elämäkokemuksiin ja todellisuuteen. Käytännössä tutkijan tulee antaa riittävästi tilaa tutkittavan omille merkityksille. (Lehtovaara 1995, 75, 78, 81.)

Hermeneutiikassa tutkijan luontaisia tapoja ymmärtää tutkimuskohde tietynlaisena kutsutaan esiymmärrykseksi. Tutkittava merkityksmaailma on fenomenologis-hermeneuttisessa tutkimuksessa tutkijalle entuudestaan jossain määrin tuttu, koska tutkija elää yleensä samassa kulttuuripiirissä. Esiymmärryksellä on merkitysten ymmärtämisen vuoksi suuri vaikutus. Merkitysten ymmärtämisen lähtökohtana on tutkijalle ja tulkittavalle yhteiset ja tutut tekijät, mikä luo perustan mahdollisuudelle ymmärtää yleisemmin toisia sekä tulkita heidän kokemuksiaan ja ilmaisujaan. (Laine 2010, 32-33.) Tässä yhteydessä esiymmärrystä on tutkijan yhteinen kokemus lastensuojelun edunvalvonnasta tutkimuksen informantteina olevien henkilöiden kanssa. Olen käynyt lastensuojelun edunvalvojakoulutuksen (2011), ja tätä tutkimusta tehdessä minulla on meneillään viisi lastensuojelun edunvalvontaa, joista yksi koskee alle 12-vuotiaan lapsen edunvalvontaa.

Fenomenologisessa tutkimuksessa on mahdollista käyttää hermeneuttista tutkimus-
ulottuvuutta tulkinnan tukena, jolloin hermeneutiikalla tarkoitetaan tulkinnan teoriaa.
Tämä tarkoittaa tulkinnan sääntöjen löytämistä, mikä voi mahdollistaa oikeiden tul-
kintojen tekemisen. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 34.) Tutkimuksessani hermeneutiikka
auttaa keskittymään tutkimuskohteen ymmärtämiseen, tekstien tulkintaan ja tutkijan
reflektioon. Hermeneutiikka on kiinnostunut sosiaalisista merkityksistä ja hermeneut-
tiseen tutkimusotteeseen sisältyy olennaisena yksilön kokemusten tulkitseminen.
Hermeneutiikka tarjoaa tutkimuksessani vastapainon fenomenologiselle ajatukselle
olla kiinnostunut yksilöllisistä merkityksistä. (Perttula 1995, 54-55.)

Fenomenologis-hermeneuttisen tutkimusotteen lisäksi tutkimuksessani on piirteitä so-
siaalisesta konstruktionismista, jonka mukaan ihmisen käsitykset todellisuudesta ovat
sosiaalisesti määräytyneitä. Perttulan (1995, 57-58) mukaan fenomenologinen ajattelu
ja sosiaalinen konstruktionismi tukevat toisiaan. Fenomenologiassa on tyypillistä
kiinnittää huomio ihmisen tajuntaan ja kokemuksiin, kun taas sosiaalinen konstruk-
tionismi suuntautuu sosiaaliseen todellisuuteen ja ihmisen tapaan viestiä siitä. Feno-
menologia ei poissulje sosiaalisia viestintätapoja ja merkitystä kokemuksen rakentu-
miselle, eikä sosiaalinen konstruktionismi puolestaan kiellä ihmisen tajunnallista suh-
detta todellisuuteen ja kokemusten olemassaoloa.

Ihmiset rakentavat eli konstruoivat tietonsa ja identiteettinsä kertomusten välityksellä.
Maailmankuva, samoin kuin jokaisen ihmisen käsitys itsestään, on alati kehittyvä ker-
tomus. Yksilö rakentaa tietonsa aikaisemman tiedon ja kokemusten varaan, ja näin
ollen näkemys asioista muuttaa muotoaan sitä mukaa, kun yksilö saa uusia kokemuk-
sia ja keskustelee muiden ihmisten kanssa. Kaikille yhteistä todellisuutta ei ole, vaan
ennemminkin ihmismielissä ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa konstruoituvia todel-
lisuuksia. Tutkimuksella on mahdollista tuottaa jokin autenttinen näkökulma todelli-
suuteen, mutta objektiivista totuutta sillä ei voida saavuttaa. (Heikkinen 2010, 146-
147.)

Peter Berger ja Thomas Luckmann (1995, 29-38) näkevät sosiaalisen konstruktionis-
min perustuvan ajatukseen elämän järjestäytyneestä todellisuudesta. He ovat laatineet
konstruktionistisen teorian, jonka mukaan yksilön maailma muodostuu useista todelli-
suuksista. Todellisuudet rakentuvat ajallisesti, tilallisesti ja sosiaalisesti eri etäisyyden

asteista, ja sosiaalisessa konstruktionismissa kieli yhdistää nämä ajat ja paikat toisiinsa. Perttula (1995, 56-57) kirjoittaa, että sosiaalinen konstruktionismi on kiinnostunut sosiaalisesta, kielen ja muiden yhteisesti jaettujen merkitysjärjestelmien luomasta todellisuudesta. Sosiaalista konstruktionismia voi pitää diskursseihin pohjautuvana merkityksellisenä tapana tutkia ihmisten välisen vuorovaikutuksen sosiaalisia sisältöjä. Diskursiivinen tutkimusote ei ole kuitenkaan tämän tutkimuksen metodologisena tutkimusotteena, vaan sosiaalinen konstruktionismi viittaa tässä yhteydessä enemmän tutkijan intention nähdä tutkimusaineisto. Konstruktionismia edustaa tässä tutkimuksessa pyrkimys selvittää lastensuojelun edunvalvojien metakommunikatiivisia kokemuksia ja taitoja: kykyä kokea lapsen näkökulman lisäksi oma osuutensa vuorovaikutuksessa ja tarkkailla vuorovaikutusta ulkopuolisen silmin.

3.2 Tutkimusaineisto ja tutkimusmenetelmät

Tämä tutkimus on kvalitatiivinen eli laadullinen, ja sen mukaisesti tutkielman lähtökohtana on kuvata tutkittavaa ilmiötä kokonaisvaltaisesti tuomalla esiin tutkittavan asian kannalta oleellisia tekijöitä. Laadullinen tutkimus mahdollistaa tutkittavien ihmisten koetun todellisuuden kuvailemisen. Tutkimuksen luonteen mukaisesti tässä tutkimuksessa on mahdollista saada tietoon lastensuojelun edunvalvojien subjektiivisia kokemuksia lasten käsityksistä. Tällaisen tiedon kerääminen on laadulliselle tutkimukselle tyypillistä tehdä haastattelemalla tarkoituksenmukaiselta tutkimusjoukolta. Haastattelu mahdollistaa tutkittavien henkilöiden näkemysten esille tulon mahdollisimman kattavasti. (Alasuutari 1999, 84-85; Hirsjärvi ym. 2009, 161-162.)

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa haastattelua pidetään yhtenä päämenetelmistä. Valitsin tutkielmani tiedonkeruumenetelmäksi haastattelun, sillä halusin varmistaa informanttien vapaan kerronnan. Näin pääsin mahdollisimman suoraan vuorovaikutukseen haastateltavien kanssa, mikä mahdollisti aineiston keruun ja vastausten joustavan tulokinnan. Haastattelu toimii kokemuksista kerrottaessa paremmin kuin muut tiedonkeruumenetelmät sekä mahdollistaa selventävien ja täydentävien kysymysten tekemisen, joiden avulla tutkittavaan aiheeseen on mahdollista syventyä perusteellisesti. (Hirsjärvi ym. 2009, 204-207.) Tein tutkimustani varten kaikki haastattelut puhelimitse, sillä

maantieteellisten etäisyyksien vuoksi paikan päällä tapahtuva haastattelemine ei ollut mahdollista.

Haastattelun voi toteuttaa eri tavoilla, ja tutkimushaastattelut voidaan jakaa eri ryhmiin. Tässä työssä tutkimusmenetelmä on teemahaastattelu. Se on puolistrukturoitu haastattelumuoto, jossa kysymysten teema-alueet on ennalta määritelty, mutta kysymyksillä ei ole tarkkaa muotoa ja järjestystä. Teemahaastattelu kuitenkin etenee tiettyjen teemojen mukaisesti. (Hirsjärvi ym. 2009, 208.) Metodologisesti teemahaastattelussa tuodaan esille haastateltavien tulkinnat tutkittavasta aiheesta, heidän sille antamia merkityksiä sekä sitä, miten merkitykset muotoutuvat vuorovaikutuksessa (Hirsjärvi & Hurme 2001, 48).

Tutkimukseni aineiston keruuta varten kirjoitin lastensuojelun edunvalvojille haastattelupyyntökirjeen, jossa kerroin lyhyesti itsestäni ja tutkimuksestani. Kirje lähetettiin Sosiaaliportin (www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/Lastensuojelunedunvalvonta/) edunvalvojapankkiin yhteystietonsa antaneille edunvalvojille sähköpostitse Pelastakaa Lapset ry:n Lastensuojelun edunvalvonta -hankkeen kautta. Haastateltavaksi ilmoittautui viisi hankkeen kouluttamaa lastensuojelun edunvalvojaa. Vähäinen ilmoittautuneiden määrä saattaa kertoa siitä, että lastensuojelun edunvalvojia on edelleen melko vähän (haastattelupyyntökirjeen lähetyshetkellä 73 yhteystietonsa antanutta). Tutkimusaiheen rajaus alle 12-vuotiaiden lastensuojeluasioiden edunvalvontoihin vähensi myös osaltaan mahdollisten haastateltavien määrää. Yhden haastateltavan kautta sain kuitenkin vielä erään kokeneen lastensuojelun edunvalvojan yhteystiedot, joka suostui informantiksi. Näin ollen haastattelin tutkimustani varten kuutta lastensuojelun edunvalvontatyötä tekevää sosiaalialan ammattilaista. Sovin puhelinhaastattelun ajankohdasta haastateltavien kanssa sähköpostin välityksellä. Sovimme myös haastattelun nauhoittamisesta myöhempää litterointia varten.

Lähetin tutkimuksen haastattelukysymykset (Liite 1) haastattelupyynnön yhteydessä, jotta informanteilla oli mahdollisuus tutustua niihin etukäteen ja valmistautua kertomaan tutkimuksen kannalta oleellisista aiheista. Kysymysten tarkkuus saattoi vaikuttaa siihen, että haastatteluissa ei jäänyt paljoa tilaa vapaalle puheelle. Tähän vaikutti myös mahdollisesti se, että haastattelut toteutettiin puhelimitse. Kaikissa haastatteluissa kävin läpi määrittelemäni kysymykset, mutta haastattelut eivät olleet kuiten-

kaan kokonaan sidottuja niihin. Keskustelut muotoutuivat haastateltavien aktiivisuuden ja kokemuksen mukaan. Kaikki tekemäni haastattelut olivat tutkimukseni kannalta onnistuneita, ja haastateltavat pystyivät kertomaan olennaista tietoa. Informanttien antaman palautteen mukaan haastattelukysymykseni olivat paikoitellen vaikeita, mutta aihe oli heidän mielestään hyvä ja tärkeä.

Haastattelut suoritin helmikuussa 2012. Yksittäinen puhelinhaastattelu kesti noin puoli tuntia. Haastattelujen litteroitua eli puhtaaksi kirjoitettua tekstiä kertyi yhteensä 44 sivua. Hirsjärven ja Hurmeen (2008, 139) mukaan litterointitarkkuus riippuu tutkimustehtävästä ja tutkimusotteesta. Tässä tutkimuksessa puhe kirjoitettiin ylös sanatarvasti, mutta esimerkiksi toistoja, taukoja tai tutkimusaiheeseen liittymätöntä puhetta ei kirjoitettu.

3.3 Aineiston analyysi

Kokemusten tutkimukselle tyypillisesti aloitin tutkimusaineiston työstövaiheen kuvauksella siitä, mitä aineistossa on sanottu. Kuvasin kirjoittamalla lastensuojelun edunvalvojien kertomat kokemukset mahdollisimman alkuperäisesti huomioimalla sen, että tutkimus on eräänlaista vuorovaikutusta ja että tutkijana olen osa tutkimusta tekemällä valintoja siitä, mitä aiheita nostan aineistosta esille. Olennaiset tekijät ovat ne aiheet, jotka ovat merkityksellisiä edunvalvojien esiin tuomien kokemusten näkökulmasta. Kuvauksen pyrin tekemään niin, että se myötäilee mahdollisimman tarkasti haastateltavan puhetta. (Laine 2010, 40.)

Kuvauksen jälkeen etsin tutkimusaineistosta merkitysten muodostamia kokonaisuuksia. Fenomenologien mukaan merkitysten välisten yhteyksien ymmärtäminen pohjautuu tutkijan intuitiiviseen, elämäkokemukselliseen merkitysten tajuun. Merkityskokonaisuudet löytyvät yhteenkuuluvuuden perusteella ja samankaltaiset merkitykset muodostavat oman kokonaisuutensa. Merkityskokonaisuudet rakentuvat myös tehtyjen tutkimuskysymysten ehdoilla, ja aineiston moninaisuudesta tulevat käsittelyyn vain tutkimustehtävän kannalta oleelliset ilmiöt. Olen siis jäsennellyt aineiston merkityskokonaisuuksiksi aineiston ehdoilla, kuitenkin tutkimuskysymyksen raamittamana.

Tässä vaiheessa pyrin tematisoimaan olemassa olevaa kuvauskieltä huomioimalla myös yksittäiset ilmaukset. Hermeneutiikassa ei ole tarkoitus häivyttää aineistosta yksilöllisiä piirteitä, vaan pyrkimyksenä on ymmärtää ja tulkita merkitysten kokonaisuutta, myös yksilöllistä moninaisuutta. (Laine 2010, 41-42.)

Analysoin kuvatun tutkimusaineistoni tukeutuen sisällönanalyysiin ja teemoitteluun. Sisällönanalyysi on tekstimuotoisen aineiston tarkastelemista tiivistämällä sekä yhtäläisyyksiä että eroja etsimällä ja tulkitsemalla. Sisällönanalyysi voidaan määritellä menettelytavaksi, jonka avulla tutkija erilaisten sisällöllisten luokittelujen avulla tulkitsee tutkimusaineistoaan. Sisällönanalyysi on laadullisen tutkimuksen metodi, jossa etsitään merkityssuhteita ja merkityskokonaisuuksia. Analyysimenetelmän avulla pyritään sanallisella tulkinnalla järjestämään aineisto tiivistettyyn muotoon, minkä tarkoituksena on luoda selkeä kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 103-108.)

Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi (2009, 108-117) jakavat sisällönanalyysin lähtökohdiltaan aineistolähtöiseen, teorialähtöiseen ja teoriaohjaavaan metodiin. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi rakentuu aineistosta ja tutkimustehtävästä, ja sen tarkoituksena on ymmärtää tutkittavien merkitysmailmaa. Teorialähtöinen sisällönanalyysi puolestaan rakentuu teorialle tai käsitejärjestelmälle, ja sen tavoitteena on tutkimuksessa esiin tulevien merkitysten kautta uudistaa tai testata olemassa olevaa teoriaa tai mallia. Teoriaohjaava sisällönanalyysi taas etenee aineiston ehdoilla, mutta jo tiedossa olevat teoreettiset käsitteet ohjaavat analyysia.

Tämän tutkimuksen voi laskea kuuluvan teoria- ja aineistolähtöisen tutkimuksen välille, eli sisällönanalyysi on teoriaohjaava. Tutkielman analyysi ei suoraan perustu teoriaan, mutta on siihen osittain kytköksissä. Aineiston analyysilla on tarkoitus löytää teoriasta selityksiä tulkintojen tueksi. Tutkimusprosessissa vaihtelevat aineistolähtöisyys ja teoreettisuus, joita yhdistämällä pyrin saavuttamaan hallitun kokonaisuuden. Teoriaohjaavassa analyysissa vaikuttaa näin ollen aikaisempi tutkimustieto, mutta sen tarkoitus ei ole testata teoriaa, vaan ennemminkin täydentää aiemmin ymmärrettyä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96-97.)

Teemoihin jaetussa aineiston analyysissa on kyse tiivistämisestä, keskeisten ilmiöiden

kokoamisesta ja esiin nostamisesta. Näin ollen aineiston voi järjestää uudelleen teemojen mukaisesti ja sen jälkeen valita analyysia varten oman tutkimuksen kannalta oleelliset kokonaisuudet. Teemahaastattelua hyödyntäville tutkimuksille on tyypillistä käyttää sitaatteja, joiden tarkoitus on pyrkiä todistamaan tutkijan esittämä olettaus oikeaksi, tai sitten ne toimivat tutkijan oman tulkinnan apuna. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 173; Eskola 2007, 43, 44-45.)

Tutkimusaineiston teemoittelun aloitin jakamalla aineiston teemoiksi, jotka rakentui-
vat haastattelukysymysten, teorian ja haastattelujen aikana muodostuneiden käsitysten mukaisesti. Aineistosta oli nähtävissä teemahaastattelurungon kysymyksiin perustuvia aihekokonaisuuksia, mutta teemahaastatteluun pohjautuvalle tutkimukselle tyypillisesti myös muita toistuvia asiakokonaisuuksia. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 142-143.)

Teema-alueet jäsentyivät lopulliseen muotoonsa luettuani aineistoa useita kertoja. Läpi aineistomateriaalin lastensuojelun edunvalvojat puhuivat vuorovaikutuksesta ja luottamuksesta. Puhe luottamuksesta kohdistui lapsen kanssa tehtävään työhön. Vuorovaikutus ilmiönä vaihteli vuorovaikutuksesta lapsen, vanhempien, sosiaalityöntekijän tai muiden yhteistyötahojen kanssa. Vuorovaikutuksen muodot myös vaihtelivat lapsilähtöisen työskentelyn konkreettisista esimerkeistä haastattelukysymysten metakommunikaatiotaitoja kuvaaviin vuorovaikutustaitoihin. Vuorovaikutus ja luottamus näyttäytyvätkin pitkän matkaa tutkimuksen empiirisessä osiossa. Merkitsin aineistosta määrittelemäni teemaan mukaiset tekstit omiksi osioiksi, minkä jälkeen ryhmittelin teemat ja jäsentelin aineistotekstiä niin, että sain kasattua tekstistä olennaista informaatiota.

Aineiston analyysin tuloksena muodostui kolme pääteemaa: Lapsen kohtaaminen, Todellisuuden rakentuminen ja Merkityksiä lastensuojelun edunvalvontatyölle. Kolmas pääteema poikkeaa jossain määrin siitä, mitä lähtökohtaisesti halusin tutkimuksessani selvittää. Analyysissa huomioin kuitenkin haastateltavien esiin tuomat merkityskokonaisuudet, joiden mukaisesti teema-alueet rakentui-
vat (Kuvio 2). Pääteemojen alaluvut kuvaavat tekstin sisältöä ja yksittäiset sanat alalukujen alla aineistossa usein toistuvia ilmauksia.

Lapsen kohtaaminen	Todellisuuden rakentuminen	Merkityksiä lastensuojelun edunvalvontatyöhön
Yhteistyö lapsen kanssa ja verkostoyhteistyö	Lapsen käsityksen selvittäminen	Lapsen osallisuus
Edunvalvonnan merkitys lapselle (vuorovaikutus, luottamus)	Metakommunikaatio vuorovaikutuksessa (vääristynyt käsitys, manipulointi)	Työn tuloksekkuus

Kuvio 2. Tutkimuksen teema-alueet

Kvalitatiiviselle haastattelututkimukselle luonteenomaisesti käytin suoria haastatteluitteita. Niiden tarkoituksena on välittää joitakin haastateltavien kertomia kokemuksia autenttisesti ja tuoda kerrottua lähemmäs lukijaa sekä vahvistaa aineiston tulkin-taa. Jotta haastateltavat on mahdollista erottaa toisistaan, olen merkinnyt haastattelut lainausten perään muotoon H1-H6. Olen jättänyt joissakin otteissa kirjoittamatta osan haastateltavan puheesta, jos se ei ole ollut asian esittämisen kannalta merkityksellistä. Nämä näkyvät lainausten yhteydessä kahden viivan (- -) merkintänä.

Tutkimuksen viimeisessä vaiheessa pyrin muodostamaan kokonaiskuvan tutkittavasta ilmiöstä, mikä syntyy merkityskokonaisuuksien välisten suhteiden selvittämisestä. Jotkin merkityskokonaisuudet ovat nousseet toisia suuremmiksi ja ovat siten tutkimuksen ilmiöinä olennaisempia. Tutkimusta voi pitää onnistuneena, jos näemme ilmiön aikaisempaa selkeämmin ja monipuolisemmin ja ymmärryksemme ilmiöstä on kehittynyt. (Laine 2010, 43-44.) Tutkimuksen tuloksia tarkastellaan luvuissa 4, 5 ja 6.

3.4 Tutkimuksen eettisyys

Yhteiskuntatieteiden alalla on olemassa erilaisia ohjeistuksia siitä, miten tutkijan tulisi huomioida erilaiset eettiset periaatteet (ks. Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 4-11). Eettiset ohjeet ovat suosituksia, mutta eettiset kysymykset ovat kaikessa tutkimustoiminnassa nousseet aiempaa merkityksellisempään asemaan. Kvalitatiivisen tutkimusotteen lisääntyminen sosiaalitutkimuksessa on osaltaan ollut vaikuttamassa eettisen keskustelun aktivoitumiseen. Yhteiskuntatieteellinen tutkimus tuo aina mu-

kanaan jonkin tasoista interventiota ihmisten elämään. Laadullisessa tutkimuksessa interventio voi olla syvää ja pitkäaikaistakin, minkä vuoksi eettisten kysymysten merkityksen esille tuominen on perusteltua. (Strandell 2005, 31.)

Klaus Mäkelän (2005, 7, 8) mukaan tutkimuseettisesti tutkijalla on kolme perusvelvollisuutta: velvollisuus tuottaa luotettavaa tietoa todellisuudesta, velvollisuus tieteellisen julkisuuden ylläpitämisestä ja velvollisuus kunnioittaa tutkimuksessa mukana olevien henkilöiden oikeuksia. Toisinaan nämä velvollisuudet voivat olla keskenään ristiriidassa, minkä vuoksi niiden olemassaolo on tärkeää tunnustaa. Tutkijan tulisikin huomioida eettiset kysymykset jo tutkimuskohdetta valitessa ja perustaa valintansa moraaliseen arvioinnille.

Tutkimuksen teossa tulee aina tarkastella, ketä tai mitä kohteena oleva tutkimus voi hyödyttää. Hyödyn voi ajatella Marja Holmilan (2005, 21) näkemyksen mukaisesti olevan kuvailevaa niin, että tutkimuksen kohteena oleva yhteisö on eräänlainen esimerkkitapaus tietyistä elämänmuodosta. Kuvaus nostaa esille yleispäteviä piirteitä tutkimuksen piirissä olevasta ryhmästä ja sen muutostarpeista ja voi pitkällä tähtäimellä hyödyttää koko yhteisöä. Pienyhteisöissä, kuten lastensuojelun edunvalvojien ryhmässä, on tyypillisesti yksilöitä, jotka ajattelevat, että osallistumalla tutkimukseen he tekevät asiassaan jotain hyvää ja tulevat kuulluksi.

Eettisten ongelmien tunnistaminen ja niiden välttäminen etukäteen on tärkeää. Eettisten ja epäeettisten kysymysten välillä ei ole kaikissa tilanteissa selkeää rajaa, mikä edellyttääkin tutkijalta herkkyyttä tunnistaa oman tutkimuksensa eettiset ongelmat. Sosiaalityön tutkimuksissa tutkijan on tiedettävä tarkoin mitä tekee. Erityisesti tämä korostuu kvalitatiivisissa tutkimuksissa, joissa tutkittavien puhe korostuu eikä piiloudu taulukoihin, kuten tilastollisissa tutkimuksissa. (Eskola & Suoranta 2000, 59.)

Harriet Strandell (2005, 31) kirjoittaa eettisten kysymysten olevan erityisen merkityksellisiä lapsiin kohdistuvassa tutkimuksessa. Taustalla vaikuttaa laajempi muutos lapsia ja lapsuutta koskevassa ajattelussa. Lasten oikeuksien sopimuksen hyväksymisen myötä ihmisoikeudet ja niiden huomioiminen on vahvistunut ja sitä kautta alkanut

vaikuttamaan myös tutkimuseettiseen ajatteluun. Tällä nähdään olevan seurauksia lapsitutkimuksessa. Sopimuksen artikloissa puhutaan lasten kunnioittamisesta sekä lasten osallistumisen ja vaikuttamismahdollisuuksien edistämisestä (es. 12. ja 13. artikla).

Lapsia koskevassa tutkimuksessa tulisi lähteä liikkeelle samoista eettisistä periaatteista, jotka ohjaavat muutakin tutkimusta. Näin ollen aikuisten ja lasten välille ei tule lähtökohtaisesti asettaa eroa, vaikka tyypillisesti lapsitutkimuksessa korostuu näkemys lapsesta haavoittuvana ja suojelua tarvitsevana. Lapsen haavoittuvuus näyttäytyy lapsen ja aikuisen välisessä valtasuhteessa ja lapsen alisteisessa asemassa siinä, eikä niinkään yksilöllisenä ominaisuutena. Lapsen haavoittuvuus on seuraus lapsuuden asemasta yhteiskunnassa. Lapsuuden ja aikuisuuden välinen valta- ja auktoriteettisuhte onkin erityinen ja edellyttää tutkijalta sensitiivisyyttä, sillä lapset ovat suhteessa aikuiseen huolenpidon, kasvatuksen ja kontrollin kohteena. (Christensen & Prout 2002, 481-482, 490; Strandell 2005, 35.)

Suomessa on edelleen vahva traditio nähdä lapsi ensisijaisesti haavoittuvana ja lapsen suojelemiseksi hänet herkästi eristetään mahdollisuudesta vaikuttaa hänen omiin asioihinsa ja puhua niistä. Tämä on yhteiskunnassa yleisesti vallitseva tapa ajatella lapsista ja heidän osallisuuden periaatteista. Väitetään jopa, että lapsipolitiikka on tässä asiassa mennyt 2000-luvun alkupuolella kehityksessä taaksepäin. Kuten yleensäkin tutkimuksen teossa tutkijan tulee lapsia koskevassa tutkimuksessa olla herkkä niille käsitteille ja näkökulmille, jotka hän valitsee työnsä lähtökohdiksi, ja huomioida ne mahdolliset vaikutukset, joita tutkimus voi lasten elämään tuoda. Tämä on erityisen merkityksellistä valta-aseman vuoksi, eikä tutkijan tule omalla toiminnallaan vahvistaa lapsuuden rakenteellista haavoittuvuutta. (Strandell 2005, 35-36, 37.)

Sosiaalitieteellisiin tutkimuksiin liittyy odotus heikompiensa puolelle asettumisesta, ja on sitä kautta myös herättänyt keskustelua kantaa ottamisen vaatimuksista. Onkin pohdittu, riittääkö esimerkiksi lasten vaikeiden olosuhteiden näkyväksi tekeminen tutkimuksen toteavana tuloksena vai tuleeko tutkimuksessa ottaa myös kantaa näiden olosuhteiden parantamisen vaihtoehtoihin (ks. Hurtig & Laitinen 2003, 88-90). Kysymys on oleellinen lapsitutkimuksessa, sillä lapsilla on rajatut mahdollisuudet saada äänensä kuulluksi yhteiskunnassa, ja kantaa ottamaton tutkimus jää ikään kuin ku-

vaamansa todellisuuden ulkopuolelle. Tämä on huomionarvoista myös tutkimuksen teon kannalta, sillä kaikki tutkimuksen valinnat ovat eettisesti punnittavia valintoja. (Pohjola 2007, 29.) Tutkimuksessani edunvalvojat kertoivat toiveistaan ja tulevaisuuden näkemyksistään. Tätä kautta pystyn nostamaan esille näkökulmia, millä voi ajatella olevan nykyistä lastensuojelun edunvalvontatyötä edistävää merkitystä.

Tässä tutkimuksessa eettiset periaatteet koskevat sekä tutkimuksen tekoon liittyviä tekijöitä että lapsia koskevan sosiaalityön tutkimuksen kysymyksiä. Tutkimuksen tekeminen sisältää toistuvasti eettisten valintojen ja tekojen eteen pysähtymistä, alkaen tutkimuksen aiheen valinnasta ja päättyen tulosten julkaisuun ja aineiston loppusijoitukseen. Tutkimukseni kohdistuu osaltaan tiettyyn instituutioon eli lastensuojelun edunvalvojien ryhmään sekä sosiaalityön alalla spesifiin työtehtävään. Tämän vuoksi olen huomionnut haastateltavien tietosuojatekijät sekä tutkimusaineiston (tallennetut puhelinhaastattelut ja tekstiaineistot) yksilöä ja yhteisöä mahdollisesti vahingoittavat tekijät koskien sekä edunvalvojia että heidän asiakkainaan olevia lapsia ja heidän perheitään sekä yhteistyötahoja. En ole merkinnyt tutkimusaineistoon nimiä tai muitakaan tunnistetietoja, ja aineistoa käytän vain tämän tutkimuksen tekemistä varten.

Seuraava luku aloittaa tutkimuksen empiirisen osion. Luvussa 4 tuon esiin lastensuojelun edunvalvojien kokemuksia lapsen kohtaamisen tematiikasta: yhteistyöstä lapsen ja lapsen asiassa toimivan verkoston kanssa sekä lastensuojelun edunvalvonnan merkityksestä lapselle.

4 Lapsen kohtaaminen

4.1 Yhteistyö lapsen kanssa ja verkostoyhteistyö

Anja Riitta Lahikainen (2001, 24-25) kirjoittaa, että pienten lasten ominaispiirteisiin kuuluu ajattelun toiminnallisuus, aistivoimainen tehokkuus, ajantajun lyhyys sekä kielin kehitymättömyys. Maailmassa on paljon asioita, jotka lapsi kohtaa ensimmäistä kertaa. Pienet lapset hyväksyvät maailmansa sellaisena kuin he sen näkevät ja kokevat. Tämän vuoksi lapset ovat aikuisia ennakkoluulottomampia, koska heillä on vähemmän elämäkokemuksen kautta tullutta vertailupintaa. Lapset ovat enemmän kiinni välittömästi läsnä olevassa, eikä heillä ole aikuisten tavoin kykyä arvioida ja kuvitella tulevaisuutta. Näin ollen myös lapsen kokemaa kaltoin kohtelua voi pitää aikuisen kokemusta kokonaisvaltaisempana ja sietämättömämpänä.

Lapsen kohtaaminen on lastensuojelulain mukaan määriteltävissä lapsen aktiivisena huomioimisena ja lapsen mukaan ottamisena koko lastensuojeluprosessin ajan. Käytännössä tällä tarkoitetaan lapsen tapaamista henkilökohtaisesti, suunnitelmien laatimista yhdessä lapsen kanssa sekä lapsen kanssa keskustelemista. Lastensuojelulain mukainen osallisuus on myös aivan pienen lapsen oikeus. Erityisesti tällöin aikuisten rooli lapsen osallisuuden edellytysten rakentajana korostuu. Lapsen kannalta on tärkeää, että hänellä on tilaa ja että hän kokee olonsa turvalliseksi olla läsnä häntä koskevissa asioissa. (Hotari ym. 2009, 118, 119.)

Kohtaaminen alle 12-vuotiaan lapsen kanssa on erilaista riippuen lapsen kehitystasosta. Vauvaikäisen lapsen kohtaamisessa osallisuus tarkoittaa sitä, että vauvasta puhutaan ja vauva on myös mukana häntä koskevissa neuvotteluissa. Työntekijä voi luoda vuorovaikutussuhteen lapsen kanssa, mutta vauvaikäisten kanssa on mahdollista myös tarkkailla vauvan ja hänen vanhempiansa tai muiden läheisten ihmisten keskinäistä vuorovaikutusta. Leikki-ikäisen kohtaamistilanteet tulee puolestaan järjestää niin, että lapsella on mahdollisuus osallistua keskusteluun. Puhumisen lisäksi leikki-ikäiselle tulee järjestää mahdollisuus myös leikille ja muulle toiminnalle. Kouluikäisen kanssa kohtaaminen ja osallisuuden mahdollistaminen tarjoaa jo enemmän vaihtoehtoja, sillä

lapsella on jo monenlaisia taitoja ja hänen kanssaan voi tehdä erilaisia asioita. Myös lapsen kulttuuritausta ja mahdolliset erityistarpeet tulee huomioida. (Muukkonen 2009, 133-134.)

Lapsen kehitystason mukainen kohtaaminen hänen elämismaailmassaan on edunvalvojan tärkein tehtävä. Olennaista kaikessa edunvalvontatyössä on huomioida lapsi, hänen kokemuksensa ja kokonaisvaltainen tilanteensa. Yhteys edunvalvojan ja lapsen välillä on työskentelyn edellytys. Kontaktin myötä edunvalvojalla on ikään kuin oikeus toimia lapsen asiassa. Tarvittaessa edunvalvoja toimii lapsen näkemysten tulkkina ja arvioi, miten lapsen ympärillä olevat aikuiset pystyvät vastaamaan lapsen tarpeisiin. (Tulensalo 2010, 88, 92.)

Lastensuojelun edunvalvonnalle on olemassa oma prosessikuvauksensa (Kuvio 3.), mutta sen ei ole tarkoitus raamittaa kaikkia edunvalvoja toimimaan saman mallin mukaisesti. Työskentelyssä lasten ja heidän verkostonsa kanssa edunvalvoja käyttää omaa persoonaansa ja hyödyntää eri kohtaamisen menetelmiä kuhunkin tilanteeseen sopivalla tavalla, eikä meneillään olevan lastensuojeluprosessin tulisi määrittää suhteen luomisen aikataulua. (Tulensalo 2010, 92, 101.)

Taustoittava työ	Tutustuminen lapseen ja lapsen asiakirjoihin, yhteys lapsen lähiverkostoon
Työskentelyvaihe	Lapsen tapaamisia, tunnetyöskentely lapsen kanssa, lapsen asioiden hoitaminen, osallistuminen mm. asiakassuunnitelmatapaamisiin, kuulemistilaisuuksiin, hallinto-oikeuden käsittelyihin ja sijaishuoltopaikan valintaan.
Edunvalvonnan päättäminen	Loppuarviointi lapsen tilanteesta. Raportointi tehdystä edunvalvonnasta sosiaalitoimeen ja ilmoitus käräjäoikeuteen/maistraattiin.

Kuvio 3. Edunvalvojan työskentely lastensuojeluprosessissa (Tulensalo 2010, 97)

Lapsisensitiivinen työote edellyttää edunvalvojalta lapsen kokonaisvaltaista huomiointia työskentelyä ohjaavana periaatteena. Työskentelyssä korostuu lapsen ainutkertaisuus ja lapsen oma toive osallistumisensa muodoista ja määrästä. Kohtaaminen lapsen kanssa on aina kahden ihmisen vuorovaikutusta. Tasapuolinen vuorovaikutus-

suhde lapsen kanssa auttaa edunvalvojaa tekemään mahdollisimman oikeaa tulkintaa lapsen elämäntilanteesta. Työntekijän tulee laittaa omat näkemykselliset ajatuksensa lapsen tilanteesta taustalle ja kohtaamaan lapsi kuuntelevana ja avarakatseisena. (Muukkonen 2009, 134; Mattila 2011, 48, 49.)

”Lastensuojelun edunvalvonta takaa heikossa asemassa olevalle lapselle semmoisen mahdollisuuden tulla kuulluksi ja osalliseksi sitten tässä lastensuojeluprosessissa, joka koskee häntä itseään. Ja takaa sen, että se lapsen ääni eikä se itu huku siinä vaikeassa tilanteessa.” (H3)

”- - lapsen oman mielipiteen kuulemista sillä tavalla riippumattomassa ympäristössä ja lapsen asian käsittelyssä tulee mahdollisimman objektiivisesti huomioitua lapsen oma kokemus omasta elämämpiiristään ja siitä, mikä on hänen mielestään hänelle hänen asioissaan tärkeitä.” (H5)

Lastensuojeluprosessissa edunvalvojalla on usein jo työskentelyn alussa käytössään huomattava määrä lasta koskevaa materiaalia. Lisäksi lapsen lähiverkoston sekä muiden yhteistyötahojen kanssa tehtävä työ muodostaa tietynlaisen kuvan lapsen kokonaistilanteesta. Edunvalvojan tulee kuitenkin omassa tehtävässään jättää lasta koskeva tieto taustalle, jotta hän pystyy kohtaamaan lapsen ilman ennakkokäsityksiä siitä, miten lapsi oman elämäntilanteensa hahmottaa.

Lastensuojelun edunvalvojan vuorovaikutus lapsen kanssa sisältää huomattavissa määrin toiminnallisuutta. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sitä vähemmän edunvalvojat kokevat pelkän keskustelun lapsen kanssa toimivana keinona. Edunvalvojat käyttävätkin lapseen tutustumisessa apuna erilaisia lapsilähtöisiä menetelmiä. Edunvalvojat tekevät lasten kanssa asioita yhdessä muun muassa piirtämällä, pelaamalla, leikkimällä ja ulkoilemalla. Myös vertaiskieltä käytettiin satujen kertomisen kautta. Edunvalvojat hyödynsivät myös Pelastakaa Lapset -järjestön kehittämää materiaalia lastensuojelun edunvalvontaan sekä lasten kohtaamiseen suunniteltuja kortteja (esim. Nalle-kortit ja Elämän tärkeät asiat -kortit).

”- -me aika paljon leikitään ihan pienempien kanssa. Minä ihan antaudun heidän leikkeihinsä, jossa en sitten johdattele sitä leikkiä missään. Vaan sitten siinä yleensä

jossain kohtaa se lapsi ohjaa sen leikin, mitä lapsi kohtaa. Että on luontevaa ruveta puhumaan siinä ja keskustelemaan hänen kanssaan ja leikkimään sitten sitä tilannetta, mikä häntä mietityttää jne.” (H4)

”Jos olisi kauhean kaavoihin kangistunut ja olisi itsellä kauhean valmiina se, että mitä nyt tehdään tai miten tämä menee - - että ensin aloitetaan sillä ja sitten tehdään sitä ja sitten tehdään tätä ja sitten tämä on tässä. Niin sitten menee kyllä pieleen. Se pitää kyllä olla herkillä kuulemassa, että mitä se lapsi tuottaa. Ne muodot on sillä tavalla, ne ei ole sivuseikka. Ne on hirveän tärkeitä, mutta ne ei mene aikuisten ehdoilla.” (H5)

Lapsi voi käyttäytyä eri kohtaamistilanteissa eri tavoin, ja lapsen valmius yhteistyöhön edunvalvojan kanssa vaihtelee lapsen keskittymiskyvyn ja tilanteen rauhallisuuden mukaan. Ennakkoon sovituista edunvalvojan ja lapsen välisistä tapaamisista huolimatta kohtaamistilanteet voivat olla niin rauhattomia, että kahdenkeskeinen vuorovaikutus lapsen kanssa ei onnistu. Edunvalvojat joutuvatkin joskus arvioimaan, tuleeko tapaamispaikkaa muuttaa tai onko kohtaamistilanteet järjestettävissä niin, että edunvalvojalle ja lapselle järjestetään esimerkiksi sijaisperheessä rauhallinen tila ja riittävästi aikaa.

Edunvalvojat kokivat, että yhteistyöhön lapsen kanssa vaikuttaa tiettyä vuorovaikutusmenetelmää ja ulkoisia tekijöitä enemmän kuitenkin edunvalvojan taito luoda luottamukseen pohjautuva suhde lapsen kanssa. Onnistunut vuorovaikutussuhde voi eri lasten kanssa vaihdella hyvinkin paljon. *”Olennaista minun mielestä oli kuitenkin se, että sellainen vuorovaikutussuhde ja sellainen luottamus syntyi sen lapsen ja minun välillä sitten kuitenkin sen jälkeen, niin ehkä sillä menetelmällä kuitenkin oli vähemmän osuutta. - - kyllä minä varmaan ainakin kymmenen kertaa tätä lasta tapasin ennen kuin se tuli esiin (lapsen mielipide). ” (H3)*

Lastensuojelun edunvalvojat pitävät lapsen kohtaamista työskentelyn lähtökohtana ja siihen panostetaan käytännössä antamalla lapselle aikaa uuteen ihmiseen tutustumiseen. Erityisesti juuri pienten lasten ja kouluikäisten lasten kanssa tutustumiseen käytetään runsaastikin aikaa, sillä kohtaamisessa pidetään tärkeänä lapsen elämismaailman tavoittamista. Mikäli kohtaaminen lapsen kanssa epäonnistuu, ei asioiden eteen-

päin vieminen onnistu kunnolla. Tämän vuoksi edunvalvojan on käytettävä voimavarojaan hyvän kohtaamisen oivaltamiselle ja sen harjoittelulle, eikä hänen tule asettua lapsen asiassa asiantuntijan rooliin (Mattila 2011, 25). Onnistuneella kohtamisella tavoitellaan lapsen luottamusta edunvalvojaan hänen asioitaan hoitavana henkilönä, mutta myös aikuisena. Tätä pidetään lapsen kokemusmaailmassa tärkeänä orientaationa, sillä lastensuojelun edunvalvonnan piirissä olevan lapsen kummallakaan vanhemmalla ei ole mahdollisuutta kantaa kokonaisvastuuta lapsen asioista, ja sillä ajatellaan olevan vaikutusta lapsen kyvyille luottaa aikuisiin.

Irene Kristeri (1999, 55, 94) nostaa esiin sen, että oleellista lasten kohtamisessa on auttaa lasta voimaan hyvin ja olemaan kontaktissa aikuiseen. Lapselle tulee mahdollistaa tunteidensa esiin tuominen ja luottamuksen asteittainen kohoaminen suhteessa hänelle ennestään tuntemattomaan aikuiseen. Edunvalvojan on hyvä tiedostaa, minkälaisen aikuisen mallin lapselle tarjoaa. Hyvä kohtaminen edellyttää avointa läsnäoloa, lapsen asioiden eteen pysähtymistä sekä lapsen kuulemistä ja näkemistä. Kristeri korostaa lapsen kohtamisessa työntekijän kykyä tunnistaa lapsen tunteet, mutta myös omat tunteensa ja inhimilliset rajansa.

Lapsen kohtaminen voikin haastaa työntekijän vuorovaikutustaidot. Todellinen halu auttaa lasta ei yksistään riitä. Jotta edunvalvojalla olisi hyvät edellytykset tehdä laadukasta työtä ja kohdata lapsi kokonaisuudessaan, tulee hänen sisäistää oma asemansa lapsen elämässä. Omien vahvuuksien ja heikkouksien tiedostamisen ajatellaan olevan edellytys vuorovaikutussuhteen luomiselle lapsen kanssa. Lasten kanssa työskentelyssä tulee usein vastaan hankalia asioita, kuten menetyksiä, pettymyksiä ja kaltoin kohtelua. Itsetuntemuksen ja -reflektoinnin kautta työntekijä voi kehittää omia vuorovaikutustaitojaan haastavissakin tilanteissa niin, että rakentava vuorovaikutus lapsen kanssa säilyy, eivätkä esiin tulevat asiat horjuta mahdollisesti jo olemassa olevaa luottamuksellista suhdetta lapsen kanssa.

Edunvalvojien mukaan lapsen elämäntilanteen muutokset ja henkilösuhteissa tapahtuvat heilahtelut vaikuttavat kuitenkin vuorovaikutussuhteeseen lapsen kanssa niin asiatasolla kuin emotionaalisestikin. Edunvalvojan tulee olla tiiviisti mukana lapsen elämässä ja olla tietoinen muuttuvista tekijöistä. Yhden edunvalvontaprosessin aikana voi olla monenlaisia käännteitä ja ennalta suunnittelemtomia tekijöitä. Lapsen maa-

ilmassa tulee vastaan erilaisia tunnetiloja, joita edunvalvoja elää lapsen rinnalla. Esimerkiksi lapsen ikävä hänestä erossa olevaan vanhempaan tai suru siitä, että vanhempi saa tuomion lapselle tekemästään rikoksesta, tulee voida kohdata niin asia- kuin tunnetasollakin lapsen kanssa.

Lapsen kokonaisvaltainen huomioiminen on vaativa tehtävä, johon edunvalvojat saavat tukea muilta lapsen asiassa toimivilta. Edunvalvojat pitävät yhteistyöverkostoa merkityksellisenä. Siitä huolimatta, että edunvalvojalla koetaan olevan vapaus toimia ainoastaan lasta varten, pidetään yhteistyötä erityisesti lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän, sijaisperheen ja muiden lapsen elämässä tiiviisti mukana olevien tahojen kanssa tärkeänä vastavuoroisena suhteena.

Uusittu lastensuojelulaki korostaa lapsen aktiivista osallisuutta ja oman näkemyksen kuulumista päätöksenteossa. Lapsen kuulemisen lisäksi hänen läheistensä osallistumisen ja kuulemisen tärkeyttä on myös pyritty uuden lain nojalla huomioimaan entistä enemmän. Lapsen läheisverkoston osallisuuden lisäksi lapsen asioissa toimivien viranomaisten kanssa tehtävä yhteistyö nähdään merkityksellisenä lapsen asioiden hoitamisessa. Keskeistä lasten ja heidän perheidensä tukemisessa on toimiva vuorovaikutus lapsen, vanhempien ja työntekijöiden välillä. Tuloksellinen lastensuojelutyö edellyttää luottamuksellisuuteen rakentuvaa vuorovaikutusta kaikkien osapuolten välillä. (Taskinen 2010, 10-14.)

”Edunvalvoja on lasta varten, mutta sen edunvalvojan täytyy ymmärtää sen lapsen verkosto ja jotenkin tietää ja tunteeakin ne lapselle tärkeät ihmiset. Se luottamus lapseen, niin se syntyy myös siitä, että ymmärtää sitten sitä koko kuviota.” (H6)

Edunvalvojat kokevat luottamuksellisen suhteen muotoutuvan ja lasten osoittavan luottamustaan eri tavoin. Merkittävänä luottamuksen osoituksina lapsen ja edunvalvojan vuorovaikutussuhteessa koetaan esimerkiksi tilanteet, joissa vanhemman aiheuttaman hyvin traumaattisen kokemuksen jälkeen lapsi haluaa edunvalvojan tuella ottaa yhteyttä vanhempansa, tai kun lapsi tekee aloitteen halusta muuttaa tilannettaan toimivammaksi. Luottamuksen lapsen ja edunvalvojan välillä ajatellaan rakentuvan siitä, että edunvalvojalla on riittävä kokonaiskäsitys lapsen tilanteesta. Edunvalvojan ei aja-

tella pystyvän luotettavasti arvioimaan lapsen etua pelkästään lapsen kautta, vaan yhteistyö lapsen elämään vaikuttavien tahojen kanssa on aina jossain määrin tarpeellista.

Edunvalvojien mukaan vanhempien näkemys lastensuojeluasiasta on hyvä olla tiedossa, sillä se auttaa ymmärtämään lasta paremmin, ja lapsen suhde omiin vanhempiinsa nähdään kaikissa tilanteissa aina tärkeänä. Edunvalvojan ei tule kuitenkaan asettua aikuisen tai perheen työntekijän rooliin, minkä vuoksi hänen tulee pitää riittävä etäisyys lapsen vanhempiin, jotta siitä ei koituisi rasitetta yhteistyölle lapsen kanssa. Verkostoyhteistyön ajatellaan tietyissä tilanteissa aiheuttavan lapsessa ristiriitaisia tunteita. Lapsi voi epäillä, pystyykö hän luottamaan edunvalvojaansa, mikäli yhteistyö esimerkiksi lapsen vanhempien ja edunvalvojan välillä on tiivistä. Kuitenkin yhteistyö muidenkin kuin lapsen kanssa nähdään tietyissä tilanteissa merkityksellisenä kokonaistilanteen hahmottamiseksi.

”Minusta edunvalvojalla täytyy tilanteen mukaan olla se näkökulma muussakin kuin just siinä lapsessa. Se ei pysty muodostamaan sitä pelkästään sen lapsen kautta. Sitten jos se on jotenkin se semmoinen kokonaiskuva hallussa ja se luottamus lapseen palaa, - - että tämä lapsi, joka ei muuten pystynyt puhumaan siitä tapahtumasta, niin hän kuitenkin pystyi sanomaan sitten sen, että häntä mietityttää tai että hän haluaa tietää mitä äidille kuuluu. Niin minusta se oli semmoinen luottamuksen osoitus. Ne on semmoisia onnistumisen kokemuksia, kun hoksaa, että se ihan oikeasti tulee lapsesta se tarve muuttaa omaa tilannettaan. Tai saada siihen semmoinen ymmärrys, että siinä voi toimia.” (H6)

Edunvalvoja on osaltaan tukemassa lastensuojeluprosessin kokonaisuutta, mutta saa myös omalle työlleen tukea eri asiantuntijoilta. Edunvalvoja tekee työtään yksin ja usein ilman minkäänlaista työnohjausta. Tämän vuoksi palautteen saaminen yhteistyötahoilta koetaan merkityksellisenä. Useimmissa tapauksissa lastensuojelun edunvalvonta on lähtenyt toteutumaan nimenomaan sosiaalityöntekijän hakemuksesta käräjäoikeudelle, minkä vuoksi juuri sosiaalityön kannanotot edunvalvontatyön merkityksestä lapsen asiassa nähdään tärkeänä.

Siitä huolimatta, että edunvalvojat kokevat viranomaisverkoston tukea antavana, tulee yhteistyötä tarvittaessa rajoittaa, jotta jokainen toimija pystyy objektiivisesti tekemään

oman tehtävänsä. *”Kyllä se yhteistyö on tosi tärkeä sinne lapsen sosiaalityöntekijään päin. Vaikka näinhän se on, että se hajurako täytyy sinnekin puolelle olla, että siellä on paljon tietoa lapsesta. Ja siellähän se semmoinen työ tapahtuu, mihin sitten edunvalvojakin sen oman osuutensa tuo.” (H6)*

4.2 Lastensuojelun edunvalvonnan merkitys lapselle

Lapsen kanssa työskentelyssä on pyrittävä tekemään selväksi, miksi edunvalvoja on mukana lapsen elämässä ja mikä hänen roolinsa on lapsen lastensuojeluasiassa. Lapsen tulisi olla tietoinen ja voida luottaa siihen, että edunvalvoja on hänen elämäänsä liittyviä asioita varten ja arvioi ratkaisuja tehdessään nimenomaan lapsen edun toteutumista. (Tulensalo 2010, 93.) *”Minusta on kauhean olennaisia kysymyksiä nuo roolituskysymykset ja semmoiset, että miten lapsi on ymmärtänyt sen tehtävän. Se on tosi haastava asia kun se voi olla aikuisillekin usein hankala ajatella. Niin sitten, että miten se lapsi sen ymmärtää?” (H5)*

Saksassa on selvitetty lasten kokemuksia edunvalvonnasta (ks. Stötzel & Fegert, 2005). Tutkimuksessa muun muassa kartoitettiin, miten lapset ja nuoret käsittävät edunvalvojan roolin ja paikan. Saksassa lapsille on käytetty edunvalvoja vuodesta 1998 lähtien lasten kaltoin kohtelua koskevissa oikeusprosesseissa, huostaanotto-oikeudenkäynneissä sekä suomalaisen käytännön vastaisesti lasten huoltoon ja tapaa-misoikeuteen liittyvissä viranomaisprosesseissa. Tutkimuksessa kävi ilmi, että lapset hahmottivat edunvalvojan roolin hyvin. Tutkimukseen osallistuneista lapsista noin puolet kertoi, että edunvalvojan tehtävä on tuoda esiin heidän oikeutensa sekä toiveensa ja mielipiteensä. Alle puolet lapsista kuvasi edunvalvojan tehtävänä olevan myös lapsen tukeminen viranomaisprosessissa. (Laakso ym. 2012, 38.)

Pelastakaa Lapset ry on koonnut Suomessa tietoa lasten ja edunvalvojien kokemuksista edunvalvojasta lastensuojelussa ja rikosprosessissa (Laakso ym. 2012, 4). Yhteensä 26 lasta ja nuorta osallistui teemakeskusteluun, jossa heiltä kysyttiin: Miten lapsen osallisuus lastensuojelun päätöksenteossa toteutuu lasten kokemuksen mukaan? Mitä vaikutusta edunvalvojalla on siinä? Ovatko lapset kokeneet, että edunvalvonnasta tai

edunvalvojasta on ollut hyötyä? Miten lapset ymmärtävät edunvalvonnan? Kyselyyn vastanneille lapsille oli määrätty lastensuojelun edunvalvojahankkeen järjestämän koulutuksen käynyt edunvalvoja joko rikos- tai lastensuojeluasiassa käyttämään lapsen puhevaltaa tilanteissa, joissa huoltaja ei pystynyt edustamaan lasta puolueettomasti viranomaisprosessissa. Haastatteluun osallistui jonkin verran pieniä lapsia, mutta pääsääntöisesti yli 12-vuotiaita lapsia.

Lasten ja nuorten kokemuksia lastensuojelusta on kartoitettu aikaisemmin muun muassa sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun kehittämisohjelman 2004-2007 osana (ks. Oranen 2008). Kerätty aineisto koostuu nuoruusikäisten lastensuojelulasten näkemyksistä. Nuoret toivat esiin luottamuksellisen suhteen merkityksen edunvalvojan kanssa. Hankalia asioita nuorille olivat tilanteet, joissa tilaa tai aikaa suhteen luomiselle työntekijän kanssa ei ollut tai lapsen asian käsittely siirtyi eri paikkaan ja eri työntekijälle. Neuvottelut, joissa on paljon ihmisiä paikalla, koettiin myös jännittäviksi, eikä lapsi aina tiedä, mitä voi missäkin tilanteessa sanoa. Pelastakaa Lapset ry:n tekemässä haastattelussa lapset kertoivat viranomaisprosessien olevan hitaita ja niiden merkitystä ja prosessin etenemistä olevan hankala muistaa ja käsittää. Lapsille olikin merkityksellistä, että prosessin kulkua ja päätöksien merkitystä oli käyty heidän kanssaan läpi toistamiseen. (Laakso ym. 2012, 12.)

Pelastakaa lapset ry:n tekemään haastatteluun osallistuneet lapset ja nuoret kertoivat, että merkittävää heille oli luottamuksellinen suhde edunvalvoja kanssa ja että edunvalvoja oli aidosti kiinnostunut heidän asioistaan. Merkittävää oli myös se, että heidän mielipiteensä tuli edunvalvojan avustuksella esille. Nuoret arvostivat edunvalvojan tukea silloin, kun he itse puhuivat. Osa lapsista piti hyvänä, että edunvalvoja kertoi heidän näkemyksensä asiasta. Tilanteet, joissa lapset ovat olleet tyytymättömiä, ovat usein liittyneet sijaishuoltoon tai huostaanottoon yleensä. Erimielisyyksiä on ollut muun muassa yhteydenpidosta vanhempiin ja heidän tapaamisestaan. Edunvalvojat ovat näissä tilanteissa yleensä olleet samaa mieltä lastensuojelun sosiaalityöntekijän kanssa siitä, mikä on lapsen edun mukainen ratkaisu. (Laakso ym. 2012, 13, 27, 28, 34.)

Haastattelussa lapset osasivat suhteellisen hyvin hahmottaa edunvalvojan roolin ja paikan heidän elämässään. Edunvalvojaa pidettiin ”äänitorvena” ja lapsen avustajana

virallisissa asioissa ja edunvalvojan nähtiin toimivan puolueettomasti lapsen edun mukaisesti ja lasta varten. Edunvalvojan tehtävänä pidettiin myös selvittää lapsen asioita ja mielipiteitä sekä tuoda ne näkyviksi. Edunvalvojien näkemys onkin, että lapset ymmärtävät edunvalvojan tehtävän usein paremmin kuin viranomaiset. (Laakso ym. 2012, 38, 39.)

”- - vaikka lapsi ymmärsi sen edunvalvonnan hyvin, niin joskus niiden ympärillä olevien aikuisten oli vaikea ymmärtää sitä ehkä kuitenkin. Vaikka samalla tavalla he saivat tiedon siitä tehtävänannosta, että jotenkin se lapsi minun mielestä käsitti sen paremmin. Sellainen kokemus minulle jäi.” (H3)

Lastensuojelun edunvalvonta nähdään prosessina, joka alkaa ja päättyy. Prosessin kannalta oleellista on muodostaa lapsilähtöisiä menetelmiä työskentelylle. Kaiken työskentelyn tulee olla kulloinkin asiakkaana olevan lapsen edun mukaista, ja edunvalvojan tulee luoda olosuhteet mahdollisimman hyvälle prosessin aloitukselle ja lopetukselle. Joskus edunvalvoja voi olla lapsen elämässä mukana hyvin lyhyenkin ajan. Pelastakaa lapset ry:n julkaisun (Laakso ym. 2012, 41-42) mukaan lapset ja nuoret hahmottavat, että edunvalvoja on heidän asiassaan mukana tietyn tehtävän tai prosessin ajan. Jotta lapset ymmärtävät tämän, tulee edunvalvojan käydä lapsen kanssa selkeästi läpi hänen rajattu roolinsa lapsen elämässä. Monissa muissa maissa lastensuojelun edunvalvoja määrätään säännönmukaisesti tietyn prosessin ajaksi, mutta Suomessa edunvalvojan määrääminen liittyy keskeisesti huoltajan esteellisyyteen. Tämän vuoksi osa lapsista erotteleekin sitä, miksi edunvalvoja on hänelle järjestetty.

Lapsen huomioiminen oikealla tavalla ja lasten keskinäisten erojen tunnistaminen on edunvalvojalle monesti haastavaa. Lapsen ikä voi jossain määrin ohjeistaa sitä, miten lapsen kanssa voi toimia. (Hotari ym. 2009, 125.) Edunvalvojien kokemusten mukaan lapsen ikä ei kuitenkaan yksiselitteisesti kerro, mitä ja miten lapsi ymmärtää hänen ympärillään tapahtuvia asioita. Alle 12-vuotiaat lapset ovat ymmärtäneet vaihtelevasti edunvalvonnan tarkoituksen. Siihen, miten lapsi sen ymmärtää, vaikuttaa ikä, kehitystaso, edunvalvojan tehtävän määrittely sekä lapsen elämäntilanne. Lapsen ikää ei kuitenkaan pidetä olennaisena tekijänä, vaan merkityksellisempää on se, mitä lapsi on kokenut, miten lasta on valmisteltu edunvalvonnan alkamiseen ja miten selkeä tai monitahoinen lastensuojeluasia on.

”Minä vähän epäilen, että hän (11-vuotias) ei ole täysin ymmärtänyt sitä minun roolia, mitä minä olen hänen elämässään. Ja se johtuu siitä hänen hyvin sekavasta elämäntilanteestaan. Ja sitten taas hän (9-vuotias) joka ymmärsi, niin prosessi oli huomattavasti lyhyempi hänen kanssaan. Ja minä luulen, että hänen kohdallaan hänet oli siihen asiaan valmisteltu ehkä paremmin ja sitten myöskin se toimeksianto oli selkeämpi. - - hän on myös selkeästi ikätasoaan kehittyneempi hyvinkin monessa asiassa ja minä olen varma, että siinä on ollut yksi tekijä.” (H5)

Vaikka lapsen ikä ei kaikissa tilanteissa näyttäydä kovinkaan merkityksellisenä, ajatellaan kuitenkin että, alle 12-vuotias lapsi osaa pääsääntöisesti kertoa mitä lastensuojelun edunvalvonta on hänelle merkinnyt. *”- - Jos ei ole mitään kehitysviivettä tai muuta, niin lapsi alkaa ymmärtää siinä viimeistään 5-6- vuoden ikäisenä jo aika hyvinkin, mutta sitten viimeistään alakouluikässä.” (H2)*

Tietyissä tilanteissa lapset oivaltavat välittömästi edunvalvojan paikan heidän elämässään: *” Se pikkuinen lapsi huokasi oikeen silleen syvästi ja sanoi, että hyvä juttu, että isä ja äiti aina höpöttelepi. - - Minä tulkitsin sen, että hän ymmärsi. Että hänellä oli tavallaan kohta, mihin hän ikään kuin odottikin ihmistä. Hänestä se oli itsestäänselvyys, että tarvitaan joku. Minusta se lapsi opetti jotain olennaista minullekin, - - joskus tulee semmoinen olo, että itse ei ihan tiedä, että mikä tässä on oikein se syvin edunvalvonnan pointti?” (H4)*

Edunvalvojien mukaan nuoruusikäisiin verrattuna pienille lapsille tulee kertoa edunvalvonnan merkitys hyvin konkreettisesti ja aiheeseen tulee palata tarvittaessa useita kertoja. Pieni lapsi ei kykene ymmärtämään puhetta etunsa arvioimisesta, osallisuuden merkityksestä tai mielipiteen selvittämisestä. Kuitenkin hyvinkin pieni lapsi ymmärtää, onko asia oikein vai väärin, erityisesti häntä itseään koskevissa asioissa. Se, millä tavalla lapsi edunvalvonnan tehtävän ymmärtää, ei aina kuitenkaan ole täysin selvää edunvalvojalle. Esimerkiksi kehitysvammaisen lapsen ajatellaan käsittävän asioita hänelle ominaisella tavalla, mutta lapsen ymmärtäminen voi olla haasteellista edunvalvojalle.

Edunvalvojalla nähdään olevan ainutlaatuinen mahdollisuus tutustua lapsen elämämaailmaan niin, että hänen todellisuutensa ja se, millä tavalla lapsi elämäntilanteensa

ja kokemuksensa aidosti käsittää, välittyy edunvalvojalle. Lapsen todellisuus ei aina näyttäydy samanlaisena kuin lastensuojelullinen huoli tai perustelu edunvalvojan määräämiselle. Lastensuojelun edunvalvojen kokemuksia lapsen käsityksen selvittämisestä ja sitä, miten edunvalvojat voivat selvittää lapsen todellisuutta hyödyntäen metakommunikaatiotaitoja vuorovaikutuksessa, käyn läpi luvussa 5.

Metakommunikaatiotaitoja olen pyrkinyt tavoittamaan tutkimukseni haastattelukysymyksellä numero 6: ”Onko lapsen tuottama informaatio lastensuojeluasiastaan ollut vääristynyttä?”, sekä alakysymyksillä: ”Onko lapsen mahdollinen vääristynyt käsitys vaikeuttanut vuorovaikutusta?” ja ”Onko lapsen käsitys tilanteestaan hänen kehitystasonsa mukainen, vai onko se lapselle ulkoapäin tuotettu?” Tarkastelen edunvalvojen metakommunikaatiotaitoja myös kysymyksellä numero 7: ”Oletko edellä mainittujen havaintojen pohjalta tai muusta syystä vaihtanut vuorovaikutusmenetelmiäsi edunvalvontaprosessin aikana saadaksesi selville lapsen oman käsityksen tilanteestaan?”

5 Todellisuuden rakentuminen

5.1 Lapsen käsityksen selvittäminen

Vanhemmilta tai viranomaisilta saatu tieto lapsesta ei välttämättä ole riittävä tai totuudenmukainen. Lahikaisen (2001, 33) mukaan vanhempien tuottama tieto lapsesta voi olla vinoutunutta ja harhaista. Lapset itse voivat myös kertoa itsestään jotain sellaista informaatiota, jota ei voi muilta saada, ja tieto on merkityksellistä hänen lastensuojeluasiassaan. Tämä kertoo siitä, että lapsen oma maailmankuva ja aikuisten käsitys lapsen maailmankuvasta ovat erilaiset. Kuitenkin kulttuuriimme kuuluva käsitys vanhemman auktoriteettiasemasta luo käsityksen, että vanhemman oletetaan tietävän asioista eli tässä yhteydessä lapsensa asioista, jotka hänelle valta-asemansa perusteella kuuluvat.

Lapsi on kuitenkin jo pienenä taitava muodostamaan käsityksen maailmasta ja kykenee kertomaan siitä, kun hänelle annetaan siihen mahdollisuus. Lapsi ymmärtää maailman tapahtumia hänellä olemassa olevien keinojen avulla ja kykenee käsittelemään jopa hyvin vaikeita asioita. Lapsi-aikuis-suhteessa lapsi jää kuitenkin usein aikuisen varjoon ja aikuinen puhuu helposti lapsen puolesta. Lapsi on tällöin omissa asioissaan syrjästäkatsojan roolissa ja hänen oma äänensä jää kuulematta, vaikka hänellä voisi olla hyvinkin merkittävää sanottavaa. (Lahikainen 2001, 23).

”Aika monella lapsella on ihan selkeä käsitys siitä omasta tilanteestaan. Ja sanoisin näin, että sitä ei pidä edes aliarvioida. Lapset kyllä ymmärtävät paljon enemmän, kuin mitä aikuiset aina toivovat, että lapset ymmärtävät monessakin tilanteessa.”
(H2)

Lastensuojelun edunvalvojan tulee asettua kohtaamaan lapsi niin, että hänelle valkeenee lapsen todellisuus sellaisena kuin lapsi sen itse kokee. Vain tätä kautta lapsen näkemys oikeanlainen huomioiminen on mahdollista. Jotta edunvalvoja pystyy konstruoimaan lapsen todellisuutta, tulee hänellä olla lapsilähtöisen työskentelyn taito, mikä perustuu vahvasti osaamiseen ja tietoisuuteen siitä, mitä on tekemässä (Tu-

lensalo 2010, 90-91; Parton & O'Byrne 2000, 33). Edunvalvojen näkemys on, että edunvalvojan tulee käyttää riittävästi aikaa lapsen kuulemiseen ja hänen todellisuutensa ymmärtämiseen. Sosiaalityössä on tyypillistä jo lähtökohtaisesti asettua miettimään, millä keinoin asiakas tulisi autetuksi. Tärkeämpänä lastensuojelun edunvalvontatyössä pidetään kuitenkin työntekijän kykyä olla vuorovaikutuksessa lapsen kanssa niin, että lapsen todellisuus välittyy ja konstruoituu edunvalvojalle. Tämä vaatii taitoa työskennellä eri ikäisten lasten kanssa ja hahmottaa heidän kokemansa maailma niin, että lapsen oma käsitys asioistaan realisoituu vuorovaikutuksessa. Pienten lasten kokemusmaailman ja mielipiteen tavoittaminen onkin edunvalvojalle haasteellinen tehtävä.

Anna-Kaisa Aaltonen (2009, 245, 258) on huoltoriitoihin liittyen kirjoittanut lapsen riittävästä päätöskyvystä. 12-vuotta täyttäneelle lapselle tulee asianosaisena lastensuojeluasiassa aina varata tilaisuus tulla kuulluksi. Huomionarvoista kuitenkin on, että lapsen biologinen ikä ei yksistään määritä sitä, milloin lapsen mielipiteen muodostumiselle tulee antaa painoarvoa ja missä määrin. Iän lisäksi lapsen kehitysvaihe saa vähintään yhtä suuren merkityksen lapsen mielipidettä arvioitaessa. Vastaava periaate on kirjattu myös YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 2. artiklaan.

Lapsen kehitysvaiheet ovat Tony Dunderfeltin (1997, 66-103) mukaan mahdollista jakaa ikäryhmittäin seuraavasti:

- varhaislapsuus (0-2-vuotiaat)
- leikki-ikä (2-6-vuotiaat)
- kouluikä (6-12-vuotiaat)
- murrosikä (12-15-vuotiaat)
- itsenäistymisen vaihe (15-18-vuotiaat)

Tällä jaotellulla on tarkoitus arvioida kullekin ikäkaudelle tyypillinen kyky muodostaa itsenäinen mielipide sekä mielipiteen mahdollisia motiiveja. Aaltonen (2009, 246) kirjoittaa (ks. myös Karttunen 2008, 520-521), että alle 6-vuotiaan lapsen kieli ja ymmärrys ovat vielä niin kehittymättömät, ettei hänen mielipiteillensä tai toiveille voi antaa päätöksiä tehtäessä itsenäistä merkitystä. Leikki-ikäinen lapsi elää vahvasti nykyhetkessä eikä pysty arvioimaan esittämänsä mielipiteen merkityksiä tulevaisuudessa. On tyypillistä, että lapsi ei kykene tuottamaan tilanteesta riippumatonta mielipidet-

tä, vaan hänen puheensa vaihtelee sen mukaan, onko esimerkiksi hänen vanhempansa tilanteessa läsnä.

Vaikka lapsen mielipide tulee selvittää, on edunvalvojan parhaansa mukaan arvioitava lapsen mielipiteen objektiivisuutta. Mikäli lapsen näkemys poikkeaa oleellisesti muusta tiedosta ja siitä, mikä näyttäytyy lapsen edun mukaisena, ei lapsen näkemystä voida pitää riittävänä vaikuttamaan lastensuojelutoimiin. *”Minulla on erityisesti yhden lapsen kohdalla, niin sitä on ulkoapäin hyvin paljon kyseenalaistettu sitä lapsen tuottamaa informaatiota. - - tämän lapsen kohdalla kyllä liittyy siihen, että häntä on koko ikänsä epäilty erinäisistä asioista.” (H5)*

Lastensuojelun edunvalvojat kokevat, että alle 12-vuotiaan lapsen käsitys omasta tilanteestaan on pääsääntöisesti mahdollista selvittää. Yhteinen käsitys on, että alle 6-vuotiaan on vaikea kokonaisuudessaan oivaltaa, mistä hänen lastensuojeluprosessissaan on kyse, joskin pienempienkin lasten ajateltiin ymmärtävän tilanteet omalla tavallaan. Kouluikäiset kuitenkin kykenevät jo selkeämmin hahmottamaan tilanteensa. Erityisesti tilanteissa, joissa lastensuojeluasialla on selkeä ja lapsen on mahdollista sanoittaa elämäntilanteensa, esimerkiksi perheen sisäisestä väkivallasta, missä kaltoin kohtelu on kohdistunut suoraan lapseen. Mitä epämääräisempi lastensuojelullinen huoli on, sitä vaikeampi lapsen on nähdä tilannettaan. Tästä esimerkkinä perhetilanteet, joissa on pitkittyneitä mielenterveysongelmia tai niin sanottua riittämätöntä vanhemmuutta.

Mikko Orasen (2008, 8) mukaan lastensuojelutyössä lapsen oikeutta osallisuuteen on usein tulkittu juridisesti ja silloinkin suppeasti. Laista on korostettu kohtaa, jossa puhutaan lapsen puhevallasta ja todisteellisesta kuulemisesta päätöksenteossa. Yleisesti on ajateltu, että kuulluksi tuleminen on ainoastaan 12 vuotta täyttäneiden oikeus. Työkäytännöissä tämä on useissa tapauksissa merkinnyt sitä, että 12 vuotta nuorempia lapsia ei ole otettu mukaan työskentelyyn, eikä heidän oikeutensa osallisuuteen ole näin ollen ollut mahdollista.

On tavallista, että alle kouluikäiset ja juuri koulun aloittaneet lapset eivät ole olleet mukana omissa asiakassuunnitelmapalaverissaan tai muissakaan heitä koskevissa

neuvotteluissa. Kuitenkin lapset ovat kysyttäessä osanneet ottaa kantaa palavereissa käsiteltyihin asioihin. Lapset osaavat tuoda näkemystään esille, mikäli heiltä kysytään asioista selkeästi - esimerkiksi, miten asiakassuunnitelmaan kirjatut asiat ovat toteutuneet. Hyväksi menetelmäksi on myös huomattu lasten omien toivomusten kysyminen. Lasten puhetta kuulemalla voi heidän omasta näkemyksestään saada käsityksen. Pienetkin lapset osaavat kertoa konkreettisia tilanteita, missä he kokevat selviytyvänsä ja missä eivät.

” Ei niitä lapsia voi sillä lailla aliarvioida ollenkaan, niiden kykyä ymmärtää niitä konkreettisia asioita sitten loppujen lopuksi. - -että jos pääsee tälle konkreettiselle tasolle, että voi vedota joihinkin tilanteisiin.” (H6)

Lapsen kertoma käsitys omasta tilanteestaan ei kuitenkaan kaikissa yhteyksissä ole tullut edunvalvojalle selväksi. Tähän ovat merkittävimmin vaikuttaneet lastensuojelun edunvalvontapäätösten myöhäinen ajankohta suhteessa lastensuojeluprosessiin. Edunvalvojalle ei kaikissa tilanteissa jää riittävästi aikaa tutustua lapseen ennen lastensuojelutoimia.

”Minkälainen aikataulu ylipäänsä siinä tehtävänannossa on, niin se vaikuttaa siihen. Että mitenkä lapsi voi ylipäänsä mieltää sitä uutta ihmistä, joka siihen tulee. Ja pitkälti siihen vaikuttaa minun mielestä se, kuinka se lapsi valmistellaan. Eli lapsen asioidista vastaavan sosiaalityöntekijän pitäisi tosi hyvin valmistella lapsi siihen. Mutta aina se ei ole mahdollista, - - siinä oli se määräaika semmoinen, että siinä ei ollut kauheasti aikaa siihen valmisteluun. Se on aika haastava juttu.” (H5)

Lapsen nuori ikä ja työn aikataulut ovat merkittäviä haasteita lapsen käsityksen selvittämisessä. Oleellista on myös antaa lapselle tilaa ja muodostaa olosuhteet lapsilähtöiselle työskentelylle otollisiksi. Edunvalvojan yhteys ja luottamus lapsen kanssa on aina työskentelyn tavoite, mutta vuorovaikutus esimerkiksi psyykkisesti sairaan tai kehitysvammaisen lapsen kanssa asettaa lapsen käsityksen tulkintaan erityishaasteita. Aina yhteys lapsen ja edunvalvojan välillä ei rakennu halutulla tavalla.

Pirjo Turtiaisen (2001, 18, 19, 58) mukaan lapsen kuuleminen niin, että hän saa tuoda vapaasti esiin mielipiteensä, perustuu siihen, että lasta kuunnellaan ilman arviointia,

ohjaamista ja manipulointia. Lapsen näkökulman huomioimisella on tarkoitus edistää lapsen hyvinvointia ja mahdollistaa lapsen osallistuminen häneen vaikuttaviin asioihin. Turtiainen näkee haasteena sen, miten aikuiset saadaan kuuntelemaan lapsia ja luomaan sellaisia käytäntöjä, joiden avulla lasten ääni saadaan kuuluviin hankalissakin tilanteissa.

5.2 Metakommunikaatio vuorovaikutuksessa

Metakognitio tarjoaa keinon parantaa vuorovaikutussuhdetta ja sitä kautta saada lapsen todellinen käsitys omasta tilanteestaan paremmin esille. Metakognition käsitteellä (Flavell 1979) tarkoitetaan aktiivista tietoisuutta omista ja muiden ihmisten kognitiivisista toiminnoista, ajattelusta, oppimisesta ja tietämisestä. Metakognitiivisten taitojen hyödyntäminen tapahtuu itsesääätelyprosessien kautta, ja tätä prosessia on useissa teorioissa kuvattu koostuvaksi aktiivisesta suunnittelusta, tarkkailusta ja arvioinnista vuorovaikutussuhteessa. (Munby ym. 2002; Tynjälä 1999, 14.)

Jyri Tamminen (2008, 81) kirjoittaa (vrt. Liotti 2000; Semerari ym. 2003) metakognition tarkoittavan kykyä havainnoida, arvioida, tulkita ja säädellä oman informaationkäsittelyn sisältöjä ja prosesseja. Puutteelliset metakognitiiviset taidot johtavat puutteelliseen kykyyn arvioida toisten ajatuksia, vaikuttimia, tarpeita ja tunteita. Ihmisen terve metakognitio sisältää:

- kyvyn erottaa havainnon ulkoinen olemus ja todellinen merkitys
- kyvyn muodostaa niin sanottu mielen teoria, eli ajatus siitä, että jokaisella on mieli, joka ei ole kuitenkaan sama kuin ulkoinen käyttäytyminen
- kyvyn havainnoida omia ajatuksiaan, tunteitaan ja kieltään
- kyvyn reflektoida mielentiloja
- formaalisten operaatioiden suorittamisen
- kyvyn kiinnittää tarkoituksenmukaisesti huomiota ulkoisiin ärsykkeisiin.

Metakognitio jaetaan usein tieto- ja taitokomponentteihin. Metakognitiivinen tieto tarkoittaa tekemiseen liittyvää tietoisuutta omasta kognitiivisesta toiminnasta. Lapsen kanssa tämä tarkoittaa työntekijän tietoisuutta siitä, miten prosessi etenee ja mitä tulee

tehdä missäkin tilanteessa. Tähän liittyy myös tietoisuus siitä, milloin vuorovaikutus ei suju tarkoituksenmukaisesti. Metakognitiiviset taidot puolestaan ovat kykyä käyttää metakognitiivista tietoa tilanteen ja tarpeen mukaisesti. (Tiuraniemi 2002, 3; Tynjälä 1999, 14.)

Lapsen hyvä kohtaaminen ja hänen näkemyksensä selvittäminen vaatii kykyä tarkastella lapsen kokonaistilannetta hänen omista lähtökohdistaan. Mikäli edunvalvoja käyttää aina samoja vuorovaikutusmenetelmiä eikä osaa riittävästi arvioida lapsen tarpeita ja kykyä olla kontaktissa, on todennäköistä, että yhteistyö lapsen kanssa ei onnistu parhaalla mahdollisella tavalla. Avoin ja luottamuksellinen suhde edunvalvojan ja lapsen välillä ei pääse muodostumaan, mikäli lapsella ei ole mahdollisuutta turvata aikuiseen hänelle sopivien keinojen kautta.

Edunvalvontaprosessin aikana edunvalvojat käyttävät monenlaisia vuorovaikutusmenetelmiä yhdessä lapsen kanssa. On tavanmukaista, että työskentelyä ohjaa etukäteissuunnitelma, jota sitten muokataan työskentelyn edetessä lapsen taipumusten mukaiseksi. On esimerkiksi tilanteita, joissa tietty vuorovaikutusmenetelmä voi ahdistaa lasta, ja edunvalvojan tulee arvioida vaihtoehtoisia menetelmiä ja muuttaa toimintatapaa toimivammaksi. *”Kyllä varmaan aina joutuu siihen tilanteeseen, että huomaa, että se mikä edellisellä kertaa tuottikin tulosta niin ei ehkä tänä päivänä olekaan se oikea väline. - - jos se väline on puhe, niin siinä puheessa joutuu niin eri lailla sen lapsen kanssa niitä asioita käymään läpi. Kyllä siinä minun mielestä niitä strategioita joutuu muuttamaan.” (H1)*

Metakognitioniin kuuluu yhtenä osatekijänä taito käyttää siirtovaikutusta eli transfe-reNSSiä. Tämä tarkoittaa aiemman kokemuksen siirtämistä eri asiasisältöön ja sitä kautta yhtäläisyyksien näkemistä eri asioiden välillä aiemmin opitun perusteella. Tapa käyttää metakognitiota oman ja toisen ihmisen välisen vuorovaikutuksen arvioimisessa on metakommunikaatiota. (Safran & Muran 2000, 202.)

Metakommunikaatio on vuorovaikutuksen tarkkailemista ikään kuin tilanteesta ulkopuolisen silmin, tulkitsemalla myös käyttäytymisen ja puheen merkitysisältöjä (Doehring 1993, 3). Esimerkiksi aran ja pelokkaan lapsen kohtaamisessa työntekijä voi samalla arvioida, miten pelot vaikuttavat siihen asiasisältöön, jota lapsi tuottaa

vääristäen sitä. Metakommunikaation kautta voi myös tarkkailla, miten puhetapa ja olemus vaikuttaa siihen, miten lapsi ymmärtää sen, mitä työntekijällä on sanottavana. Tärkeää on havainnoida mahdollinen informaation vääristyminen ja miten se vaikuttaa siihen, mitä lapsi tuottaa ja miten aikuinen tulkitsee häntä. (Safran & Muran 2002, 108-110.)

Lapsen vääristynyt käsitys omasta tilanteestaan voi vaikuttaa lapsen ja edunvalvojan väliseen vuorovaikutukseen hyvinkin pitkän ajan. Mikäli lapsi tietoisesti kertoo edunvalvojalleen vääristynyttä tietoa, hän voi pysyä tarinassaan pitkän aikaa tai jopa koko edunvalvontaprosessin ajan. Edunvalvojalle yhteistyö lapsen kanssa onkin usein vaikeaselkoista ja haastaa arvioimaan tilannetta metakommunikaation keinoin. Edunvalvojan tulee arvioida, miksi lapsen vuorovaikutus on ristiriidassa lastensuojeluasian kanssa. Tämä on haasteellista ja asettaa työntekijän arvioimaan myös omia toimintatapojaan.

”Minulla on yksi semmoinen lapsi, joka kertoo hyvin paljon tarinoita, jotka eivät pidä millään tavoin paikkaansa ja on kuitenkin vaikeista asioista kyse. Toki tiedän ja ymmärrän, että trauman kokeminen aiheuttaa myös tällaisia traumatarinan sepittämistä, jotta on helpompi elää sen kokemansa kanssa. - - Ja silloin on hirveän vaikea jatkaa sitä, koska minä en millään tavalla haluaisi kannustaa lasta siihen valheen kertomiseen. Mutta toisaalta minä en ole läheskään varma, mikä on valhetta ja mikä ei. Ja kun minun lähtökohta on se, että minä uskon aina lasta. Niin sitten tuleekin haaste, että miten sitä nyt uskon, kun minä tiedän ihan faktana, että tämä ei ole totta.” (H2)

Jotta edunvalvontaprosessi pääsee lapsen vääristyneestä käsityksestä huolimatta jatkumaan, on edunvalvojan asemalla puolueettomana henkilönä suhteessa lapsen huollosta vastaaviin henkilöihin ja viranomaisiin huomattava merkitys. Mikäli lapsi käsittää edunvalvojan hoitavan hänen asioitaan lapsen edun mukaisista lähtökohdista, on lapsen mahdollista tuoda rehellistä näkemystään esille, vaikka hänen lähipiirissään olevat aikuiset viestisivätkin lapselle ristiriitaisesti. Edunvalvojen mukaan lapsen tuottama vääristynyt käsitys häntä koskevissa asioissa on monien lasten kohdalla opittua toimintaa. Lapsi on usein jo pidemmän ajan saatossa oppinut, missä tilanteessa kannattaa toimia milläkin tavalla.

Edunvalvoja voi metakommunikaation keinoin arvioida merkityssisältöjä, jotka vaikuttavat lapsen ja hänen väliseen vuorovaikutukseen. Edunvalvojien mukaan lapsen vääristyneen tiedon tuottamisen taustalla on monissa tilanteissa lapsen pettymys aikuisiin ja heidän käyttäytymiseensä. Lapset voivat olla varautuneita ja pyrkiä tasapainoilemaan lojaalisuusristiriidassa haluamatta loukata ketään. Lapsella nähdään olevan emotionaalisesti tiivis yhteys vanhempiinsa, ja hänellä on omasta näkökulmastaan määrittäneitä odotuksia vanhempiaan kohtaan. Edunvalvojan tulee olla selvillä näistä odotuksista, jotta hän pystyy konstruoimaan lapsen elämäkokemuksien merkityksen.

” - lapsi odottaa vanhemmalta toista, mihin ei vanhempi pysty ja kykene. Sen asian käsittely sitten. Niin se on sitten semmoinen tärkeä asia, mitä voin siinä tavallaan tehdä ymmärretyksi sen, että lapset ovat kauhean älykkäitä, sillä lailla tunneälykkäitä. Onhan tietenkin lapsia, jotka on rapaantunut tosi kovasti, että on saanut tunteidensa kanssa kyytiä.” (H6)

Vaikka edunvalvojan tehtävä on keskittyä lapsen elämismaailmaan, tarjoavat metakommunikaatiotaidot mahdollisuuden edunvalvojalle arvioida myös omia vuorovaikutustaitojaan ja tätä kautta oppia huomioimaan, mitkä tekijät estävät tai hidastavat hyvän vuorovaikutussuhteen rakentamisen lapsen kanssa. Esimerkiksi alkuun vuorovaikutus voi olla kireää, jos se sisältää työntekijän ja lapsen välistä jännitettä. Keskityminen yhdessä lapsen kanssa ulkopuoliseen asiaan mahdollistaa liittolaisuuden luomisen ja sitä kautta toimivan yhteistyön. (Safran & Muran 2002, 115.)

”Minulla yhdellä lapsella oli nuo keppihevoseksemme intohimo ja oli tosi vaikea tilanne. Minä olin itse ajatellut, että minä otan nyt oman koirani ja sitten lähdetään kävelyille. Siinä kohtaa oli semmoinen tilanne, että minun oli rajattava tavallaan meidän työskentely sieltä sijaisperheestä pois. - - Hän hakee sen keppihevoseksemme minkä hän nyt halusi, että se tarvitsee kanssa liikuntaa. - - Että se oli minun ajatus siitä, että pitää olla joku oheistoiminta. Että tavallaan sen avulla, kun hänellä on joku kolmas asia siinä.” (H5)

Edunvalvojien kokemusten mukaan lapset pääsääntöisesti kertovat jossain vaiheessa työskentelyä rehellisesti sen, mitä he itse ajattelevat. Työskentely on kuitenkin monitasoista, ja edunvalvojat törmäävät tilanteisiin, joissa lapsen esiin tuoma käsitys tilan-

teesta voi olla vääristynyt. Edunvalvojat puhuvat toistuvasti manipuloiduista lapsista, millä he tarkoittavat lapsen vanhempien tai muiden lapsen elämässä vaikuttavien aikuisten omaa näkemystä, jota he tuovat voimakkaasti lapselle esille. Vääristyminen voi tarkoittaa esimerkiksi lapsen asettumista toisen vanhemman näkemyksen taakse tai ristiriitaisessa tilanteessa lapsen vaihtavan näkemystään sen mukaan, mikä kulloisessakin tilanteessa vaikuttaa sopivalta.

” - - on lapsi, joka käyttää valtavan määrän aikaa siihen, että hän tekee tarinasta semmoisen, mikä kuulostaisi hänestä paremmalta. Jolloin sitten ei voi tietää, mikä on se subjektiivinen totuus siinä asiassa, kun sitä objektiivista totuutta ei voi edes tietää.” (H2)

Edunvalvojien näkemyksen mukaisesti vuorovaikutuksessa pienten lasten kanssa pelkälle puheelle ei tule kuitenkaan antaa liian paljon painoarvoa, vaan aina tulisi kiinnittää huomio lapsen kokonaisvaltaiseen viestintään ja herkistyä huomioimaan, mitä lapsi tuottaa. Lapsi voi tietyissä tilanteissa esimerkiksi kieltää kokonaan häneen kohdistuneen väkivallan, siitäkkin huolimatta, että tapahtuma on todennettu. Tai harkittaessa lapsen sijaishuoltopaikan muutosta, lapsi voi kertoa hyvinkin eriäviä näkemyksiä eri tilanteissa. Pienten lasten kohdalla on melko tavallista, että lapsen puhetta on sanoitettu etukäteen, ja ilmiö on ominaista myös perheissä, joissa suomalainen lastensuojelu- ja viranomaisjärjestelmä on vieras.

”lapset toistaa ikään kuin mekaanisesti puhetta. Mutta minä en näe, että se on sitä lapsen omaa puhetta, vaan hän puhuu jonkun toisen puhetta usein siinä. - - minusta se liittyy jotenkin aika paljon siihen, että siinä on semmoisia jonkun tarkoitusperiä ja sanoitettua tekstiä.” (H4)

Mikäli on ilmeistä, että lapsen kertomus on sanoitettua, ja lapsi toistaa sitä puheessaan, se on usein näkynyt lastensuojelussa ennen edunvalvontaa ja on osittain perusteluna lastensuojelun edunvalvojan hakemiselle. Mikäli lapsen käsitys näyttäytyy vääristyneeltä, tulee edunvalvojan pyrkiä purkamaan asiaa lähestymällä lapsen kokemusmaailmaa jostain muusta, lapselle ominaisesta näkökulmasta. Tietyissä tilanteissa lapsen vääristynyt näkemys vahvistuu edunvalvojalle, kun lapsi kertoo sanovansa asi-

oita vanhempien tai sijaisvanhempien toiveiden mukaisesti ja haluaa edunvalvojalta palautteen onnistuneesta sanoituksesta.

Metakommunikaatiotaidot kehittyvät lapsella yleensä kahden ja kuuden ikävuoden välillä, mutta lapsella on harvoin ennen kolmatta ikävuotta kyky ajatella tapahtumista eksplisiittisesti. Tällä on merkitystä lapsen puheessa esimerkiksi epärehellisen tiedon tuottamisessa. Metakommunikaatiota esiintyy esimerkiksi silloin, kun lapsi tietoisesti valehtelee suojellakseen vanhempansa, saadakseen etuja tai päästäkseen eroon kiusallisesta tilanteesta viranomaisen kanssa. Ennen metakommunikaatiotaitoja lapsi ei kykene tulkitsemaan vuorovaikutustilanteita niin, että hän tuottaisi tarkoituksella vääristettyä informaatiota. Joskin vuorovaikutus pienen lapsen kanssa asettaa muuten tilannesidonnaisia ja kommunikoinnin ymmärtämisen haasteita. (Doehring 1993, 3-4.) Dunderfeltin (1997) laatiman ikäluokituksen mukaisesti metakommunikaatiotaidot kehittyvät lapsilla pääsääntöisesti leikki-ikäisenä (2-6 -vuotiaana), ja kouluikäisillä (6-12 -vuotiaana) lapsilla on valmiudet käyttää metakommunikaatiotaitoja vuorovaikutussuhteessa.

Edunvalvojien kokemusten mukaan lapset kertovat heille tarinoita, jotka eivät aina sisällä heidän kehitystasonsa mukaisia asioita. Näissä tilanteissa on usein selvää, että lapsen puhetta on ulkoapäin ohjailtu. Vanhemmilla nähdään olevan merkittävä rooli siinä, miten he puhuvat lapselleen ja tukevat häntä edunvalvontaprosessissa. Lapsen tulisi saada vanhemmiltaan hyväksyntä siitä, että hän voi puhua myös niistä asioista, jotka vanhemmat haluaisivat salata.

” - - lapsi on niin hankalassa tunnemaastossa elänyt. Hänellä on se isän totuus ja sitten hänellä on se äidin totuus ja sitten hänellä on se hänen oma heiveröinen totuutensa. Kyllä se edunvalvoja sen kanssa pääsee työskentelemään, että mitä hän sitten ihan itsekin ajattelee. Mutta hirveän pinnalla on kyllä se, että mitä vanhemmat ajattelee.”
(H6)

Pääsääntöisesti edunvalvojat kuitenkin ajattelevat, että lapsilla on olemassa selkeä käsitys omasta tilanteestaan. Lapset ymmärtävät, että aikuiset voivat ajatella hänestä eri tavoin ja kertoa häntä koskevista asioista eri tavalla kuin mitä hän itse niistä ajattelee. Sijaishuollossa olevilla lapsilla ajatellaan esiintyvän enemmän sellaista puhetta, joka

ei ole lähtökohtaisesti heidän omaansa. Tämä on harvinaisempaa avohuollon asiakkuudessa olevilla lapsilla.

”Minä luulen, että nämä sijaishuollossa olevat lapset, heille on jotenkin erityisen selkeästi ulkoapäin tuotettu käsitys. Ja sitten heillä on myös se oma käsitys, että heillä on selkeästi kaksi käsitystä. - - minusta nämä sijaishuollossa olevat lapset ovat erityisen, jopa vähän ylikyllästettyjä tämmöiselle. - - Kun he ovat olleet arvioitavina niin paljon. Kun pidemmälle työskentelee, niin he rupeavat puhumaankin siitä, miten joku näkee heidät sellaisina, - - että heillä on aika tarkkoja käsityksiä siitä, miten ihmiset heistä ajattelee. Joka on minusta aika sitten taas lähi-ihmisenä lasten kanssa eläneenä, niin ei minusta lapset niin kauhean tarkkaan sitä arjessaan noin muuten tee.”
(H4)

Edunvalvontatyössä käsillä olevat lastensuojeluasiat sisältävät usein syyllisyyttä, pettymyksiä ja tunteita väärinymmärryksestä. Edunvalvojien mukaan erilaiset tunnereaktiot ovat ymmärrettäviä ja niiden vaikutukset edunvalvojan ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa yleisesti tiedostetaan. *”Isä oli hirveän katkera sosiaaliviranomaisille ja aivan hirveän katkera sitten äidille. Kyllähän se tietenkin siihen lapseenkin välittyy semmoinen katkeruus. - - sanotaan, että lapsi on aikuisten tulkintojen vanki tavallaan. Mutta minä en ihan niin yks yhteen sitä ajattele, että kyllä lapsella on aivan oikeasti mahdollisuus itse ajatella, ja ajattelevat itse. Ja kuten tämäkin lapsi, niin kyllä se pettyi siihen isän käyttäytymiseen. Mutta ei hän pettynyt manipuloivan isän käyttäytymiseen, vaan ihan hänen oman isänsä käyttäytymiseen.”* (H6)

Lapset nähdäänkin usein hyvin lojaaleina vanhemmilleen, minkä ajatellaan tuovan haasteita edunvalvojan ja lapsen luottamuksellisen suhteen rakentamiseen. Mikäli lapsi vuorovaikutuksessa edunvalvojan kanssa tuottaa toistuvasti vääristynyttä informaatiota, korostuu edunvalvojan työnä ottaa aktiivisesti selvää, mistä vääristymä johtuu. Joissakin tilanteissa lapsella ajatellaan olevan tarve vääristää asioita. Lapsi voi esimerkiksi pelätä, että hänen ja vanhempien välisiä tapaamisia muutoin rajoitettaisiin. Vuorovaikutuksessa pienten lasten kanssa aikuisen tulee kantaa vastuu siitä, mitä hän lapsen puheesta tulkitsee ja päättelee. Edunvalvojan tulee myös huomioida, että lapsi voi kertoa joistakin asioista avoimen rehellisesti, mutta jättää toisista asioista puhumatta kokonaan, mikäli ne sisältävät merkittäviä ristiriitoja.

”Että jos asiat on yksinkertaisesti semmoisia, että hän ei pysty. Että siinä on liikaa ristiriitaa, niin sitten hän vaan jättää kertomatta. - - ja sen kyllä työntekijänä tietää tässä edunvalvojan roolissa. Uskon vilpittömästi, että sen sitten huomaa, että ei tule sitä luottamusta.” (H5)

Metakommunikaation hyödyntäminen työskentelyssä voi parhaimmillaan tarjota hyvinkin monipuolisen tavan arvioida vuorovaikutusta niin lapsen kuin edunvalvojan itsensäkin kannalta. Taito edellyttää kykyä tulkita ensisijaisesti omia ajatuksiaan, asenteitaan ja ymmärrystään tilanteesta. Kyky arvioida lapsen tilannetta kokonaisvaltaisesti edellyttää, että hänen hyvä kohtaamisensa on toteutunut ja että edunvalvojalla on riittävän hyvä käsitys lapsen kokemuksista. Lapsen todellisuuden tunteminen edesauttaa refleктоimaan lapsen mielentiloja ja käyttäytymistä sekä huomaamaan, mitkä tekijät niihin vaikuttavat. Edunvalvojan tulee olla tiiviisti yhteydessä lapseen, jotta hän pystyy seuraamaan lapsen ajattelua ja kehittymistä ja sitä kautta turvaamaan lapsen oikeanlaisten näkemysten esille tulon ja osallisuuden.

Seuraava luku koostuu niistä merkityksistä, joita edunvalvojat toivat haastatteluissa esille lapsen kohtaamisen ja todellisuuden rakentumista koskevien kokonaisuuksien lisäksi. Näistä merkityksistä muodostui tutkimuksen kolmas teema-alue. Lapsen osallisuuden voi nähdä koko lastensuojelun edunvalvontatyön eräänlaisena punaisena lankana. Tämän vuoksi sitä ei ole voinut kokonaan sivuuttaa aikaisemmissa luvuissaan. Työn tuloksekkuus -osio rakentuu puolestaan niistä ajatuksista ja toiveista, joita edunvalvojilla on jo käsiteltyjen teemojen ohella lastensuojelun edunvalvontatyön kokemuksen perusteella syntynyt.

6 Merkityksiä lastensuojelun edunvalvontatyöhön

6.1 Lapsen osallisuus

Tiina Muukkonen (2009, 135-139) kirjoittaa lasten prosessi- ja kohtaamisosallisuudesta, joissa osallisuuden muodot poikkeavat toisistaan suhteessa tietoon. Prosessiosallisuudessa hyötynä voi pitää saatua ja jaettua tietoa. Tärkeänä nähdään lapsen mahdollisuus osallisuuteen aina kun prosessi etenee ja että lapsi pääsee silloin tuomaan omat näkemyksensä esille. Kohtaamisosallisuudessa lapsen tietoa käsitellään lapsen kanssa monipuolisesti, käydään tapahtumia läpi ja valmistaudutaan tulevaan. Kohtaamisosallisuudessa keskeistä on tarjota lapselle mahdollisuus hahmottaa tapahtuneita asioista sekä valmistua tulevaan niin, että lapsi kokee tilanteen mahdollisimman suojattuna. Osallisuuden voi nähdä vaikuttavan suoraan useaan lastensuojelulliseen tehtävään, ja osallisuuden hyötyjinä voivat olla lapsen lisäksi hänen vanhempansa sekä myös työntekijä. Tässä yhteydessä tarkastellaan osallisuuden hyötyjä lapselle.

Osallisuuden merkitykset (Muukkonen 2009, 140) ja hyödyt voi jakaa viiteen luokkaan:

1. Lapsi tulee kuulluksi ja voi vaikuttaa
2. Tieto ja ymmärrys kasvavat
3. Suojelun toteuttaminen on luontevaa
4. Voimavarat saadaan esiin ja käyttöön
5. Yhteinen arviointi on mahdollista

Ensimmäinen osallisuuden hyöty antaa lapselle mahdollisuuden sanoa mielipiteensä ja kertoa kokemuksistaan. Tällä nähdään olevan merkitystä siihen, mitä lapsen hyödyksi lastensuojelussa tehdään. Toinen osallisuuden hyöty koskee tiedon antamista lapselle, jotta lapsen käsitys hänen elämästä pääsee jäsentymään. Tieto voi käsittää lisätietoa lapsesta itsestään, perheestä ja lastensuojelusta. Tämän prosessin seurauksena voi olla myös se, että lapsen kokemukset ja tiedot jäsentyvät paremmin muille asi-
aan osallisille. (Muukkonen 2009, 140.)

Lapsen suojeleluhyöty on herättänyt pohdintaa siitä, miten lapsen osallisuus ja lapsen suojelelu liittyvät toisiinsa. Tuleeko lasta suojelella vaikeilta asioilta, vai tuleeko hänet ottaa aktiivisesti mukaan kaikkiin tilanteisiin? Hankalistakin tilanteista huolimatta lapsen osallisuudesta huolehtimisen nähdään kuitenkin tukevan perustehtävää eli lapsen suojelelua. Lastensuojelelussa suojelelu ja osallisuus näyttävät toisiaan tukevinä elementteinä. Neljäs osallisuuden hyöty keskittyy niihin voimavaroihin, joita lapsella ja hänen verkostollaan on käytössä ja jotka voivat tukea lapsen elämää. Osallisuuden viides hyöty on tilanteen moniääninen arviointi, millä on mahdollista kasvattaa arvioinnin pätevyyttä. Arviointi ei jää pelkästään työntekijän tehtäväksi, vaan se on nimenomaan yhteistyötä lapsen kanssa. Pienikin lapsi osaa antaa osansa arviointiin. Arvio on lapselle myös keino prosessoida asiaa ja omaa näkemystään. (Muukkonen 2009, 140-142.)

Edunvalvojan yksi keskeisimmistä tehtävistä on kertoa lapselle tehtävästään turvata lapsen osallisuus ja kuulluksi tuleminen lastensuojeleluasiassa. Lapsen kokemus osallisuudestaan on selvitettävissä lapsen subjektiivisena kokemuksena omista toiminta- ja vuorovaikutusmahdollisuuksista. Lapsen kokemus osallisuuden kehittymisestä toteutuu vuorovaikutuksessa aikuisen kanssa, ja aikuisen rooli lapsen osallisuuden mahdollistamisessa onkin keskeinen. (Hotari ym. 2009, 118.)

Edunvalvojen kuvausten mukaan erityisesti pienten lasten kanssa työskentely on hyvin pitkälle kohtaamisosallisuuden toteuttamista, jossa kiteytyvät tietyt lastensuojelelun edunvalvontatyön periaatteet: lapsen mielipiteiden ja kokemusten kuuleminen, lapsen tiedon jäsentäminen yhdessä lapsen kanssa, lapsen kokonaistilanteen arvioiminen ja lapsen arviointi omasta tilanteestaan. Pienelle lapselle voi olla vaikea käsittää, mitä hänen osallisuutensa tarkoittaa ja miten hänen odotetaan ottavan osaa käsiteltävään asiaan. Edunvalvoja korostaakin lapsen omaa roolia ja osallisuuden mahdollisuutta aina, kun se on lapsen tilanteen mukaan mahdollista ja lapsi ymmärtää, mistä on kysymys. Lastensuojeleluasioiden toimintamallit ovat kuitenkin aikuisten asettamien reunaehtojen mukaisia, eikä lapsi pääse niihin mukaan, mikäli hänen mukaansa ottamiseen ei kiinnitetä erityistä huomiota. Edunvalvojalla ajatellaankin olevan merkittävä tehtävä raivata tietä lapsen osallisuudelle erityisesti silloin, kun rakenteet lasten kanssa työskentelyssä ovat jumittuneen aikuiskeskeisiä.

Lasten osallisuuden mahdollistaminen on monitahoinen kysymys käytännön lastensuojelutyössä. Lasten kohtaamista ja heidän mielipiteidensä selvittämistä ei pidetä aina helppona tehtävänä. Syitä lapsen kohtaamisen vaikeuteen on useita. Lapsen osallisuuden tähtäävien työkäytäntöjen reunaehtoja määrittävät muun muassa lapsen edun määrittämisen vaikeudet, byrokraattiset tekijät, lasten kehityksellinen erilaisuus sekä lapsen asema yhteiskunnassa. Tämän päivän lastensuojelutyössä osallisuus näyttäytyy retorisella ja säädösten tasolla, mutta käytännöissä osallisuuden vahvistaminen välittömäksi osaksi lasten kanssa tehtävää työtä on vasta alussa. (Hotari ym. 2009, 117, 124.)

Käytännössä osallisuus edellyttää sellaisia tekoja, joilla asiaan osallisille annetaan mahdollisuus osallistua johonkin tai päästä osalliseksi jostakin dialogisuutta ja yhteistä ymmärrystä tavoitellen. Lapsikohtaisesti on eroja siinä, mitä osallisuudella tavoitellaan ja mitä keinoja osallisuuden edistämiseksi toteutetaan. Osallisuudella nähdään kaikissa tilanteissa olevan kuitenkin vain vähän rajoitteita. Silloinkin, kun lapsen ja hänen läheistensä tilanne on haastava, pidetään osallisuutta työskentelyyn edes jossain määrin mahdollisena. (Muukkonen 2009, 133.)

Edunvalvojat kuvaavat, kuinka edunvalvontatyöskentelyn myötä lapsen asioista vastaavat sosiaalityöntekijät ovat havainneet, kuinka yleistä lasten osattomuus ja myös työntekijöiden puutteellinen ymmärrys asiakkaiden osattomuudesta on. Ongelman ajatellaan olevan syvällä lastensuojelutyön käytännöissä ja järjestelmissä. Lastensuojelun toimintamenetelmät nähdään liian jäykkinä ja byrokraattisina. Tämän päivän työskentelytapoja on pyritty rakentamaan niin, että lapsi olisi omissa asioissaan keskiössä, mutta lapsen nähdään kuitenkin jäävän hyvin helposti asiaan vaikuttavien muiden tekijöiden peittoon.

” Osattomuutta ja ymmärtämättömyyttä siihen osattomuuteen, että ihmiset eivät todella pääse osallisiksi niihin omiin lastensuojelutapahtumiinsa, vaan jäävät ulkopuoliseksi. Mitä kaikkea siihen liittyykään? Niin se on sellaista, että sitä kokemusta osattomuudesta on niin kamalasti. Ja sitähan edunvalvoja osaltaan yrittää muuttaa sitä osattomuuden tunnetta. Minusta me ollaan ison kysymyksen äärellä, mihin ehdottomasti pitää pysähtyä.” (H4)

Oikeusprosesseissa lapsen osallisuuden koetaan olevan erityisen heikkoa. Esimerkiksi hallinto-oikeudessa lapsi on usein hyvin näkymätön, ja lapsen edun huomioiminen on toissijaista oikeuskäytännöissä. *”Jo pelkästään jotkut päätöksen odotteluajat on niin tolkuttoman pitkiä, että sen lapsen ikä kerkeää tuplaantua melkein sen käsittelyn aikana. Meistä ei yksikään aikuinen jaksaisi olla semmoisessa löysässä hirressä niin pitkään, kuin me roikutetaan näitä lapsia.”* (H4)

Lasten osallisuus tulisi huomioida osana lapsia ja lapsuutta koskevia käsityksiä. Lapsen osallisuus sisältää käsityksen lapsesta yksilönä sekä lapsen verkoston ja koko yhteiskunnan jäsenenä ja toimijana. Lastensuojelussa näyttäytyy erilaisia lapsikäsitteitä, joista lapsen osallisuutta ja lapsen oikeuksia korostavat näkökulmat tukevat toisiaan ja osallistumisen oikeus nähdään perustavanlaatuisena elementtinä lasten oikeuksien linjauksissa. (Hotari ym. 2009, 130, 131.)

Lasten kanssa työskentelevien sosiaalialan ammattilaisten käsityksiin lapsista ja lapsuudesta vaikuttavat ammattikunnan sisäistämä tieto, työkäytännöt ja työn tavoitteet. Tänä päivänä lasten osallisuuden huomioiminen on aikaisempaa korostuneempaa, ja lastensuojelutyössä on haluttu oppia lasten huomioimista ja kohtaamista lapsilähtöisesti. (Hotari ym. 2009, 125.)

Lastensuojelun edunvalvonnan mukaiset lapsen osallisuutta korostavien työn lähtökohtien ajatellaan tarjoavan kokeneillekin sosiaalityöntekijöille keinon tarkastella lapsen osallisuutta ja lastensuojelutyötä uudesta näkökulmasta. Työn käytännöissä on hyvin paljon asenteellisuutta, mikä johtaa vielä nykyäänkin usein siihen, että erityisesti pieni lapsi halutaan jättää työskentelyn ulkopuolelle, eikä lapsen läsnäololla nähdä olevan merkitystä aikuisten tekemiin ratkaisuihin.

”- - olen pitkään sijaishuollossa toiminut, niin jotenkin tämä edunvalvojana toimiminen on kyllä hirveän avartava kokemus katsoa tätä järjestelmää, koko tätä lastensuojelusysteemiä. - - Huomaan nyt, että itsekin katselee paljon eri tavalla. Ihan selkeästi tulee uusi näkökulma tähän koko lastensuojeluun.” (H4)

Lastensuojelun edunvalvojan arvioidessa lapsen edun toteutumista tulee hänen aina perustaa arvionsa lapsen henkilökohtaiseen tilanteeseen ja erityistarpeisiin. Yksittäi-

nen asia sellaisenaan harvemmin ratkaisee lapsen edun, vaan eri tekijöiden yhteisvaikutusta joudutaan katsomaan monipuolisesti arvioimalla vahvuuksia ja heikkouksia. Vaihtoehtojen vertailu ei ole kaikissa tilanteissa yksinkertaista, mutta se on oikeusturvan vuoksi tehtävä sillä tarkkuudella kuin se on kulloisessakin tilanteessa mahdollista. (Taskinen 2010, 96.)

Edunvalvojen mukaan heidän tulee voida luottaa työn onnistumiseen, mikäli on arvioitavissa, että lapsi on prosessin aikana päässyt riittävästi osallistumaan ja että hänen etunsa toteutuu aikaisempaa paremmin. Erityisesti pienten lasten tilanteissa, joissa edunvalvoja ei välttämättä saa prosessista palautetta suoraan lapselta, korostuu tilanteen arvioiminen yhdessä muiden lastensuojelutoimijoiden ja yhteistyökumppaneiden kanssa. Kaikissa tilanteissa lapsi ei ole edunvalvojan kanssa samaa mieltä siitä, mikä on hänen etunsa mukaista. Näissäkin tilanteissa tulee voida yhdessä muiden toimijoiden kanssa arvioida prosessin tuloksia. Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi silloin, kun lapsi toivoo huostaanoton purkua, mutta edunvalvoja tulee siihen lopputulemaan, että se ei ole kokonaistilanne huomioiden lapsen etua tukevaa, vaan voi olla lapselle jopa vahingollista.

Edunvalvojen yhteinen kokemus on, että onnistunut lastensuojelun edunvalvontaprosessi johtaa lapsen osallisuuden toteutumiseen ja lapsen edun mukaisiin ratkaisuihin. Edunvalvojat myös arvostivat omaa kykyään rakentaa luottamuksellinen suhde lapsen kanssa hyvinkin haastavissa prosesseissa. *”Minä koen onnistuneeni silloin, kun minä selvästi näen että minä saan hirveän hyvän kontaktin siihen lapseen ja huomaan, että lapsi luottaa minuun. Ja kun minä huomaan, että sillä edunvalvojan tuottamalla informaatiolla siitä lapsen arjesta ja siitä lapsen edusta, että sillä on merkitystä.” (H1)*

Palkitsevinta edunvalvojalle on kuitenkin, mikäli hän saa onnistuneesta edunvalvonnasta palautteen suoraan lapselta. Lastensuojelun edunvalvontaprosessia voi pitää onnistuneena, mikäli lapsi kokee tulleen kuulluksi, tilanne on selkiytynyt, hänen asiansa menevät eteenpäin ja lastensuojeluasiassa edunvalvonnan voi luottavaisin mielin palauttaa huoltajille. Erityisen onnistuneena voi pitää prosessia, jonka aikana jopa vuosia jatkuneet erimielisyydet ja ristiriidat lähtevät purkautumaan ja lapsen osallisuuden ja edun merkitys tiedostetaan.

6.2 Työn tulokset

Lastensuojelun edunvalvojat pitävät vuonna 2008 voimaan tullutta lastensuojelulain pykälää (22 §) lastensuojelun edunvalvojan määräämisestä merkittävänä uudistuksena. Jo kauan ennen vuonna 2001 voimaan astunutta lakia sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista nähtiin lasten parissa tehtävän sosiaalityön kentällä, että lapsen vanhempi ei voi tietyissä erityistilanteissa edustaa lasta ja samassa yhteydessä olla asiassa vastapuolena. Asiakaslaki (SHAL) mahdollisti edunvalvojan käyttämisen, mutta käytännössä vasta lastensuojelulla on pystytty turvaamaan lapsen osallisuus niissä tilanteissa, joissa lapsen huollosta vastaava henkilö ei pysty puolueettomasti edustamaan lasta.

Kaikki tutkimuksessa mukana olleet edunvalvojat kokevat työnsä lasten edunvalvojina tärkeänä, mutta toisaalta tuntevat turhautuneisuutta siitä, kuinka vähän edunvalvontaa osataan Suomessa vielä tänä päivänä käyttää. Niin sosiaalitoimistoissa kuin käräjäoikeuksissakin on edelleen epätietoisuutta lastensuojelun edunvalvonnasta, ja valtakunnallisesti näyttää olevan merkittäviä eroja siinä, miten aktiivisesti lastensuojelulain mukaista edunvalvontaa haetaan ja miten käräjätuomarit tekevät päätöksiä edunvalvojan määräämisestä. Epätietoisuuden lisäksi lastensuojelun edunvalvonnan vähäisyyteen vaikuttavat osaltaan myös paikalliset erot lastensuojelun edunvalvojien saatavuudessa.

Kansainvälisesti tunnetuimpana edunvalvontamallina voi pitää Englannissa ja Walesissa toteutettavaa mallia, jossa lastensuojeluasioissa on käytetty edunvalvontaa jo vuodesta 1975 lähtien. Suomalaisessa lastensuojelun edunvalvonnassa on pyritty hyödyntämään englantilaisen järjestelmän mukaista niin sanottua tandem-mallia, mikä tarkoittaa, että lapselle järjestetään edunvalvojan lisäksi oikeudellinen avustaja lastensuojelu- ja rikosprosessiin. (Bilson & White 2005, 223, 224.)

Suomessa lastensuojelun edunvalvojan ja oikeusavustajan yhteistyö tapahtuu usein rikosprosessiin liittyvissä toimeksiannoissa. Lastensuojelun edunvalvonta voi saman lapsen kohdalla olla yhtä aikaa sekä rikos- että lastensuojeluasiassa. Oikeudellisen avun hakeminen lapselle kuuluu edunvalvojan tehtäviin, ellei oikeusavustajaa ole

määrätty jo ennen edunvalvontapäätöstä. Rikosiassa työskentely sisältää yhteydenpitoa lapsen asioissa, lapsen tapaamista ja rikostutkintaan sekä oikeudenkäyntiin osallistumista yhdessä lapsen ja oikeudellisen avustajan kanssa. (Marjomaa ym. 2010, 125-126.)

Lastensuojelun edunvalvojien ja oikeusavustajien yhteistyö koetaan arvokkaana ja hyvänä toimintatapana, toisaalta kuitenkin erityisesti isommissa kaupungeissa asianajajyksiköiden ajateltiin määrittävän yksipuolisesti omasta näkökulmastaan, milloin lapsen edunvalvonta on asianajajan tehtävä ja milloin lastensuojelun edunvalvojan. Niin sanotussa tandem-mallissa oikeusavustajan ja lastensuojelun edunvalvojan yhteistyöllä lapsen asiassa nähdään olevan vielä työsarkaa, jotta menetelmä toimisi tarkoituksenmukaisesti lapsen edun näkökulmasta.

Lastensuojelun edunvalvontatehtävän rajausta nähdään merkittävänä muutostarpeena nykyiseen käytäntöön verrattuna. Muihin hallintokäytäntöihin ja päätöksentekoihin verrattuna lastensuojelun edunvalvontapäätöksiä pidetään rajattomina ja aiheuttavan siten työn toteutuksen hankaluuksia. *”Lastensuojelun edunvalvonta ei pitäisi olla semmoista ympärilyöreätä ja rajatonta niin kuin meillä ennen koko lastensuojelu oli. Vaan tässäkin pitäisi olla selkeä alku ja loppu, joka käsittääkseni tulee vain sitä kautta, että se on selkeästi rajattu ajallisesti tai prosessin ajaksi.” (H4)*

Riittämättömästi rajattu lastensuojelun edunvalvontamääräys johtaa helposti siihen, että edunvalvontatyöskentely on epämääräistä ja pitkittyy tarpeettomasti. Tästä esimerkkinä on tilanne, jossa edunvalvoja haettiin lapsen huostaanottoprosessiin, mutta tuomioistuimen päätöksen mukaisesti määräys annettiin lastensuojeluprosessiin. Erityisesti pienten lasten kohdalla lastensuojeluasiakkuus voi olla hyvinkin pitkäaikainen, ja esimerkiksi huostaanoton toteutumisen ja sijaishuoltoapaikan löytymisen jälkeen ei yksittäisen lapsen kohdalla olisi enää tarvetta edunvalvojalle, vaikka toki lastensuojelun asiakkuus jatkuukin.

Edunvalvojan tehtäväalueen rajaamattomuus ja lapsen sekä hänen perheensä heikko informointi edunvalvonnasta aiheuttaa helposti ristiriitaisuuksia vuorovaikutukseen. Epämääräinen tehtävärajaus voi tietyissä tilanteissa johtaa siihen, että edunvalvojaa käytetään ikään kuin lapsen näkemysten tulkkina arkisissakin asioissa, jotka tulisi

voida kuitenkin selvittää tavanomaisessa vuorovaikutuksessa lapsen huollosta vastaavan henkilön kanssa. Mikäli edunvalvojalla ja lapsella sekä hänen huoltajillaan ei ole yhteistä kieltä, on tehtävän rajauksen määrittely erityisen haasteellista. Tämä ilmiö korostuu lähinnä yhteistyössä ulkomaalaistaustaisten perheiden kanssa.

Edunvalvojat pohtivat rooliaan lastensuojeluasiassa peilaamalla sitä sosiaalityöntekijän rooliin ja tehtäviin. Tämä on luonnollista, sillä useat edunvalvojat ovatkin taustaltaan lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä. Roolien ero kiteytyy lapsen puhevallan käyttämiseen: Sosiaalityöntekijä ei voi viranomaisena käyttää huoltajan mukaisesti lapsen puhevaltaa. Sosiaalityöntekijällä on lisäksi yhteistyövelvoite kaikkien asiaan osallisten kanssa; tätä velvoitetta edunvalvojalla ei puolestaan ole. Edunvalvojan tehtävä onkin toimia lapsen rinnalla, ja hän on aikuisena ainoa, joka tarkastelee asiaa pelkästään lapsen näkökulmasta. (Laakso ym. 2012, 43.) Edunvalvojan työtä ei myöskään samalla tavalla määritä laki tai työskentelyn määräajat. Lastensuojelun edunvalvoja toimii nimenomaan huoltajan sijaisena. Edunvalvojan tehtävä koettiin erityisenä, jopa helpottavana.

”Minusta se oli hienoa, että ei ollut sellaisia intressejä ja velvoitteita kuin muilla toimijoilla. Kun se pääpaino kohdistuu pelkästään siihen lapseen, niin minä koen sen kyllä aika hienoksikin asiaksi. - - ajattelen kuitenkin, että mitä on taustalla itse työskentelyssä. Sitä tarvitaan - - rakenteet, mitä haetaan edunvalvontatyöllä on tosi tärkeitä.” (H3)

Tiedon jakaminen, kouluttaminen ja edunvalvontatoiminnan juurruttamisen osaksi Suomalaista lastensuojelun sosiaalityötä nähdään edellytyksenä sille, että edunvalvonta voitaisiin turvata kaikille sitä tarvitseville lapsille. Esteenä riittävän kattavalle toiminnalle nähdään epätietoisuus kunnallisten päättäjien keskuudessa sekä taloudellisten resurssien niukkuus. Päättäjien tiedossa ei myöskään ole se, mikä merkitys edunvalvojilla on sosiaalityöntekijöiden työn tukena. Siitä huolimatta, että edunvalvonta järjestetään lapsen tarpeita varten, ajatellaan edunvalvontatyöstä olevan konkreettista apua myös lastensuojelun työntekijöille. Edunvalvojalla on tehtävässään usein huomattavasti enemmän aikaa tavata lasta ja tutustua häneen kuin mitä sosiaalityöntekijällä on.

Ajan mittaan lastensuojelun edunvalvonnan ajatellaan kuitenkin nousevan merkittävämmäksi tukimuodoksi lastensuojelun asiakkuudessa oleville lapsille ja heidän perheilleen. *”Pitää tehdä paljon sitä työtä, että se aukeaa se ymmärrys siitä, että kuinka hyvä lastensuojelun edunvalvonta on lapselle ja perheellekin. Vaikka ei perhe sitä aina allekirjoita, eikä ymmärrä eikä näe, mutta me ollaan. - - mitä pitemmälle minä jatkan tätä tai olen tehnyt tätä työtä, tässä tapauksessa tieto todellakin lisää tuskaa, että pitäisi ja tarttisi tehdä niin paljon enemmän.” (H2)*

7 Johtopäätökset

Lastensuojeluprosessi vie keskiössä olevan lapsen usein haasteelliseen tilanteeseen. Lapsen etu voi olla ristiriidassa hänen tahtonsa kanssa ja aikuiset näkevät lapsen edun omasta näkökulmastaan. Pienten lasten omia käsityksiä häntä koskevista asioista ei juurikaan ole kartoitettu. Tässä tutkimuksessa selvitettiin lastensuojelun edunvalvoji- en kokemuksia lapsen käsityksestä omasta tilanteestaan lastensuojeluprosessissa. Kysyin, millaisia kokemuksia lastensuojelun edunvalvojilla on alle 12-vuotiaan lapsen näkemyksen selvittämisestä. Kysymykseen antoi vastauksia kuusi lastensuojelun edunvalvojaa, joilla oli haastatteluhetkellä kokemusta 1-11 alle 12-vuotiaan lapsen edunvalvontaprosessista. Osa näistä edunvalvontasuhteista oli päättynyt ja osa ajan- kohtaisia. Kaikki tutkimukseni informantit tekivät lastensuojelun edunvalvontatehtä- viä muun sosiaalityön ohessa, ja toimivat eri puolilla Suomea. Useimmilla haastatte- luun vastanneilla oli kokemusta myös rikosasioista ja nuoruusikäisten edunvalvonnas- ta.

Tutkimukseni kiinnittyy tiiviisti tämän päivän suomalaiseseen lastensuojelutyöhön. Kriisi tai muu haastava elämäntilanne perheessä voi aiheuttaa sen, että lapsen huollos- ta vastaavilla henkilöillä ei ole voimavaroja nähdä lapsen tilannetta riittävän hyvin. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on ohjata heitä tekemään sellaisia perheen sisäisiä rat- kaisuja, jotka parhaiten toteuttavat lapsen etua ja oikeuksia. Mikäli huoltajilla ei ole kykyä turvata lapsensa etua tai heillä on intressiristiriita lapsen asiassa, on lapselle mahdollista määrätä lastensuojelun edunvalvoja huoltajan asemaan lastensuojelupro- sessissa. Edunvalvoja pyrkii mahdollisimman toimivaan vuorovaikutussuhteeseen lapsen kanssa, jotta lapsen kokemusmaailma ja näkemykset omasta tilanteestaan välit- tyisivät edunvalvojalle. Tätä kautta lapsen edun arvioiminen ja oikeuksien turvaami- nen oikealla tavalla mahdollistuu.

Tutkimustulokset

Tutkimukseeni osallistuneet lastensuojelun edunvalvojat kuvaavat lapsen hyvää koh-

taamista merkittävimpana tekijänä vuorovaikutussuhteessa lapsen kanssa. Onnistunut kohtaaminen tarkoittaa lapsen kokemusmaailman vastaanottamista avoimin mielin niin, että muu informaatio tilanteesta ei vaikuta luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen kehittymiseen. Vuorovaikutusten muodot vaihtelevat yhteistyössä lapsen kanssa. Pienten lasten kanssa vuorovaikutus keskittyy lapsen ehtojen mukaiseen toiminnallisuuteen ja kokonaisviestinnän huomioimiseen. Edunvalvojan haasteena onkin luoda puitteet, missä lapsen olisi kohtamistilanteissa helppo ja luonteva olla, sekä järjestää tapaamiset lapsen taipumusten mukaisiksi ja riittävän pitkäkestoisiksi.

Hyvä kohtaaminen on edellytys luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen kehittymiselle. Parhaimmillaan lapsi oppii näkemään edunvalvojan luotettavana aikuisena, joka pystyy kuuntelemaan lapsen kaikenlaisia kokemuksia, tukee lasta, eikä petä luottamusta. Lapsen kokemusten kohtaaminen voikin laittaa edunvalvojan vuorovaikutustaidot koetukselle ja jättää tuntemusten kanssa yksin. Tämän vuoksi edunvalvojat kokevat viranomaisten tuen ja palautteen saamisen työlleen tärkeänä.

Verkostoyhteistyötä pidetään lapsen asioiden hoitamisessa merkittävänä siinä määrin, kun se lapsen asian ymmärtämisessä on kohtuullista. Erityisesti yhteistyötä lastensuojelun sosiaalityöntekijän kanssa pidetään tärkeänä. Vaikka edunvalvoja työskentelee ensisijaisesti lapsen kanssa, ei lapselle läheisiä ihmisiä voi työskentelyprosessissa kuitenkaan sivuuttaa. Lapsen vanhempien näkemys lastensuojeluasiasta auttaa edunvalvojaa hahmottamaan kokonaistilannetta ja näkemään eri näkökulmien vaikutukset lapsen merkitysmaailmassa. Lapsen ja vanhempien välistä suhdetta pidetään lähes poikkeuksetta tärkeänä ihmissuhteena. Edunvalvojat pyrkivät toiminnallaan siihen, että edunvalvontaprosessi ei vahingoita tätä ihmissuhdetta, vaan lapsen ja vanhempien välinen suhde pääsisi eheytymään.

Alle 12-vuotiaat lapset ymmärtävät edunvalvonnan merkityksen kehitystasonsa mukaisesti. Alle 6-vuotiaan kielellinen kehitys on yleensä sen verran vajavaista, että lapsen ei ajatella pystyvän selkeästi tavoittamaan, miksi edunvalvoja on mukana hänen elämässään. 5-6 -vuotiaat lapset pystyvät tietyissä tilanteissa ymmärtämään, mistä on kysymys ja viimeistään pian koulun aloituksen jälkeen lapsilla on edellytykset tavoittaa, miksi edunvalvoja on heille määrätty ja mitä edunvalvojan tehtäviin kuuluu. Yli 6-vuotiaan lapsen mielipiteille myös annetaan jo enemmän painoarvoa, ja lapsen aja-

tellaan kykenevän selkeämmin jäsentämään tilannettaan. Näistä yhteneväisistä kokemuksista huolimatta edunvalvojat kuitenkin korostavat, ettei ikä ole merkittävin tekijä siinä, miten lapsi oivaltaa edunvalvonnan merkityksen elämässään. Lapsen elämänkokemuksia, lapsen valmistamista edunvalvontaprosessiin ja lastensuojeluasian laatua pidetään ikää merkittävämpinä tekijöinä.

Aikuisten ennakkoluuloista poiketen, lapsella on monesti hyvinkin selkeä käsitys tilanteestaan. Lapsen todellisuus voi välittyä edunvalvojalle, mikäli hän osaa huomioida lapsen sensitiivisesti ja omaa lapsilähtöisiä työmenetelmiä. Pienen lapsen on sitä helpompi lähteä mukaan yhteistyöhön edunvalvojan kanssa, mitä konkreettisempia ja lapsen omaan arkeen liittyviä teemoja lapsen kanssa osataan ottaa esille.

Edunvalvoja voi hyödyntää metakommunikaatiotaitoja arvioidessaan vuorovaikutussuhdettaan lapsen kanssa. Edunvalvojan tulee ymmärtää työskentelyprosessin kulku ja hyödyntää aiemman kokemuksen pohjalta saamaansa tietoa siitä, miten lapsen kanssa tulisi toimia. Edunvalvoja asettuu ulkopuoliseksi henkilöksi tarkastelemaan tilannetta lapsen lähtökohdista ja muuttaa tarvittaessa vuorovaikutusmenetelmiä sopivammiksi. Metakommunikaatiotaidoista ajatellaan olevan hyötyä erityisesti silloin, jos on arvioitavissa, että lapsen kommunikointi sisältää vääristymiä todellisuudesta.

Kuten lapsen kyky ymmärtää lastensuojeluasiaansa ja edunvalvonnan merkitystä, myös lapsen metakommunikaatiotaidot ovat yleensä kehittyneet hänen täytettyä kuusi vuotta. Ennen metakommunikaatiotaitoja lapsi ei kykene tietoisesti tuomaan esiin vääristynyttä todellisuutta. Edunvalvojien mukaan lapsen tuottama vääristynyt tieto on usein opittua toimintaa. Lapset pyrkivät toimimaan eri tilanteissa kulloinkin parhaaksi katsomallaan tavalla, johon vaikuttaa lojaali suhde vanhempiin tai toiseen vanhempaan. Lapsi voi olla pettynyt vanhempiensa toimintaan, mutta samanaikaisesti hänellä voi kuitenkin lapsena olla odotuksia heitä kohtaan, eikä hän halua omalla toiminnallaan estää näiden odotustensa toteutumista.

Lapsen vääristyneen käsityksen nähdään hyvin usein johtuvan lapsen manipuloinnista tai lapsen puheiden sanoittamisesta. Lapsi voi asettua toisen vanhempiensa näkemyksen puolelle, ja joissakin tilanteissa vaihtaa mielipiteensä toisen vanhemman näkemyksen mukaiseksi. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sitä useammin ajatellaan,

että lapsen vääristynyt käsitys perustuu lapsen puheiden sanoittamiseen. Metakommunikaatiota hyödyntäen voi lapsen toimintaa arvioida ja muuttaa vuorovaikutusmenetelmää erilaiseksi niin, että lapsi voisi vapautua hänen toiminnalleen ulkopuolelta asetetuista ristiriitaisista odotuksista.

Lapsen lähipiirin aikuisten toisistaan eriävät näkemykset vaikuttavat aina jossain määrin lapseen. Tämän vuoksi luottamus edunvalvojan ja lapsen välillä nähdään merkityksellisenä. Luottamukseen pohjautuvassa suhteessa aikuisen kanssa lapsi voi olla rehellinen ja avautua todellisuudestaan, vaikka se olisi erilainen kuin vanhempien tai sijaisvanhempien näkemys asiasta. Hyvistä työskentelyn lähtökohdista huolimatta lapsen todellisuus ei aina kokonaisuudessaan välttämättä konstruoidu edunvalvojalle. Lapsi ei esimerkiksi pysty kertomaan vaikeista asioista tai lapsen nuori ikä asettaa rajoitteita lapsen kanssa kommunikoinnille ja hänen kokemustensa ymmärtämiselle.

Lapsen osallisuus oli merkittävä osa tutkimuksessani mukana olevien edunvalvojen puhetta. Lapsen osallisuus liittyy osaltaan myös edellä kuvattuihin tutkimustuloksiin, mutta tulosten jäsentämisen kannalta päädyin huomioimaan lapsen osallisuuden merkityksen erikseen.

Edunvalvoja pyrkii tuomaan esiin lapsen oikeutta osallisuuteen ja käytännössä järjestämään mahdollisuuksia lapsen osallisuudelle. Tehtävä ei ole aina helppo, sillä lastensuojelun työkäytännöissä lapsen mukana oleminen voidaan tietyissä tilanteissa nähdä ongelmallisena, eikä lasten läsnäoloon ole totuttu. Onnistuneessa edunvalvontaprosessissa toteutuu lapsen osallisuus ja lapsen asiat lähtevät etenemään lapsen edun mukaisesti. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät ovat kuitenkin heränneet huomaamaan, kuinka vähän lapset todellisuudessa ovat mukana heitä koskevien asioiden selvittämisessä ja ratkaisujen teossa. Ongelmat nähdään olevan vanhoissa käytännöissä, joista on vaikea päästä eroon. Oikeusprosesseissa lapsen osattomuuden ajatellaan näyttäytyvän vielä räikeämmin. Edunvalvojen lapsen osallisuutta korostavien työkäytäntöjen ajatellaan kuitenkin osaltaan tuovan muutoksia lasten kokonaisvaltaiseen huomioimiseen lastensuojelutyössä.

Nykyinen lastensuojelun edunvalvontamalli nähdään tärkeänä uudistuksena lain tasolla. Käytännöissä kuitenkin tarvitaan vielä tiedon jakamista, valtakunnallisia linjauksia

edunvalvojan hakemiselle ja määräämiselle, sekä ymmärrystä ja halua järjestää lastensuojelun edunvalvontaa. Nykyiset käräjäoikeuksien määräysten rajaukset edunvalvojan tehtävistä kaipaavat tarkennusta, jotta ne olisivat lapsen asiassa tarkoituksenmukaisia ja edunvalvojan tehtäväkuva olisi kaikilla päätöksen saajien osapuolilla tiedossa. Riittävän tarkka tehtävän määrittely nähdään niin edunvalvojan, lapsen, kuin lapsen vanhempienkin sekä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän edun mukaisena.

Edunvalvojan tehtävän erityisyys toimia ja käyttää puhevaltaa nimenomaan lapsen lähtökohdista ja lapsen etua ajatellen koettiin etuoikeutettuna ja tärkeänä tehtävänä. Lastensuojelun edunvalvonnalla on tietyissä lastensuojeluasioissa keskeinen merkitys olla turvaamassa lapsen oikeudet tulla kohdatuksi ja olla osallisena häntä koskevissa asioissa. Edunvalvojat toivovatkin, että työn tärkeys sisäistetään laajemminkin ja kaikilla lapsilla olisi tasavertainen oikeus saada lastensuojelun edunvalvoja silloin, kun he sellaisen tarvitsevat.

Tutkimuksen suorittaminen ja johtopäätösten pohdintaa

Tutkimukseni fenomenologis-hermeneuttisen ja konstruktionistisen lähtökohtien mukaisesti kiinnitin haastateltavien puheessa huomiota kerrottujen kokemusten mukaiseen tajuntaan ja siihen, millaisia merkityksiä nämä kokemukset antavat. Hermeneuttisella tulkinnalla olen pyrkinyt haastatteluaineiston pätevään ymmärtämiseen. Sosiaalinen konstruktionismi on tarjonnut eräänlaisen viitekehyksen tarkastella todellisuuden rakentumista sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, ja mitkä tekijät vaikuttavat ihmisen tapaan tuoda esiin todellisuuttaan. Lapsen kokonaisvaltainen kohtaaminen tapahtuu kahden ihmisen välisessä vuorovaikutuksessa. Siihen liittyvien merkitysten muodostumiseen vaikuttaa yksilön kokema sosiaalinen todellisuus, joka jäsentyy vuorovaikutussuhteessa, tässä yhteydessä haastateltavien edunvalvojen ja lasten välisessä toiminnassa.

Hyödynsin lastensuojelun edunvalvojen kokemustiedon ymmärtämisen tukena yleisemmin kognitiivisen psykologian eri alueilla käytettyä metakognitiivista teoriaa kes-

kittyen lastensuojelun edunvalvojien käyttämään metakommunikaatioon lasten kanssa. Tällä tarkoitetaan aktiivista tietoisuutta niin omasta kuin toisten ajattelusta, vuorovaikutuksesta ja oppimisesta. Osa tutkimukseni haastattelukysymyksistä kohdistui edunvalvojan tietoisuuteen vuorovaikutuksen prosessista lasten kohtaamistilanteissa.

Tutkimukseni lastensuojelun edunvalvonnasta kohdistuu vielä uuteen ja lastensuojelutyössä toistaiseksi hyvin kapeaan sektoriin. Osa tutkimukseeni osallistuneista ovat olleet mukana ja osallisina raivaamassa tietä lastensuojelun edunvalvonnan näkyvyydelle niin lain tasolla, kuin käytännön työssäkin. Tutkimusaineistoni jäi melko suppeaksi haastateltavien vähäisen määrän vuoksi. Useamman henkilön osallistuminen tutkimukseeni olisi voinut tuoda lisää arvokasta näkemystä. Olen kuitenkin tyytyväinen haastattelemini henkilöiden tuomaan sisällöllisesti rikkaaseen kokemustietoon. Tein haastattelut puhelimitse ja nauhoitin keskustelut. Puhelinhaastattelut olivat teknisesti helppo suorittaa, mutta koen, että haastatteleminen kasvotusten olisi ollut itselleni luontevampi menetelmä.

Laadulliselle tutkimukselle tavanomaisesti tutkimusaineiston tulkinta on tutkijansa näköinen. Olen rakentanut tutkimustulokset olemassa olevan teorian tiedon ja haastattelumateriaalin mukaisesti nivomalla niistä merkitysten mukaiset kokonaisuudet. Tulokset perustuivat pääasiassa haastateltavien kokemuksiin lasten kanssa työskenteleystä, mutta myös tulkintaan heidän puheista lastensuojelun edunvalvonnasta yleisemmin. Haastateltavien puheiden samankaltaisuus vahvisti tekemiäni tulkintojani. Lisäksi muiden tutkimusten samankaltaiset havainnot ja oma työkokemus tukivat tulkintaani.

Lastensuojelun edunvalvonnan konteksti on sosiaalityön perustutkimuksessa uusi. Lapsen käsityksiä omasta lastensuojeluasiastaan olisi ollut mahdollista tutkia jossakin toisessakin kontekstissa. Asiasta olisi ollut myös mielenkiintoista kysyä suoraan lapsilta. Myös lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kokemukset lasten käsityksistä olisivat voineet olla valaisevia. Päädyin selvittämään asiaa kuitenkin nimenomaan lastensuojelun edunvalvojilta, sillä halusin tuoda tutkimuksen teon kautta näkyväksi mitä lastensuojelun edunvalvonta on ja tuoda esille niiden henkilöiden kokemuksia, joilla on erityisasema lapsen elämässä.

Tätä tutkimusta tehdessä olen saanut pohtia mitä lapsen kohtaamisen tematiikkaan kuuluu, mitä lastensuojelun edunvalvonta tarkoittaa lapsen elämässä, miten yhteistyötahot ja lapsen läheiset tuovat oman merkityksensä edunvalvontatyöhön sekä mitkä tekijät lapsen kertomaan todellisuuteen voivat vaikuttaa. Nämä pohdinnat ovat syventäneet ymmärrystäni lastensuojelun edunvalvojana, mutta myös laajemmin sosiaalialan ammattilaisena. Opin, että lapsen asema keskeisenä toimijana ja oman edun arvioijana on alkanut näkymään entistä enemmän tämän päivän lastensuojelutyössä. Tähän vaikuttavat osaltaan yleisten asenteiden muutos suhtautumisessa lapsiin, mutta myös Lapsen oikeuksien sopimus ja vuonna 2008 voimaan astunut uusi lastensuojelulaki, jotka korostavat lapsen aikaisempaa merkityksellisempää asemaa aktiivisena osallisena häntä koskevissa asioissa. Miksi lapsi sitten tarvitsee lastensuojelun edunvalvojan, mikäli sosiaalityöntekijä huomioi lapsen ja tekee lapsen edun mukaisia ratkaisuja?

Johanna Korpinen puolestaan kysyy lastensuojeluasioiden käsittelyä hallinto-oikeuksissa käsittelevässä väitöskirjassaan miten huoltaja, joka on omalla toiminnallaan aiheuttanut lapsensa huostaanoton tarpeen voi käyttää lapsen puhevaltaa oikeustoimessa, kun samalla selvitetään vanhemman kykyä toimia lapsensa tosiasiallisena huoltajana. Korpinen mukaan ristiriita-asetelma koskee myös lapsen asioita hoitavaa sosiaalityöntekijää. Kuinka sosiaalityöntekijä voi oikeudessa toimia sekä lapsen edun ajajana silloin, kun lapsi vastustaa huostaanottoa, että virkansa puolesta olemaan velvollinen avustamaan lasta. Korpinen tutkimuksesta käy ilmi, että lapsella ei suullisessa käsittelyssä ole mahdollisuutta tuoda mielipidettä esille puolueettoman aikuisen välityksellä, jolla ei ole asiassa omia intressejä. (Laakso ym. 2012, 11-12.) Sama dilemma tulee esille myös muissa lastensuojelutoimissa silloin, kun vanhempi ei voi käyttää huoltajan ominaisuudessa lapsen puhevaltaa, ja lapsen edun toteutuminen vaatii asiaan muuten liittymättömän aikuisen astumista huoltajan saappaisiin. Näissä tilanteissa lastensuojelun edunvalvojan hakeminen lapselle on paikallaan.

Vaikka lapset ovat entistä näkyvämpiä lastensuojelutyön käytännöissä, lapsen osallisuus ei näyttäydä kuitenkaan mutkattomalta. Miten ottaa lapsi aktiivisena toimijana mukaan sellaisten asioiden käsittelyyn, joista häntä on lähtökohtaisesti haluttu suojella ja miten muuttaa työkäytäntöjä, kuten neuvottelutilanteita ja -tiloja lapsilähtöisemmiksi? Merkityksetön kysymys ei ole lienee myöskään se, miten lastensuojelun sosi-

Ajattelen, että tällä tutkimuksella on merkitystä lasten kanssa tehtävästä sosiaalityöstä kiinnostuneille, mutta sillä on myös yleisemmin tietoa lisäävää vaikutusta lastensuojelun edunvalvonnasta. Lastensuojelun edunvalvojan hakemiseen johtaneet syyt ovat monesti lapselle hyvin vaikuttavia ja kauas kantoisia. Edunvalvoja on silottamassa lapsen tietä niin, että hänen elämäänsä vaikuttavat ratkaisut tukisivat hänen kehittymistään tasapainoisesti ja turvallisesti. Edunvalvonnalla on myös osaltaan haluttu paikata lapsen osallisuuden puutetta lastensuojeluasioissa. Suomessa lastensuojelun edunvalvonta osana työskentelyä lapsen oikeuksien puolesta odottaa näkyvyyttä niin sosiaalityön käytännöissä kuin yhteiskunnallisessa keskustelussakin.

Lähteet

- Aaltonen, Anna-Kaisa 2009:** Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Lisäpainos. Edita Publishing Oy. Helsinki.
- Alasuutari, Pentti 1999:** Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos. 1. Painos 1993. Vastapaino. Jyväskylä
- Anttila, Markus 2011:** Lastensuojelun edunvalvojanhanke –arviointia seitsemän vuoden matkalta. Kehityspiikki Tutkimus Oy 17.11.2011. Pelastakaa Lapset.
- Auvinen, Maija 2002:** Huoltoriita ja sosiaalitoimi. Teoksessa Litmala, Marjukka (toim.): Lapsen asema erossa. WS Bookwell Oy. Juva, 147-148.
- Berger, Petrer L. & Luckmann, Thomas 1995:** Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Alkuteos Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas 1966: The Social Construction of Reality. Suom. Vesa Raiskila (1994). Gaudeamus. Helsinki.
- Bilson, Andy & White, Sue 2005:** Representing Children's Views and Best Interests in Court: An International Comparison. Child Abuse Review. Vol 14, 220-239.
- CAFCASS, Research at Cafcass.** <http://www.cafcass.gov.uk/default.aspx> (Luettu 10.9.2012).
- Christensen, Pia & Prout, Alan 2002:** Working with Ethical Symmetry in Social Research with Children. Childhood 9 (4), 481-482.
- Connolly, Marie & Ward, Tony 2007:** Morals, Rights and Practice in the Human Services: Effective and Fair Decision-Making in Health, Social Care and Criminal Justice. Jessica Kingsley Publishers. London.
<http://site.ebrary.com/login.ezproxy.ulapland.fi/lib/ulapland/docDetail.action>. (Luettu 10.9.2011).
- Doehring, Peter 1993:** Metacommunication of Children Between Five and Ten Years of Age as a Functin of Play Context. Concordia University. Montreal.
<http://spectrum.library.concordia.ca/3673/1/NN90843.pdf> (Luettu 15.1.2012).
- Dunderfelt, Tony 1997:** Elämäнкаaripsykologia. WSOY. Porvoo
- Eskola, Jari 2007:** (Teema)haastattelututkimuksen toteuttamisesta. Teoksessa Viinämäki, Leena & Saari, Erkki (toim.): Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Tammi. Helsinki, 43-45.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2000:** Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere.
- Forsberg, Hannele 1998:** Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki.
- Forsberg, Hannele 2000:** Lapsen näkökulmaa tavoittamassa. Arviointitutkimus turvakotien lapsikeskeisyyttä kehittävstä projektista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu. Helsinki.
- Gottberg, Eva 2004:** Lapsen juridiset oikeudet. Teoksessa Söderholm, Annlis & Halila, Ritva & Kivitie-Kallio, Satu & Mertsola, Jussi & Niemi, Sirkku (toim.): Lapsen kaltoinkohtelu. Duodecim. Helsinki, 42-51.
- Hallintolaki 6.6.2003/434.**
- Healy, Lynne M. 2001:** International Social Work: Professional Action in an Interdependent World. Oxford University Press. Cary.
<http://site.ebrary.com/login.ezproxy.ulapland.fi/lib/ulapland/docDetail.action?docID=10229902&p00=healy%2C%20lynne>. (Luettu 11.9.2011).

- Heikkinen, Hannu L. T. 2010:** Narratiivinen tutkimus –todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. uudistettu ja täydennetty painos. PS-kustannus. Jyväskylä, 146-147.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2001:** Teemahaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Gaudeamus Helsinki University Press. Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2008:** Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Gaudeamus Helsinki University Press. Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009:** Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. 1. painos 1997. Tammi. Helsinki.
- Holmila, Marja 2005:** Pienyhteisön tutkimisen eettiset ongelmat. Teoksessa Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettiset kysymykset. Stakes. Työpapereita 4. Helsinki, 21.
- Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja 2009:** Lapsen lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki, 118-131.
- Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja 2003:** Kantaaottavuus tutkimuksen eettisenä kysymyksenä. Teoksessa Pohjola, Anneli (toim.): Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi, 88-90.
- Jaakkola, Risto 2000:** Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien sopimus ja Suomen lapset. Teoksessa Valjakka, Eeva (toim.): Näkökulmia lapsen oikeuksiin. Suomen YK-liitto ry. Helsinki, 6-10.
- John, Mary 2003:** Children's Rights and Powers in a Changing World. Jessica Kingsley Publishers. Philadelphia.
<http://site.ebrary.com/login.ezproxy.ulapland.fi/lib/ulapland/docDetail.action?docID=10064503&p00=john%2C%20mary>. (Luettu 10.9.2011).
- Karttunen, Risto 2008:** Huoltajuus- ja tapaamisoikeuskiistat. Teoksessa Santtila, Pekka & Weizmann-Helenius, Ghitta (toim.): Oikeuspsykologia. Edita. Helsinki, 520-521.
- Korpinen, Johanna 2008:** Istuntoja institutionaalisen katseen alla. Lastensuojelun suulliset käsittelyt hallinto-oikeudessa. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampere.
- Kuuskoski, Eeva 2000:** Perhe ja lapsen oikeudet. Teoksessa Valjakka, Eeva (toim.): Näkökulmia lapsen oikeuksiin. Suomen YK-liitto ry. Helsinki, 16-17.
- Kristeri, Irene 1999:** Näe minut. Vanhemmuus ja lapsen kohtaaminen. Karas-sana. Helsinki.
- Laakso, Milja & Marjomaa, Paula & Peltoniemi, Kaisi 2012:** Edunvalvoja – se on minua varten. Lasten ja edunvalvojien kokemuksia edunvalvojasta lastensuojelussa ja rikosprosessissa. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 19. Helsinki.
- Lahikainen, Anja Riitta 2001:** Lasten kuuntelemisesta ja sen esteistä. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.): Eriarvoinen lapsuus. WS Bookwell Oy. Porvoo, 23-39.
- Laine, Timo 2010:** Miten kokemuksta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. uudistettu ja täydennetty painos. PS-kustannus. Jyväskylä, 28-45.

- Laitinen, Merja & Ojaniemi, Pekka & Tallavaara, Merja-Sisko 2007:** ”Nyt kuulaa meitä asiakkaita”: tutkimus kohtaamisesta, tiedosta ja osallisuudesta lastensuojelun työprosesseissa. Rovaseudun lastensuojelun kehittämiskeskus -hanke. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. Rovaniemi.
- Laki holhustoimesta 1.4.1999/442.**
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361.**
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812.**
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.**
- Lehtovaara, Maija 1995:** Tutkimus ja tutkimusten tutkimus fenomenologisesta näkökulmasta. Teoksessa Nieminen, Juha (toim.): Menetelmävalintojen viidakkossa. Pohdintoja kasvatuksen tutkimisen lähtökohdista. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Julkaisusarja B: n:o 13. Tampere, 75-81.
- Liotti Giovanni 2000:** Disorganized Attachment, Models of Borderline states and Evolutionary Psychology. Teoksessa Gilbert, Paul & Bailey, Kent G. (toim.): Genes on the Couch. Explorations in Evolutionary Psychotherapy. Hove, Brunner- Routledge, 232-256.
- Litmala, Marjukka 2002:** Lapsi erossa -empiirisiä kuvaajia. Teoksessa Litmala, Marjukka (toim.): Lapsen asema erossa. WS Bookwell Oy. Juva, 18-19.
- Marjomaa, Paula & Lapinleimu, Otso & Laakso, Milja 2010:** Löytöretki lastensuojelun edunvalvontaan. Teoksessa Marjomaa, Paula & Laakso, Milja (toim.): Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 15. Helsinki, 10-14.
- Marjomaa, Paula & Tulensalo, Hanna & Laakso, Milja 2010:** Kokemuksia toteutuneista edunvalvonnoista. Teoksessa Marjomaa, Paula & Laakso, Milja (toim.): Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 15. Helsinki, 125-126.
- Mattila, Kati-Pupita 2007:** Arvostava kohtaaminen arjessa, auttamistyössä ja työyhteisössä. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Mattila, Kati-Pupita 2011:** Lapsen vahvistava kohtaaminen. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Maula, Raija 2004:** Lasten osallistuminen itseään koskevaan päätöksentekoon. Sosiaaliohjekirjan näkökulma lapsen kuulemiseen huoltoriita-asiassa. Lisensiaattitutkimus. Lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisala. Jyväskylän yliopisto.
- Mikkola, Matti 2004:** Lastensuojelun tausta. Teoksessa Puonti, Annamajja & Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.): Lastensuojelu tänään. Tammi. Helsinki, 77.
- Mikkonen, Enni 2010:** Varjoisilla kaduilla, vieraisissa kodeissa: mahdollisuuksia nepalilaisten katu- ja lastenkotilasten oikeuksien edistämiseksi. Pro gradu-tutkielma. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Munby, Hugh & Versnel, Joan & Huchinson, Nancy L & Chin, Peter & Berg, Derek H. 2002:** Workplace learning and the Metacognitive functions of routines. Paper Presented at the Annual Meeting of AERA. 1.-5.4.2002. New Orleans.
- <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=882279&show=html>
(Luettu 25.6.2012).
- Muukkonen, Tiina 2009:** Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki, 133-142.

- Mäkelä, Klaus 2005:** Sosiaalitutkimuksen eettinen säätely. Teoksessa Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettiset kysymykset. Stakes. Työpapereita 4. Helsinki, 7-8.
- Möller, Sointu 2009:** Lapsen oikeuksien sopimus on vaikuttamisen väline. Sosiaalietieto 97 (10), 20-21.
- Niskala, Sanni & Oranen, Mikko & Piironen, Hanna & Sinko, Päivi 2010:** Lastensuojelun edunvalvonta lapsen oikeuksien turvaajana. Teoksessa Marjomaa, Paula & Laakso, Milja (toim.): Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 15. Helsinki, 5-6.
- Oranen, Mikko 2008:** Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Ensi- ja turvakotien liitto. Raportti 7. Helsinki.
- Perttula, Juha 1995:** Kokemus psykologisena tutkimuskohteena. Johdatus fenomenologiseen psykologiaan. Suomen fenomenologinen instituutti. Tampere.
- Pohjola, Anneli 2007:** Eettisyyden haaste tutkimuksessa. Teoksessa Viinamäki, Leena & Saari, Erkki (toim.): Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Tammi. Helsinki, 29.
- Räty, Tapio 2008:** Uusi lastensuojelulaki. Edita. Helsinki. 1. lisäpainos. 1. Painos 1983.
- Safran, Jeremy D. & Muran, J. Christopher 2000:** Negotiating the Therapeutic Alliance. A Relational Treatment Guide. The Guilford Press. New York.
- Semerari Antonio & Carcione Antonin & Dimaggio Giancarlo & Falcone Maurizio & Nicolo Giuseppe & Procacci Michele & Alleva Giorgio 2003:** How to Evaluate Metacognitive Functioning in Psychotherapy? The Metacognition Assessment Scale and its Applications. Clinical Psychology and psychotherapy, 238-261.
- Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry, ammattieettinen lautakunta 2010:** Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Helsinki. 4. painos.
- Strandell, Harriet 2005:** Lapset, etiikka ja vaikea osallisuus. Teoksessa Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettiset kysymykset. Stakes. Työpapereita 4. Helsinki, 31-37.
- Stötzel, Manuela & Fegert, Jörg:** The Representation of the Legal Interests of Children and Adolescents in Germany: A Study of the Children's Guardian from a Child's Perspective. International Journal of Law, Policy and the Family, 1-24.
- Tammi, Tiina & Lapinleimu Otso 2010:** Lastensuojelun edunvalvonnan vaiheet. Teoksessa Marjomaa, Paula & Laakso, Milja (toim.): Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 15. Helsinki, 37-56.
- Tamminen, Jyri 2008:** Terapiasuhteen ongelmat epävakaaan persoonallisuushäiriön psykoterapiassa - epäonnistumisen vai hyvän hoitotuloksen merkkejä. Kognitiivisen psykoterapian yhdistys. Kognitiivisen psykoterapian verkkolehti 2008, 5. 71-83.
<http://www.kognitiivinenpsykoterapia.fi/verkkolehti/2008/verkkoepravakaa.pdf>
(Luettu 25.6.2012).
- Taskinen, Sirpa 2010:** Lastensuojelulain soveltaminen. WSOYpro Oy. Helsinki.

- Tiuraniemi, Juhani 2002:** Reflektiivisyys asiantuntijan työssä. Teoksessa: Niemi, Pekka & Keskinen, Esko (toim.) Taitavan toiminnan psykologia. Turun yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja. Turku, 3.
- Tulensalo, Hanna 2010:** Edunvalvojan toiminta lapsen kanssa. Teoksessa Marjomaa, Paula & Laakso, Milja (toim.): Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 15. Helsinki, 88-106.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2002:** Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Helsinki.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009:** Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5., uudistettu laitos. Tammi. Helsinki.
- Turtiainen, Pirjo 2001:** Miten kuulla lasta? Esimerkkinä päiväkotilasten ja koulu-
laisten haastattelut. Helsingin kaupungin tietokeskus. 2001:2 Tutkimuksia.
Helsinki.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009:** Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja
käyttätymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen en-
nakoarvioinnin järjestämiseksi. Helsinki.
http://www.tenk.fi/eettinen_ennakoarviointi/eettisetperiaatteet.pdf
(Luettu 4.5.2012).
- Tynjälä, Päivi 1999:** Oppiminen tiedon rakentumisena. Konstruktivistisen oppimis-
käsityksen perusteita. Kirjayhtymä Oy. Helsinki.
- Ulkoasiainministeriö 2012:** Suomen neljäs määräaikaisraportti YK:n lapsen oikeuk-
sia koskevan yleissopimuksen täytäntöönpanosta. Heinäkuu 2008.
[http://www.formin.fi/public/download.aspx?ID=35237&GUID={7F0C4049-
C9AB-40E5-B5F5-BB01AB5EA01E}](http://www.formin.fi/public/download.aspx?ID=35237&GUID={7F0C4049-C9AB-40E5-B5F5-BB01AB5EA01E}). (Luettu 29.3.2012).
- Ulkoasiainministeriö 2012:** Lapsen oikeuksien komitean 57. istunto 30.5.–
17.6.2011.
[http://www.formin.fi/public/download.aspx?ID=82628&GUID={08815486-
C2F7-4348-A1DC-0985FA9542EC}](http://www.formin.fi/public/download.aspx?ID=82628&GUID={08815486-C2F7-4348-A1DC-0985FA9542EC}). (Luettu 29.3.2012).
- Unicef 2012:** Lapsen oikeuksien sopimus.
http://www.unicef.fi/lapsen_oikeuksien_sopimus. (Päivitetty 5.11.2009, Luet-
tu 11.9.2012).

Liite 1

Salla Laine (0158363)
Pro gradu -tutkielma
Lapin yliopisto/sosiaalityö
Teemahaastattelukysymykset

TILAA TODELLISUUDELLE

- Lastensuojelun edunvalvojien kokemuksia lasten käsityksistä omasta tilanteestaan
lastensuojeluprosessissa

TEEMAHAASTATTELUKYSYMYKSET:

1. Mitä ajattelet lastensuojelun edunvalvonnasta?
2. Kuinka monta alle 12-vuotiaan lapsen lastensuojelun edunvalvontaa olet suorittanut?
3. Onko lapsi ymmärtänyt lastensuojelun edunvalvonnan tarkoituksen?
4. Onko lapsen käsitys omasta tilanteesta ollut mahdollista selvittää?
5. Millä keinoilla olet selvittänyt lapsen käsitystä?
6. Onko lapsen tuottama informaatio lastensuojeluasiastaan ollut vääristynyttä?
 - Onko lapsen mahdollinen vääristynyt käsitys vaikeuttanut vuorovaikutusta?
 - Onko lapsen käsitys tilanteestaan hänen kehitystasonsa mukainen vai onko se lapselle ulkoapäin tuotettu?
7. Oletko edellä mainittujen havaintojen pohjalta tai muusta syystä vaihtanut vuorovaikutusmenetelmiäsi edunvalvontaprosessin aikana saadaksesi selville lapsen oman käsityksen tilanteestaan?
8. Milloin koet onnistuneesi lastensuojelun edunvalvontatyössäsi?
9. Onko jotain lisättävää, mitä haluaisit kokemuksistasi kertoa?

